

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI**

**ANADOLU TÜRKMEN KİMLİĞİNİN GETİRDİĞİ
TARİHSEL MUHALEFETİN TÜRK SİYASİ TARİHİNE
YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra SİRKECİ

KOCAELİ 2021

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASİ TARİH BİLİM DALI**

**ANADOLU TÜRKMEN KİMLİĞİNİN GETİRDİĞİ
TARİHSEL MUHALEFETİN TÜRK SİYASİ TARİHİNE
YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra SİRKECİ

Doç. Dr. Buket ÖNAL

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 07.07.2021/16

KOCAELİ 2021

ÖNSÖZ

Bu çalışma literatürde çeşitli konu başlıkları altında dağınık halde bulunan veya belirli bir zaman dilimi içinde derinlemesine işlenen Türkmen muhalefeti Anadolu Türkmen kimliği çizgisinde zaman ve mekân ayırımına gitmeden bir araya getirme amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın öncekilerden farkı bu bütüncül yaklaşımı ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türkmen muhalefeti inceleyen araştırabildiğimiz kadarıyla tek çalışma olmasıdır. Siyasi tercihleri daha ayrıntılı ve isabetli inceleyebilmek açısından daha derinlemesine bir çalışma programı planlanmış olmasına rağmen içinde bulunduğumuz küresel salgın dönemi nedeniyle Türkmen dernekleri ve yerleşimleri yeterince incelenememiştir. Cumhuriyet döneminde Türkmenlerin ağırlıklı olarak konargöçer yaşam tarzlarından ötürü sosyolojik çalışmaların konusu edilmesi kaynaklarda siyasi ilişkilerin tespitini zorlaştırmıştır. Günlük hayata doğrudan etki eden teknik bilimlerin ve güncel politik söylemlerin dışında kalan alanların günümüzde popüler olmaması nedeniyle baskısı kalmamış kıymetli eserlerin yeni baskılarını bulmak neredeyse imkansızlaşmış, bu konuda yardımına başvuracağımız kütüphaneler ise henüz tam olarak elektronik ortama aktarılmadığından salgın döneminde hizmet veremez hale gelmiştir. Bunun gibi bir çok nedenle elinizdeki çalışma hem uzun bir zaman dilimini kapsamı, hem de herhangi bir olay/olgu/kişi ayırımına gitmeden Türkmen muhalefetinin ulaşılabilen bütün örneklerini değerlendirmeye çalışılması bakımından oldukça zorlu bir süreç sonunda ortaya çıkmıştır.

Bu zorlu süreçte kullandığım kaynaklardan bazıları yalnızca bilgi aldığım kitaplar değil ayrıca yazarlarının zamandan ve mekândan münezzeh öğretim kabiliyetleri neticesinde olayların gidişatını ve karakterini kavramam için adeta öğretmenim olmuştur. Bu noktada tüm süreç boyunca başucumda duran ve Türkmenler hakkında karşılaştığım en kapsamlı eser olan “Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları” adlı kitabın yazarı Faruk Sümer’i ve ilk dönem Türk devletlerinde Oğuzların yerini ve önemini tam olarak tespit edebilmemi sağlayan çeviri ve yorumlarıyla “Eski Türk Yazıtları” ve “Oğuzlara Dair” kitaplarının yazarı Hüseyin Namık Orkun’u anmadan geçemeyeceğim. “Türk’ün

Göçebe Ruhü” adlı eseriyle Erol Göka, yaşam tarzının bir toplumu nasıl şekillendirdiğini kavramamda en büyük yardımcım olmuştur. Sencer Divitçioğlu ise yararlandığım üç eseriyle olayları algılayış biçimimi etkilemekle kalmamış aynı zamanda Türkmen tarihçi Murat Annanesevov’dan aktardığı “*Tarih kişisel bir sorundur (efendim)*” sözüyle teze ve kendi alanıma bakış açımı da etkilemiştir. Tüm bunlar ve ismini saymadığım daha nice eserlerin yazarları bu çalışmanın yol göstericileri olarak teşekkürlerimi sunmak istediğim ilk kişilerdir.

Sevgili öğretmenim Arş. Gör. Dilara Mehmetoğlu yalnızca bu süreçte değil her zaman samimi ve cesaret verici tavrıyla yanımda olduğunu hissettirmiş, beni her daim minnettar bırakmıştır. Fikrimi dinlediği ilk günden son güne kadar benim tecrübesiz heyecanıma olgun bakış açısıyla eşlik eden, gerektiğinde ihtiyacım olan özgürlüğü bana sağlayan, gerektiğinde ise beni gerçeklerle yüzleştiren ve çoğu zaman kendinden fedakârlık ederek benim için zaman ayıran saygıdeğer öğretmenim Doç. Dr. Buket Önal’a yalnızca bu çalışmanın danışmanı olduğu için değil, bilimsel çalışma yöntemini pratik olarak öğrenmemi sağlayarak hayatımın geri kalanını da şekillendirmeme yardımcı olduğu için her daim müteşekkir kalacağım. İki saygıdeğer hocamın nezdinde eğitim hayatım boyunca yanımda olan tüm öğretmenlerime teşekkürü borç bilirim.

Danıştığım her konuda beni asla geri çevirmeden yardımcı olan sevgili sınıf arkadaşlarım Dilan Tahincioğlu, Furkan Yemişçi ve Melih Öksüz’e, disiplinli çalışma alışkanlığı kazanmama çok büyük katkısı olan sevgili arkadaşım Fatma Tire’ye, her aşamada fikirlerini benden esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Seda Kavas, Sena Nadide Kaya, Aysel Akyol ve Fatma Yıldız’a, tez fikrinin doğuşundan son güne kadar beyin fırtınalarımına eşlik eden, kaynaklara erişimimde en büyük yardımcım olan ve ilk okumaları yapma zahmetine katlanan sevgili arkadaşım Yasin Aydoğmuş’a karşılıksız emekleri için şükranlarımı sunmaktayım.

Tüm hayatım boyunca her zaman arkamda duran ve bu kez kızlarını ilk kez disiplinli bir şekilde çalışırken görmeyen şaşkınlığı içinde olan başta annem Hülya Sirkeci ve babam Ahmet Sirkeci olmak üzere tüm aileme ve tez süreci boyunca bana

kahve servisini eksik etmeyen sevgili kardeşim Ahsen Sirkeci'ye her daim yanımda oldukları için minnettar olduğumu ve teşekkürlerimi sunduğumu belirtmek isterim.

Son olarak bu çalışma, tarihleriyle bana her şeye rağmen devam etme hissiyatını aşıl原因, yaptıkları her hareketle içine doğduğum kültürü zenginleştirmiş ve her şeye rağmen binlerce yıldır kendisi kalmayı başarmış Türkmenler'e ve onların çetin mücadeleleri sonucu kurulan ve bugün tüm bu çalışmalarını yapma imkânını bana ve bütün Türk gençlerine kazandıran Türkiye Cumhuriyeti'ne ithaf olunmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
HARİTALAR LİSTESİ.....	xi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKMENLER VE COĞRAFİ VE DEMOGRAFİK AÇIDAN ANADOLU TÜRKMENLERİ.....	4
1.1. TÜRKMENLERİN TARİHÇESİ.....	4
1.2. TÜRKMEN KİMLİĞİNİN TEMEL UNSURLARI.....	9
1.2.1. Oğuz Türkçesi	12
1.2.2. Yaşam Tarzı.....	13
1.2.3. Teşkilatlanma ve Devlet Anlayışı.....	15
1.2.4. İnanç	17
1.2.5. Türkmen Kavramı	23
1.3. TÜRKMENLERİN TÜRKİYE'DEKİ COĞRAFİ VE DEMOGRAFİK VARLIKLARI	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE MUHALEFET KÜLTÜRÜ, SEÇMEN DAVRANIŞLARI VE TÜRKMEN MUHALEFETİ.....	35
2.1.TÜRKİYE'DE MUHALEFET KÜLTÜRÜ	35
2.2.TÜRKİYE'DE SEÇMEN DAVRANIŞLARI.....	46
2.3.TÜRKMEN MUHALEFETİ	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKMEN MUHALEFETİNİN TÜRK SİYASİ TARİHİNE YANSIMALARI.....	72
3.1. İLK TÜRK DEVLETLERİ DÖNEMİ.....	72
1.1.1. Göktürk Dönemi	72
1.1.2. Uygurlar Dönemi	79
1.1.3. Oğuz Yabgu Devleti Dönemi.....	81
3.2. SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİ.....	86
3.2.1. Kuruluş Dönemi	88
3.2.2. Sultan Sencer Dönemi.....	90
3.2.3. Anadolu Selçuklu Dönemi	93
3.3. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ.....	98
3.3.1. Kuruluş Yılları	98
3.3.2. İsyanlar.....	101
3.4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ	113
3.4.1. İlk Yıllar	113
3.4.2. İlk Muhalefet Denemesi.....	118
3.4.3. Osman Bölükbaşı	119
3.4.4. Süleyman Demirel.....	126
3.4.5. Bülent Ecevit.....	129
3.4.6. Cumhuriyet Döneminde Alevi-Bektaşî Toplumunu	129
3.4.7. Cumhuriyet'in Türkmenleri	134
SONUÇ.....	140
KAYNAKÇA	144
ÖZGEÇMİŞ.....	160

ÖZET

Bu çalışma Türkmen muhalefetinin tarihi süreçte nasıl şekillendiği ve bu muhalefetin Türk Siyasi Tarihi'ne nasıl yansıdığı sorularından yola çıkmaktadır. Bir yandan Türkmenlerin yazılı kaynaklarda kendilerine yer buldukları 6.yüzyıldan günümüze kadar yaşadıkları devletlerin kurucu unsuru olmalarına rağmen sık sık isyanlarla anılmalarının tarihsel kökenleri incelenirken diğer taraftan bugünkü Anadolu Türkmen kimliğinin ana hatları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece Türkmenlerin kendi devletleriyle kurdukları ilişkinin doğası ortaya konularak Türk Siyasi Tarihi'nin geleneksel yapısını yeniden yorumlama imkânına kavuşmak amaçlanmıştır. Tüm toplumlar gibi Türkmenlerin de siyasi tecrübeleri, hayat tarzları, inançları ve dilleri kimlik oluşum sürecinin merkezinde yer almaktadır. Kimliğin temel unsurları Türkmenlerin devletleriyle ilişkilerini belirlerken aynı zamanda bu ilişkiden etkilenerek evrilmeye devam etmiştir. Türk devletleri ve Türkmenler, karşılıklı etkileşim içindeki bu evrimleri sonucunda cumhuriyetin ilanı ile içinde bulunduğu şartların en uygun siyasi rejimiyle bir araya gelmiştir. Çalışma, tarihinin başından beri yaşam tarzı ve inanç özgürlüklerini ve kendi topraklarında egemen olma haklarını almak için kendi devletleriyle mücadele içine girerek devlet teşkilatını dönüşüme zorlayan ve istekleri yerine geldikçe devlete karşı muhalefetlerinin şiddet seviyesini azaltarak nihayetinde muhalefetlerini demokratik yollarla yansıtmayı öğrenen Türkmenlerin Türk Siyasi Tarihi'ne etkilerini daha anlaşılır kılmak için bütünsel bir çerçeve oluşturmaya çalışmıştır.

ABSTRACT

This study sets out from the questions of how the Turkmen opposition has been shaped in the historical process and how this opposition is reflected in the Turkish Political History. On the one hand, to be examined the historical roots of the frequent riots of the Turkmens, despite being the founding elements of the states they lived in until today from the 6th century that Turkmens came out in written sources on the other hand, the main lines of the Anatolian Turkmen identity of today are tried to be put forward. Thus, it was aimed to have the opportunity to reinterpret the traditional structure of Turkish Political History by revealing the nature of the relationship that Turkmens established with their own state. Like all societies, Turkmens' political experiences, lifestyles, beliefs and languages are at the center of the identity formation process. While the basic elements of identity determine the relations of the Turkmen with their state, it has also continued to evolve by being affected by this relationship. As a result of these interactions, the Turkish states and the Turkmens came together with the most appropriate political regime for the declaration of the republic. The study tried to create a holistic framework to make more understandable the effects on Turkish Political History of Turkmens who had forced the state organization to transform by fighting with their own states in order to gain their freedom of life and belief and the right to rule in their own territories and had learned to reflect their opposition through democratic means, by reducing the level of violence of their opposition to the state as their wishes are fulfilled.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
PKK	: Partîya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
RP	: Refah Partisi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: Oğuz Dillerinin Dil Ailesi İçindeki Yeri.....	12
ŞEKİL 2: Oğuz Boylarının Teşkilat Yapısı.....	15
ŞEKİL 3: Kuruluşundan Sultan Sencer Dönemine Kadar Selçuklu Soyağacı...87	

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1: Yıllara Göre Karşılaştırmalı Ana Dil Konuşan Sayıları.....	29
TABLO 2: Türkçe'nin Diğer Dillere Göre Durumu (2006).....	30
TABLO 3: Türkçe'nin İllere Göre Ana Dil Olma Oranı (1965).....	30
TABLO 4: Seçmenlerin Değerlere Verdiği Önemlerin Yüzdeleri.....	55
TABLO 5: 3 Kasım 2002 Sonrası Seçmenlerin Gündemi.....	57
TABLO 6: Parti Tercihini Etkileyen Faktörler (Korelasyon Sonuçları)...	58
TABLO 7: Seçmenin Verilen Kurumlara Güvenme Oranı.....	59
TABLO 8: Farklı Yıllarda Türk Seçmenine Ait Siyasal Kimlik Yüzdeleri.....	59
TABLO 9: Divitçioğlu'na Göre Osmanlı'nın Kuruluşunda Rol Oynayan Sosyal Gruplar ve İşlevleri.....	100

HARİTALAR LİSTESİ

HARİTA 1: 1965 Nüfus Sayımına Göre Türkçe'nin Ana Dil Kullanım Oranları.....	32
HARİTA 2: Anadolu'da Yaşayan Yörüklerin Yaşam Sahaları	136

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

FOTOĞRAF 1: Kırşehir’de Düzenlenen Karacakurt Türkmenleri Şenliği....	137
FOTOĞRAF2: Sarıkeçili Türkmenleri’ne Ait Bir Çadırın İç Görünümü.....	138

GİRİŞ

Günümüzde uluslararası siyasal sistemde Türk kimliğini yaşatan ve temsil eden, tarih boyunca da bu kimliğin şekillenmesinde başrolü oynamış olan Oğuz boyunun tarihine bakıldığında konargöçer yaşam tarzları, dinî pratikleri ve siyasi arenada özgürlük, bağımsızlık ve egemenlik istekleriyle anılmaktadırlar. Toplumsal kimliğin merkezine oturtulan konargöçerlik ve karşılaşılan dinlerin bu hayat tarzına göre yeniden yorumlanması, cihangirlik idealleri ve özgürlüklerine düşkünlükleri nedeniyle belli dönemlerde kurucusu oldukları devletlere karşı mualif bir tutum içine girmişlerdir. Savaşçı yetenekleri ve hızlı teşkilatlanma özellikleriyle her dönem bölgesinde önemli devletler kuran bu halk, aynı gücünü kendi varlığına tehdit olarak gördüğü devlete karşı muhalifliğini artırmıştır. Bu durum ise Türk devletlerinde Türkmenlere bakışı olumsuz yönde etkilemiştir.

Kurdukları devletlerle dünya tarihini önemli derecede etkileyen sayılı topluluklardan biri olan Oğuzlar yahut İslamiyet'e geçtikten sonra onlara verilen isimle Türkmenlerin bu önyargılarla değerlendirilmesi, Türk Siyasî Tarihi'nin akışının ve dinamiklerinin anlaşılmasında da olumsuz etkiler doğurmuştur. Bu yanlış değerlendirmelerden en yaygını hem Osmanlı döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde yeniliklerin daima üstten geldiği ve halkın yenilikler, gelişme ve demokrasi konusunda isteksiz olduğu yönünde var olan yanılgıdır. Türk Siyasî Tarihi bu açıdan yorumlandığında Türk devlet anlayışının evrimi, Türk halkının geçirdiği dönüşüm ve onun değişime dirençli yanlarını anlamak oldukça zor hatta karmaşık bir hale bürünmektedir. Böylece siyasi bir birim olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin hem iç hem dış politika refleksi de doğru değerlendirilememekte, siyasi arenada Türk kimliğini Batı merkezli siyasi teorilerin ötekisi olmaya itmektedir.

Oysaki Türk Siyasî Tarihi'ne Türk kimliğinin ana aksını oluşturan Türkmenlerin gözünden bakıldığında kendi kaderini tayin hakkını elde etmek isteyen, bugünkü anlamda ulus-devlet anlayışını benimseyen ve inanç ve yaşam tarzı özgürlükleri için mücadele eden bir topluluk oldukları göze çarpacaktır. Tüm bu hak ve özgürlüklerini elde etme yolunda yaklaşık 1500 yıllık bir süreçten geçen

Türkmenler sırasıyla Göktürk Kağanlığı, Uygur Kağanlığı, Oğuz Yabgu Devleti, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olmuş, ancak devletin merkezileşmesi ve bürokratikleşmesi karşısında hareketli konargöçer yaşam kültürünün tehlikeye girmesi, inanç özgürlüğüne getirilen kısıtlama veya devletin yabancı kontrolüne girmesi gibi durumlar karşısında yıkıcılığı zamanla düşme eğilimi gösteren isyanlar çıkarmıştır. Bulduğu her muhalif eylemde hem kendi yapısı değişen hem de devlet yapısını dönüştüren Türkmenler son olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de kurucu unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada bir yandan Türkmenlerin tarihi süreçte gelişen milli kimlikleri ve bu kimliğin muhalif yanları incelenirken öte yandan bu muhalefetin Türk Siyasî Tarihi'ne yansıyan etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Böylece bu çalışmanın, Türk Siyasî Tarihi'ni sürekli Batılı modelleri uyarlamaya çalışma ve bu bağlamda toplumun dönüşümüne öncülük etme çerçevesinden çıkılarak kendi halkının milli refleksleri açısından değerlendirilmesine katkı sağlaması amaçlanmıştır. Kaynaklarda konargöçer Müslüman Oğuz gruplarından bahsedilirken Türkmen ve Yörük kavramları kullanılmaktadır. Oysa bu gruplar aynı etnik kökenden gelmeleri ve benzer toplumsal özelliklere sahip olmaları bakımından birbirleriyle aynı olmakla birlikte yerleştikleri coğrafyalar bakımından farklılaşmıştır. Bu nedenle çalışma genelinde tüm bu gruplar yalnızca Türkmen adıyla anılarak kavramsal birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde kaynaklarda göçebe, göçer, konargöçer, göçerevli gibi kavramlar sık sık birbirlerinin yerine kullanılmış olmakla birlikte Türkmenlerin göç özelliklerini daha iyi yansıtması bakımından çalışmanın genelinde konargöçer kavramı tercih edilmiştir.

Bu amaçlarla üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümde “Türkmenler ve Coğrafi ve Demografik Açıda Anadolu Türkmenleri” başlığı altında Türkmenlerin tarih sahnesine çıkışları ve Türk tarihi içindeki başlıca rolleri, bu süreçte ortaya çıkan Türkmen kimliğinin ana unsurları ve Türkmenlerin Türkiye'deki coğrafi ve demografik varlıkları incelenmiştir.

“Türkiye'de Muhalefet Kültürü, Seçmen Davranışları ve Türkmen Muhalefeti” başlığını taşıyan ikinci bölümde ilk olarak Türkiye'de var olan muhalefet kültürünün

tarihi süreçte adım adım gelişimi anlatılmış, ardından seçmenin devletle kurduğu en büyük iletişim olarak oy verme davranışlarındaki eğilimler vasıtasıyla Türk seçmen davranışlarının geleneksel yapısı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde son olarak edebiyattan inanca, toplumsal yapıdan siyasal eğilimlere farklı açılardan incelenerek Türkmen muhalefetinin doğası tespit edilmeye uğraşmıştır.

“Türkmen Muhalefetinin Türk Siyasi Tarihine Yansımaları” adlı son başlık altında sırasıyla ilk Türk devletleri, Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde ortaya çıkmış Türkmen muhalefetinin yansımaları aranmıştır. Cumhuriyet döneminde yaşam tarzının büyük oranda yerleşikliğe evrilmesi sonucu şiddeti azalan Türkmen muhalefetinin izleri seçilen siyasi kişiler özelinde aranarak çalışmaya sınırlılık getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRKMENLER VE COĞRAFÎ VE DEMOGRAFİK AÇIDAN ANADOLU TÜRKMENLERİ

1.1. TÜRKMENLERİN TARİHÇESİ

İlk kez Çin kaynaklarında 542 yılında rastladığımız Türk adı, yine Çin kaynaklarına göre Türkçe’de “miğfer” anlamına gelmektedir ve Türklerin eteğinde yaşadıkları miğfer biçimindeki dağın isminden türetilmiştir. Kaşgarlı Mahmut Türk adını Tanrı’nın Hz. Nuh’un oğullarından birine verdiğini belirtmekte iken Uygur metinlerinde bu adın “güçlü, kuvvetli” anlamına geldiği yazılmıştır.¹ Önceleri bir arada yaşayan bir boyun adından ibaret görünen Türk adı, Türklerin siyasi hâkimiyet sahaları genişledikçe ve nüfusları arttıkça bir millet ve nihayetinde bir kültür çevresinin genel adı şeklinde gelişmiştir. Günümüzde “Türk” adı; Türkiye Cumhuriyeti anayasasının dördüncü bölümünde yer alan ve “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür*” ifadesini içeren 66. madde uyarınca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için kullanılmasının yanında Türkçe konuşan toplulukların genel adı olarak Türk dünyasını belirtmek için kültürel bir kavram olarak da kullanılmaktadır.²

Göktürkler döneminde Türgişler, Basmıllar, Otuz Tatarlar, On-oklar ve Sirlar (Siraklar) gibi adı anılan bir diğer Türk boyu olan Oğuzlar ise ilerleyen dönemlerde Türk adını kullanmaya devam ederek bu adı koruyacak ve tarihte bilinen en güçlü Türk devletlerini kuracak olan boydur.³ Bugüne kadar elde edilen yazılı Türkçe kaynaklarda adına ilk kez 6.-7. yüzyıllarda dikildiği düşünülen dört Barlık yazıtının birinde rastladığımız Oğuzlar, Türk tarihinde bilinen en eski yapılanmalardan birini oluşturmaktadır. Radloff tarafından çevrilen Barlık yazıtlarının birinde geçen “*Öz Yiğen Alp Turan Altı Oğuz kavminden on üç (yaşımda) ayrıldım*” satırından ilk olarak Barlık ırmağı civarında yaşayan Oğuzların o zamanlar altı boydan müteşekkil

¹ İlhami Durmuş, Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı, Gazi Akademik Bakış Dergisi, C.10, S.20, 2017, s.39-40. <https://doi.org/10.19060/gav.321022>

²Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, s.12. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (09.04.21)

³ Durmuş, a.g.m., s.43-44.

olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Barlık kıyısındaki bu Oğuzlar ile Orhun yazıtlarındaki Dokuz Oğuzlar ve son olarak 9. Yüzyılda Mâverâünnehir’de ortaya çıkan Oğuzlar arasındaki bağlantı her zaman çok açık değildir.⁴

Yenisey yazıtlarından anlaşılan 7.yüzyılın ilk yarısında Barlık yöresinde yaşayan Oğuzlar, yüzyılın ikinci yarısında Tula boylarına I.Göktürk Kağanlığı dağıldıktan sonra gelmişlerdir.⁵ Oğuzlar, esasen Türklerin Tölis boylarındandır.⁶ Bu dönem Oğuzlar hakkında en ayrıntılı yazılı kaynaklar Orhun yazıtlarıdır. Ayrıca Göktürk ve Uygurlara karşı ittifak kurulan Çin yönetiminin kaynaklarında da Oğuzların bahsi geçmektedir. Göktürk ve Uygur kağanlıkları dağıldıktan sonraki tarihlerde batıya ilerleyen Oğuzların İdil (Volga) boylarında yaşadığı Bizans kaynaklarında belirtilmektedir.⁷ 9. ve 10.yüzyıllarda Mâverâünnehir bölgesinde yoğunlaşan Oğuz nüfusu⁸ Moğol istilası nedeniyle önce Horasan bölgesine daha sonra ise Anadolu’ya ilerlemek zorunda kalmıştır.⁹ Mâverâünnehir’den Anadolu’ya süren bu macera sırasında İslam kültürüyle tanışan Oğuzlar hem dönüşmüş hem de İslam’ı dönüştürmüştür. Bu nedenle İslam coğrafyacıları ve tarih yazıcılarının da dikkatini çekmişler, İslam coğrafyacıları Oğuzların Hz. Nuh’un oğlu Yafes’in soyundan geldiğini dahi belirtmişlerdir.¹⁰

Çin, Arap ve Bizans kaynakları dışında Oğuzların tarihinin en önemli öz kaynakları Oğuznamelerdir.¹¹ Günümüze ulaşan iki yazılı nüsha bulunmaktadır. Bunlardan biri 13.-14.yüzyıllarda İlhanlı veziri Reşiddüddin Fazlullah Hemedanî’nin kaleme aldığı Camiü’t-Tevarih’in Oğuzname bölümü¹², diğeri ise W.Bang ve R. Arat tarafından ilk kez Almanca olarak yayımlandıktan sonra Arat’ın 1936’da Türkçeye

⁴ Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, 5.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019, s.471.

⁵ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, 2. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, s.3-4.

⁶ Saadettin Gömeç, Oğuz Kağan’ın Kimliği, Oğuzlar ve Destanlar Üzerine, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.23, S.35, 2004, s.117. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000181

⁷ Hüseyin Namık Orkun, Oğuzlara Dair, Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s.60.

⁸ Sümer, a.g.e., s.35.

⁹ Sümer, a.g.e., s.42.

¹⁰ Gömeç, a.g.m., s.118.

¹¹ Bkz.: Faruk Sümer, Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.17, S.3-4, 1959, s.359-455.

<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/4318> (09.04.21)

¹² Zeki Velidi Togan, Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili, İstanbul, Enderun Yayınları, 1982, s.13.

çevirdiği Uygur nüshasıdır.¹³ Bu yazılı Oğuzname örnekleri hem sözlü Oğuz tarihinin günümüze ulaştırılması açısından hem yazıldıkları yıllar arasında İslamiyet'in Oğuz kültüründe ne gibi değişimlere yol açtığını göstermesi açısından önemlidir. Hokand Hanlığı zamanında Türkmen beylerinin ellerindeki şecereleri teslim ederek¹⁴ Ebül Gazi Bahadır Han'a yazdırdığı Şecere-i Terakime¹⁵ (Türklerin Soy Kütüğü) önemli kaynaklardan sayılmaktadır. Ayrıca Bayat boyunun kültür çevresinde geçen Dede Korkut hikâyeleri Oğuz tarihi için son derece mühim kabul edilmektedir.

Oğuzların tarihine yönelik diğer bilgilerden bazıları Selçuklu hanedanından Terken Hatun'un himayesinde olan Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınanlardır. Fakat burada Selçuk ailesinin mensup olduğu Kınık boyunun Oğuz boylarının hiyerarşik sıralaması içinde son sıradan ilk sıraya yükseltildiği görülmektedir. Bir başka çalışmada ise Ebubekir Tehrani, Kitab-ı Diyarbekriyye eserinde mensup olduğu Akkoyunlular devletinin büyük kısmını teşkil eden Bayındır boyunu ilk sıraya yükseltme gereği duymuştur.¹⁶

Oğuzlar hakkında ilk göze çarpan unsurlardan birisi teşkilatlanma yapılarıdır. Diğer Türk boylarında görülmeyen bu ikili teşkilat yapısına Hiung-nular, Göktürk Kağanlığı, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti ve Karamanoğullarında rastlanmaktadır.¹⁷ Teşkilat yapıları göz önüne alındığında sadece Oğuzların kullandığı bu ikili (2-6-24) yapı Orkun'un da öne sürdüğü gibi Oğuzların Hiung-nuların devamı olduğu izlenimini vermektedir. Oğuzların da diğer Türk boyları gibi anayurtları bugün Moğolistan'ın Kazakistan'a uzanan batı kolundaki Altay dağları ve Kırgızistan-Çin arasında doğal sınırları oluşturan Tanrı dağlarının arasında kalan bölgedir. Fakat 9.yüzyılda başlayan göçlerinin batıya ilk gelişleri olmadığı tahmin edilmektedir. Sergey Tolstov'un Yangı-Kend (Yenikent) kazıları bölgedeki Oğuz

¹³ İslam Kavas, Oğuz Kağan Destanındaki İktidar Yapısı, Tarih ve Gelecek Dergisi, C.3, S.1, 2017, s.184. <https://doi.org/10.21551/jhf.299831> ; Salih Demirbilek, Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı İle Orhon Yazıtlarında Bozkır Kültürüne Ait Unsurlar, Milli Folklor, C. 16, S.125, 2020, s.61-62.

¹⁴ Serhan Çınar, Osmanlı'da Geleneksel Oğuz Veraseti Üzerine, Milel ve Nihal, C.14, S.1, s.315. <https://doi.org/10.17131/milel.324226>

¹⁵ Bkz.: Ebülгази Bahadır Han, Türklerin Soy Kütüğü, Haz. Muharrem Ergin, İstanbul, Tercüman, 1970.

¹⁶ Çınar, a.g.m., s.316.

¹⁷ Orkun, a.g.e., s.8-11.

varlığını M.Ö. 2.yüzyıla kadar götürmektedir.¹⁸ Aynı dönemlerde İskitlerin ve Kimmerlerin göçleri de göz önüne alındığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Bilinmeyen bir tarihte Batıya ilerleyen Proto-Türklerin Sümer federasyonunun dağılmasının ardından Mezopotamya'dan 3 kol halinde çıkıp Avrupa (İskitler), Kuzey Karadeniz (Kimmerler) ve Orta Asya (Hiung-nular) yönlerine doğru hareket etmiş olma ihtimalleri yüksektir.¹⁹ Bu ihtimal Sümer çivi yazısı ile Göktürk alfabesi ve Sümer dil yapısı ile Türkçe dil yapısı arasındaki benzerlikleri ve bu yazıyı kendileriyle birlikte Orta Asya'ya getirerek Türk dilinin ilk yazılı eserlerinin verilmesine neden olan Oğuzların Göktürk devleti içindeki baskın rollerinin açıklanmasında yardımcı olacaktır.²⁰

Kökenleri ne olursa olsun Oğuzlar Türk tarihi içinde her zaman iradesi ile devlet kuran ve itaatsizliği ile devlet yıkan bir güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Göktürk Kağanlığı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçen zamanda Oğuzların tarihi konargöçer-çoban kültürünü korumak uğruna başlattığı özgürlük mücadeleleri ile geçmiştir. Bu hayat tarzının devlet kurma yeteneğine olan etkisi László Rásonyi tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

“Büyük sürülerin idaresi ve bakımı, geniş sahalarda sürekli dolaşma, mer'a ve mülk hukuku bakımından kaçınılması imkânsız çatışmalar, oymak teşkilatları, hayvan yetiştirici göçebelikle ilgili her şey yekdiğeri ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bunun tabii sonucu olarak görüş ufku genişler, cesaret, oymağa bağlılık şuuru, hükmetme gururu, teşkilatçılık kabiliyeti hülâsa, devlet kurmak için bütün vasıflar gelişir. Bu ruhi kabiliyet ve meleke ile yetişen insanlar, çiftçi kavimleri yendikten sonra, sürülerini barındırma imkânlarına da sahip doğuştan hâkim unsur ve devlet kurucu oluverirler.”²¹

¹⁸ Emel Esin, Milâdî 7.-10.Yüzyıllarda Sir-Deryâ Oğuzlarının Maddî Kültürü Hakkında Notlar, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s.712.

¹⁹ Nesib Nesibli, Oğuz Türkleri Tarihi Ders Notları, Ankara Üniversitesi DTCF Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Programı Açık Ders Malzemeleri, 2020.

<https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=7032> (09.04.21)

²⁰Bkz.: Güner Gülsevin, Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler, Kardeş Ağızlar Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi, S.7, 1998, s.12-18.

²¹ László Rásonyi, Tarihte Türklük, Ankara, Türk Tarihini Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1971, s.5.

İşte bu hayvan yetiştirici-konargöçer hayat tarzının özgün ve yapıcı örneklerinden birini oluşturan Oğuzlar İslamiyet’le tanıştıktan sonra Türkmen adını alarak ve göç yolları üzerinde karşılaştığı kültürleri kendi içinde eriterek bugünkü Türk kimliğinin ana aksını oluşturacak şekilde genişletmiş ve derinleştirmiştir.²²

Genel olarak 9.yüzyıldan başlayarak Oğuzlar arasında hızla yayılan İslamlaşma eğilimi ortaya Müslüman-Oğuz kimliği olarak Türkmen kavramının çıkmasına neden olmuştur.²³ Tıpkı bu süreç gibi çok kısa sürede başarıya ulaşan diğer bir hareket ise Türkmenlerin bir yön doğrultusunda hareket ederek Anadolu’yu yurt edinmelerine vesile olacak Selçuklu devleti şeklinde vücut bulmuştur. Önceleri Türkistan’da var olma mücadelesi ve Anadolu’nun fethiyle aralarındaki gerilim ikinci plana atılırken, Türkistan’da Selçuk gücünün Türkmenlerin aleyhine işlemeye başlaması ve Anadolu’daki fethin içinde bulunulan şartların elverdiği doğal sınırlara ulaşmasının ardından dönemin devlet anlayışı gereği yönetimde çok kültürlü bir anlayış güden Selçuk hanedanı ile Türkmenlerin arası kısa sürede bozulmuştur.²⁴

Selçuk hanedanının yönetimi İran, Suriye, Irak ve Anadolu topraklarında yayılmış ve hemen hepsi Türkmenlerin muhalefeti ile karşılaşmışlardır. Bunun en sembolik örneği Sultan Sencer’in Türkmenler tarafından kaçırılmasıyla fiilen sona eren Büyük Selçuklu Devletidir. Ardından Moğol yıkıcı gücünün altında parçalanan merkezi yönetiminde Fars vezirlerin etkili olduğu ve kendi halkındansa halifenin onayı ile ilgilenen bir Anadolu Selçuklu devleti ve onun karşılaştığı Türkmen muhalefeti, ilerleyen yıllarda Anadolu Türkmenlerine has özgün bir milli şuurun kuvvetlenmesinde ve heterodoks İslam²⁵ yorumlarının kuvvetlenerek siyasi bir güç haline gelmesinde etkili olmuşlardır.²⁶ Merkez-çevre gerilimi Osmanlı’nın ilk

---

²² Rásonyi, a.g.e., s.5. *Rásonyi burada bazı Ural-Altay kavimlerinin, örneğin Moğolların, bahsi geçen muharip özelliklerini yıkıcı olarak kullandıklarını belirtmiştir.*

²³ Sümer, a.g.e., s 51.

²⁴ *Türkmen beyliklerinin Anadolu’ya gelişleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ali Öngül, Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri, İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2018.*

²⁵ *Parladır heterodoks kavramını şu şekilde açıklamıştır: “Büyüsellik ve din kavramları arasındaki ilişki bağlamında dinin, dinsel bilginin ikili bir yapısı olduğu iddia edilebilir. Dinin bu iki görünümünden ilkinin uygar, metinsel, tarihsel, ahlaki bir bütünlük olarak, bir teoloji olarak din, ikincisini de bilinçdışı, kozmolojik, yabanıl, sözsöz, mitolojik ve pratik din oluşturur -ki bu iki düzeyin kavramsal karşılığını da ortodoksi-heterodoksi kavramları oluşturur-” Bkz.: Halil Saim Parladır, Heterodoksi, Türk Halk İslamı ve Evliya Kültü, Sosyoloji Dergisi, S.25, 2011, s.127.*

²⁶ Erol Göka, Türk’ün Göçebe Ruhü, İstanbul, Kapı Yayınları, 2019, s.58. *Ayrıca Fars devlet adamlarından Nizamülmülk ve ailesinin devlet üzerindeki etkisini anlatması bakımından Bkz.: Ali*

yıllarında Türkmenlerin Moğol baskısı altında olmaları nedeniyle sık görülmezken özellikle artık bir imparatorluk olma emarelerinin görünmeye başladığı Fatih döneminden itibaren gün yüzüne çıkmıştır.²⁷

Hayatta kalmayı başaran ve ülkesel bütünlüğünü ve derinliğini sağlayarak Anadolu'yu görece güvence altına alan ve artık dünya devletleri liginde yerini sağlamlaştıran Osmanlı yönetimi de selefi Selçuklu Devleti gibi Türkmenleri yerleşik hayata geçme konusunda zorlamaya başlamıştır. 16.yüzyılda yoğunlaşan Türkmenlerin yerleşik hayata geçme serüveni ancak 19.yüzyılda büyük ölçüde gerçekleşmiş ve hatta cumhuriyete bir iskân meselesi miras bırakılmasına neden olmuştur.²⁸ Tarihi konargöçerlikten yerleşikliğe, hayvancılıktan çiftçiliğe, Gök-tengricilikten²⁹ Alevi-Bektaşî kültürüne ve Sünnî İslam'a doğru evrilmeye geçen Oğuzları genel Türk tarihi içinde diğer gruplardan ayırt etmemizi sağlayan özellikleri ise muhalefetlerinin özgünlüğü ve bu muhalefetin Türk Siyasi Tarihine etkisidir.

1.2. TÜRKMEN KİMLİĞİNİN TEMEL UNSURLARI

Kimlik çoğu zaman, Lévi-Strauss'un "Ego versus autre" (Ötekilere karşı ben) ilkesiyle tanımlamaya çalıştığı gibi, kim olduğundan çok kim olunmadığı ile ilgilidir.³⁰ Bireysel kimlikler soya ve aile kültürüne gönderme yaparken toplumsal kimlikler soyları ne olursa olsun ortak bir yaşam tarzı ve gelecek ideali etrafında toplanan bireylerin ayrıştırıcı değil kaynaştırıcı yönlerinin öne çıkmasıyla meydana gelmektedir.³¹ Toplumsal bir kimlik, grubun diğer gruplarla arasındaki kültürel

---

Sevim ve Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s.126-131.

²⁷Göka, a.g.e.,s.63-64.

²⁸Göka, a.g.e., s.31-39.

²⁹*Gök-tengricilik: Orta Asya Türk boyları arasında görülen ve inanç sistemi ile diğer Şamanist ritüellerden ayrılan eski bir din. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Murat Öztürk, İslamiyet'ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini, International Journal of History, C.5, S.2, 2013, s.327-346; Enver Kapağan, Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler, Turkish Studies, C.9, S.3, 2014, s.801-810. Bu dinin bugün Kırgızistan merkezli olmak üzere devam eden koluna ve günlük uygulamalarına dair bilgi için Bkz.: Yaşar Kalafat, Tengricilik, Diyanet Aylık Dergi, S.91, 1998, s.18-21.*

³⁰ Süleyman Yıldız, Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği, Milli Folklor Dergisi, S.74, 2007, s.10. <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=74&Sayfa=6>

³¹ İhsan Kalenderoğlu, Türk Kimliği, Türk Yurdu Dergisi, S.261, 2009, s.102. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar.php?id=904>

boşluklardan oluşmaktadır.³² Etnisite kavramı ise ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla önem kazanan başlıca kimlik öğelerinden biri olarak siyasi bir birim haline gelmiştir.³³ Günümüzde “etnik” sıfatı soy bağı, dil, din, mezhep, kültür, yaşam tarzı gibi kıstaslardan biri, birkaçı veya hepsini içerebilen bir tanım olmakla birlikte ayırıcı özelliği gruptaki bireylerin ayrı varlık olduklarına dair bilinçlerinden ibaret olan sosyo-kültürel bir olgudur.³⁴

Oğuz sözünün anlamı, mahiyeti ve kökeni Siyasi Tarihin ötesinde bir tarih, dilbilimi ve en çok da Türkoloji'nin konusunu teşkil etmekte ve hakkında sayısız görüş bulunmakla birlikte burada Oğuzların ayırt edici özelliklerini çağrıştırmaktan ötürü yalnızca bir kısmından bahsedilecektir:

1) Vambery'e göre “oğh” köküne gelen “uz” ekiyle oluşan Oğuz kelimesi, Oğuzların kıyılarına yerleştiği Ceyhun nehrinin Yunan kaynaklarındaki eski adı Oxus ile bağlantılıdır.³⁵

2) Marquart'a göre “ok” manası bugünkü anlamında iken “uz” eki adam manasında kullanılmıştır ve Oğuz “ok atan adam” manasına gelmektedir.³⁶

3) Nemeth'e göre “ok” hâkimiyet sembolü olarak kabile manasına gelmektedir ve “z” çoğul eki olarak eklenmiştir.³⁷

4) Berezin, Pelliot, Bang ve Arat Oğuz sözünün kökünün “doğumdan sonraki ilk süt, ağız sütü” manasına gelen “uğuz” kelimesi ile özdeşleştirmiştir.³⁸ Kelime bu anlamıyla halen Anadolu'da kullanılmaktadır ve bu sütün güç, kuvvet verdiği inanişmektedir.

5) Erdmann, Aristov ve Sinor Oğuz sözünü, Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur nüshasındaki Boğa tasvirinden hareketle “totemi öküz olan uruk” şeklinde

³² Recep Yıldız ve Sakine Demir, Milli Kimliğin Oluşumunda Zihniyet, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.8, 2003, s.5. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55282>

³³ Suavi Aydın, “Türkiye'nin Etnik Yapısı”, Ed. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, 4.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2017, s. 181.

³⁴ Aydın, Türkiye'nin Etnik Yapısı, s.181.

³⁹ Bilge Özkan Nalbant, ‘Oğuz’ Sözcüğünün Kökeni Üzerine Yeni Düşünceler, Türk Bilig Dergisi, S. 20, 2010, s.48. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52806/697315> (09.04.21); Orkun, a.g.e., s. 37.

³⁶ Nalbant, a.g.m., s.48; Orkun, a.g.e., s.37.

³⁶ Nalbant, a.g.m., s.48; Orkun, a.g.e., s.37.

³⁷ Nalbant, a.g.m., s.48; Orkun, a.g.e., s.38.

³⁸ Nalbant, a.g.m., s.48.

yorumlamıştır. Oysa Louis Bazin, geçimini hayvancılıkla sağlayan ve hayvanlara cinsiyet ve yaşlarına göre özenle farklı isimler koyan Oğuzların, milletlerine totem olarak “iğdiş edilmiş sığır” anlamına gelen ve aptallık çağrışımı yapan öküzü seçmelerinin mantığa aykırı olduğunu belirtmektedir. Ona göre Oğuz sözü öküzden farklıdır ve “iki yaşında genç boğa” anlamına gelmektedir.³⁹

6) Kononov ve Golden ise “oğ, öğ” kökünün akrabalık, kan bağı anlamlarından Oğuz kelimesinin türediğini düşünmüşlerdir.⁴⁰

7) Bilge Özkan Nalbant iki anlam üzerinde durmuştur: “ok ustası, demirci” ve “boyların hâkimi”⁴¹.

Kökeninin ne olduğundan çok kelimeye hangi anlamların yakıştırıldığına dikkat edilirse, Oğuzların boy teşkilatlanmasına sahip olduğuna, yaşadıkları siyasi ve coğrafi bölgelerde hâkim konumda bulduklarına, çevrelerinde güçlü kuvvetli olarak anıldıklarına ve hatta kullandıkları silahta usta olduklarına dair göndermeler hemen anlaşılmaktadır.

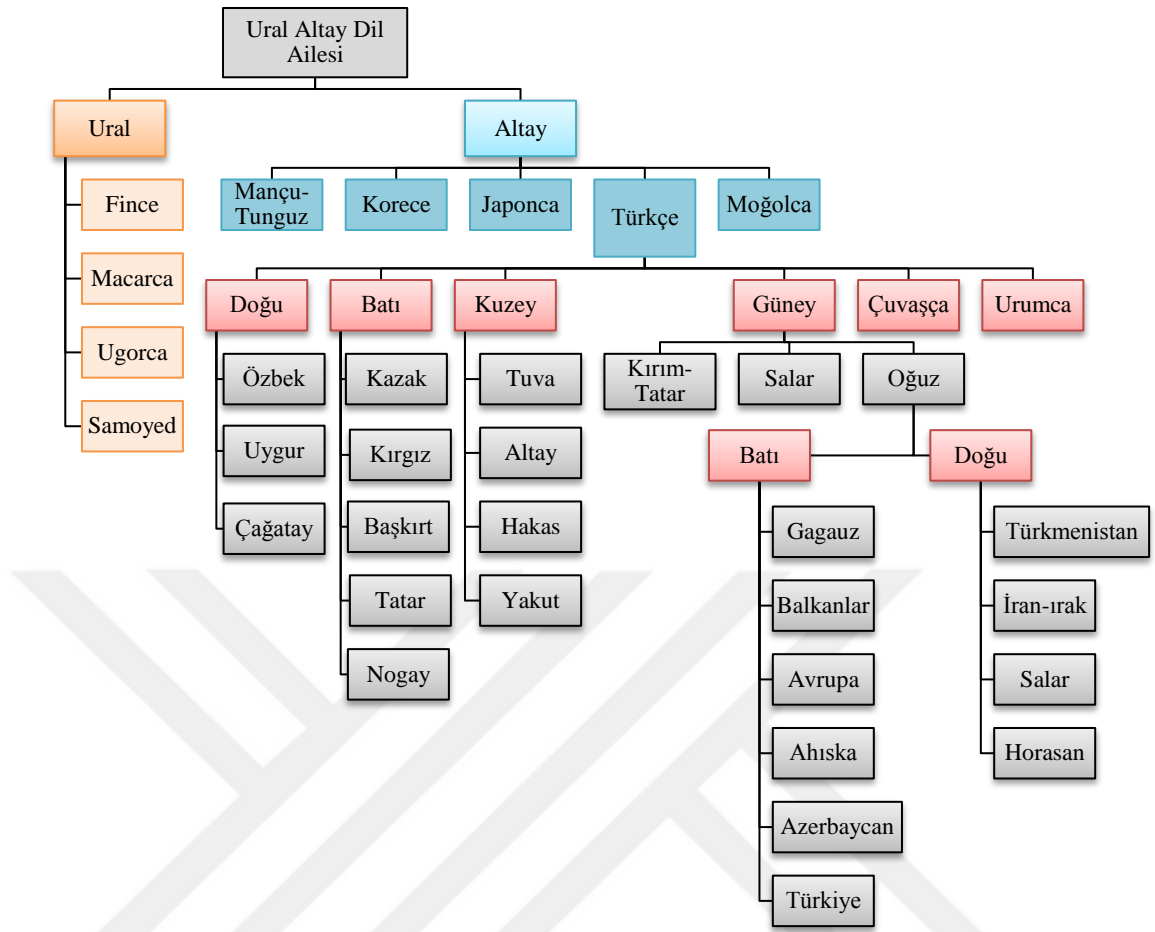
Anadolu Türkmen kimliği esasen farklılıkları ne olursa olsun yaşam tarzı ve dil etrafında toplanan Oğuzların İslam kültürüyle harmanlanmasıyla meydana gelmiş, temelde bir Anadolu kimliği halini almıştır. Bu nedenle öncelikle Oğuz kültürünün temel dayanakları daha sonra ise İslamiyet ile bu kavramların geçirdiği dönüşüm incelenerek nihayetinde Türkmen kimliğinin ayırt edici unsurlarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

---

³⁹ Louis Bazin, Oğuz ve Türk Sözlere Üzerine Notlar, Çev. Ebru Kabakçı, Türk Dünyası, S.39, 2015, s.34-35. <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/10/03-Louis%20BAZIN.pdf> (09.04.21)

⁴⁰ Nalbant, a.g.m., s.50-51.

⁴¹ Nalbant, a.g.m., s.52-55.

Şekil 1: Oğuz Dillerinin Dil Ailesi İçindeki Yeri

1.2.1. Oğuz Türkçesi

Oğuzları bir araya getiren temel unsurlardan ilki Oğuz Türkçesidir. Oğuz dili belirli harf değişimleri ile diğer Türk dillerinden ayrılmaktadır.⁴² Ural-Altay dil ailesi içindeki en kalabalık dil olan Türkçe'nin en büyük kolunu oluşturan Oğuz Türkçesini, konuşulduğu ülkelerin en kalabalık dördünün (Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran) nüfusu göz önüne alındığında günümüzde en az 130 milyon konuşan bulunmaktadır.

Oğuzca'nın diğer Türk dilleri arasında sayıca bu kadar üstün olmasının nedenleri olarak Türk boyları içinde Oğuzların diğerlerine nazaran daha çok devlet

⁴² Ahmet Mermer, Türkçe'nin Tarihi Gelişimi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, 2009, s.15-16. <https://www.kulturportali.gov.tr/mrepo/eKitap/eb-TurkceininTarihiGelisimi/14/> (09.04.21)

kurması, devletlerinin daha çok alana yayılması ve diğer kültürlerle daha fazla iletişime geçip daha çok insanı kendi kültürü içine katması sayılabilmektedir.⁴³

1.2.2. Yaşam Tarzı

Oğuzları bir araya getiren temel unsurlardan ikincisi ise yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzından kalan alışkanlıklar zihniyetin işleyişini ve psikolojiyi belirleyerek Türk grup davranışının harcını oluşturmuştur. Ancak Oğuz konargöçerliğini diğer göçebe yaşam türlerinden ayıran belli başlı farklılıklar göze çarpmaktadır.⁴⁴

Kapitalist iktisadi faaliyetlerin örgütlenmesi için siyasal bir çerçeve olarak şekillenen emperyalizm, Batı üstünlüğü varsayımına dayanan ve Batılı olmayan hemen her şeye aşağılayıcı anlamlar yükleyen bilim dallarının da doğuşuna neden olmuştur. Bunlardan biri olan Antropoloji, Batı dışı toplumları geri kabul eden ve adeta hayvan denekleri inceler gibi bu toplumları gözlemleyerek bütün farklılıkları aşağılık ve gelişmemişlik göstergesi varsayan ve ırkçılığı ve sistematik sömürüyü meşrulaştıran zemini hazırlayan önyargılar ile yola çıkmış bir bilim dalıdır. Her ne kadar gerçek bir bilim olma yolunda bugüne dek içeriği ve yöntemi defalarca değişmiş olsa da, zihninde kilisenin ötekine dair canavar betimlemesi ile yola çıkan Avrupalı, bu etik dışı bilim anlayışının da etkisiyle bugüne dek sürecektir etnik önyargılarını bu dönemde edinmiştir. Bu önyargılardan önemli bir kısmı yüzyıllarca Avrupa'nın ötekisinin başrolü olmuş Türklere dairdir.⁴⁵ İlerleyen zamanda önem kazanacak olan Sosyoloji daha insani bir yaklaşım sergilemişse de Batı üstünlüğüne dayanmaktan vazgeçmemiştir. Türklerin konargöçer yaşam tarzı da bu önyargılar ile yalnızca geri kalmış bir yaşam biçimi olarak değerlendirilmiş, örneğin Türkmenlere dair ilk sosyolojik değerlendirmelerden birini yazan Henri de Couliboeuf de Blocqueville Harezm bölgesinde yaşayan Teke Türkmenlerinin hayatına dair

⁴³ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-2020, TÜİK, 2021.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> (09.04.21); Azərbaycan Əhalisi, 2021. <https://azerbaijan.az/information/103> (09.04.21); Azərbaycan Dili, 2021. <https://azerbaijan.az/information/107> (09.04.21); The 2019 Revision of World Population Prospects. [https://population.un.org/wpp/Download/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2019_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx](https://population.un.org/wpp/Download/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2019_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEXES.xlsx) (09.04.21).

⁴⁴ Göka, a.g.e., s.21.

⁴⁵ Sibel Özbudun ve Gülfem Uysal, 50 Soruda Antropoloji, İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, 2012, s.21-24.

ayrıntılardan bahsederken küçümseyici bir dil kullanmaktan çekinmemiş, konargöçer hayatın gerektirdiklerini anlamakta zorluk çekmiştir.⁴⁶

Her ne kadar göç, Avrupa demografisini ve siyasi tarihini şekillendiren en önemli etmenlerden biri olsa da konargöçer yaşam bu coğrafyada kabul gören ve yaygın görülen bir kavram olmadığından Avrupa dillerinde göçerlikle ilgili çok az kelime bulunmaktadır. Bu nedenle göçerlikle ilgili hemen her kavramı antik Yunancadan gelen “nomad”⁴⁷ kelimesiyle karşılayan Batı dillerinde yapılan çalışmalarda Kuzeybatı Amazonlarda yaşayan Nukaklar, Arap çöllerindeki Bedeviler ve bozkırda hüküm süren Oğuzların göçerlikleri arasında pek bir fark görünmemektedir. Wittgenstein’in sözünü hatırlamakta fayda var: “*Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarını imler.*”⁴⁸

Oysa Anadolu’ya gelen Türkler Orta Asya’da develeriyle uzun yolculuklara çıkan konargöçerler gibi değil, sürüleriyle mevsimine göre göç etmişlerdir.⁴⁹ Ağaç-Eri Türkmenleri ve pratikleri göz önüne alındığında⁵⁰ ormancılıkla ve yüksek ihtimal de çiftçilikle de meşgul olmuşlardır.⁵¹ Yerleşik olanları “Yatuk” (tembel) diyerek küçük gören⁵² Oğuzların muhakkak ki çalışkan olmaktan kasıtları akın ve yağma yoluyla mal elde etmekten fazlasıdır. Kendilerine özgü, tarımsal faaliyetleri de icra eden, uygarlık ürünlerini kullanmaya yatkın bu konargöçerlerin yaşam tarzı toplumsal dinamizmi, dinçlik, görece bir eşitlik hali ve dayanışmayı da beraberinde getirmiştir.⁵³

Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey, Yazıcıoğlu rivayetine göre şöyle vasiyet etmiştir: “*Olmasın ki oturak olasız, ki beğlik, Türkmenlik ve yörüklük*

⁴⁶ Henri de Couliboeuf de Blocqueville, *Türkmenler Arasında*, Çev. Rıza Akdemir, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

⁴⁷ *Nomad: Latince gelen ve hemen her Avrupa dilinde kullanılan göçebe anlamına gelen sözcük.* Bkz.: Merriam-Webster.com Sözlük, “nomad.” <https://www.merriam-webster.com/dictionary/nomad> (04.05.21)

⁴⁸ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çev. Oruç Aruoba, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s.133.

⁴⁹ Göka, a.g.e., s.33.

⁵⁰ Faruk Sümer, *Ağaç-Eriler*, *Belleten*, C.26, S.103, 1962, s.521-528.

<https://www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/dergi/belleten-cilt-xxvi-sayi-102-yil-1962-nisan-2/> (09.04.21)

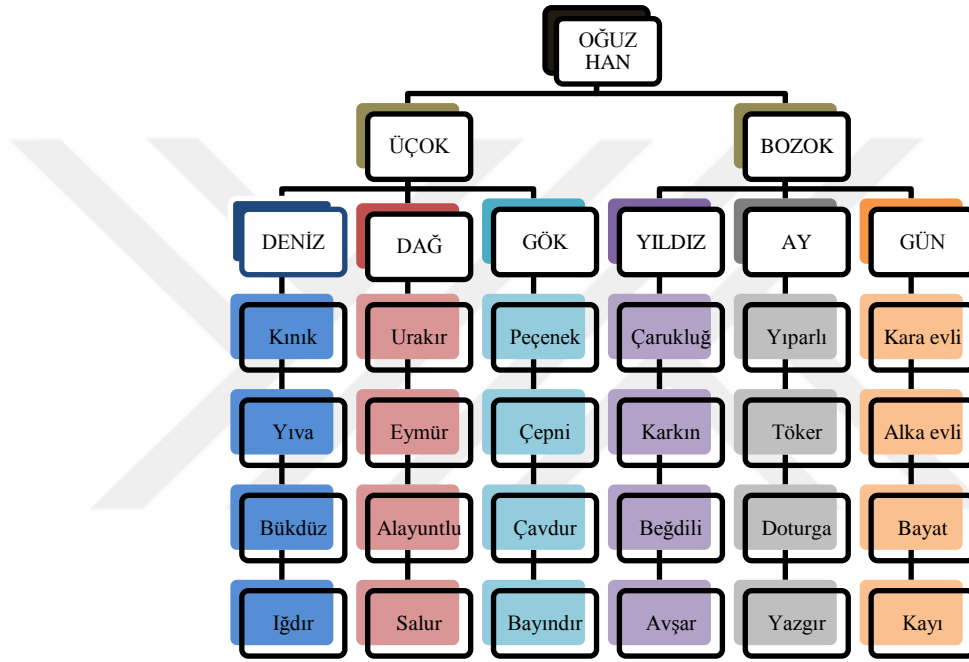
⁵¹ Göka, a.g.e., s.33.

⁵² Sümer, a.g.e., s.42.

⁵³ Göka, a.g.e., s.31-34.

edenlerde kalır.” Bu sözden çıkarılacak birkaç fikir göze çarpmaktadır. İlk olarak konargöçer hayat tarzı Türkmenlik ile öylesine özdeşleşmiştir ki ilkinden bahsetmeye hacet görülmemiştir. İkincisi Türkmen’in beyliği yerleşmemesinden gelmektedir. Aslında yalnızca bu vasiyet konargöçerliğin Türkmen kimliği içindeki anlam ve önemini göz önüne sermektedir.⁵⁴

1.2.3. Teşkilatlanma ve Devlet Anlayışı

Şekil 2: Oğuz Boylarının Teşkilat Yapısı⁵⁵

Hâkimiyetini sürekli hareket halinde olmasına bağlı gören Oğuzların uzun göç yollarına ve geniş coğrafyalara rağmen dağılmadan sosyal yapılarını koruyabilmeleri ve diğer Türk boylarına göre erken dönemde siyasi birliklerini sağlamış olmalarında kendi içlerindeki hiyerarşi ve protokolün en ince ayrıntısına kadar düzenlenmesi etkili olmuştur. Türkmen kimliğinin temel unsurlarından üçüncüsü olan bu teşkilatlanma ve devlet anlayışı ilerleyen dönemlerde Oğuz kimliğinin bir üst kimlik olmasına da neden olmuştur.⁵⁶ Oğuz teşkilat yapısı pek çok defa ayrıntıları ile incelenmiş olmakla birlikte temel düzeni şekildeki gibidir (Bkz.: Şekil 2). Oğuz’un ilk 6 çocuğu ve ona bağlı boyların ortak birer hayvan sembolleri vardır. Orkun

⁵⁴ Göka, a.g.e., s. 35.

⁵⁵ Orkun, a.g.e., s.9.

⁵⁶ Çınar, a.g.m., s.314.

bunların Hiung-nu'lardan ve paganizm döneminden kalma olduğunu düşünmektedir.
⁵⁷ Bu sembol kuşların her biri bir avcı kuştur.⁵⁸

Gün Han → Şahin

Gök Han → Sungur

Ay Han → Kartal

Dağ Han → Çakır

Yıldız Han → Tavşancıl

Deniz Han → Üçkuş

Bu birlik içindeki hiyerarşiyi sembolize eden törensel veya sıradan toplantılarda her bir beyin hangi mevkiye (orun) oturacağı ve hayvanın hangi parçasını (ülüş) yiyeceği belirlenmiş ve bu gelenek daha sonra Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiştir.⁵⁹ Oğuz Kağan Destanı bu hiyerarşiyi dinleyiciye olağanüstü özellikler taşıyan bir hikâye ile anlatan günümüze kadar gelmiş en önemli kaynaktır. Her ne kadar yazıya geçirilmiş iki nüshası arasında İslamiyet'in etkisiyle farklılıklar olsa da hiyerarşi değişmemektedir. Gök ve yer kutsaldır, fakat gök daha üstündür. Ok ve yay hâkimiyet sembolüdür, fakat ok yaya tabidir. Doğu batıdan, sağ soldan üstündür. Bu nedenle tören yemeğinde Oğuz'un sağ tarafında oturan ve avdan babasına altın bir yay getiren Bozoklar, gümüş oklarla gelip sol tarafa oturan Üçoklardan üstündür. Üçokların görevi tabi oldukları Bozokların iktidarını desteklemektir. Ok yayın fırlattığı yere gidecektir.⁶⁰ Görüldüğü gibi idari teşkilatlanmada dikotomik bir yapı mevcuttur.⁶¹ Divitçioğlu'nun tespit ettiği dikotomilerden bazıları şunlardır: Bozok-Üçok, ak-kara, doğu-batı, sağ-sol, altın-gümüş, yay-ok, ağa-ini.⁶² Kafesoğlu'na göre ise bu ikili yapının Gök Tengricilik ile bir ilgisi olmalıdır, özellikle güneşin doğuşu ve batışı sadece yön tayin etmekte değil hâkimiyet-tabiiyet ilişkilerinde de etkili olmuş görünmektedir.⁶³

⁵⁷ Orkun, a.g.e., s.14.

⁵⁸ Orkun, a.g.e., s.18-19.

⁵⁹ Orkun, a.g.e., s.21-23; Abdülkadir İnan, "Orun ve 'Ülüş' Meselesi", Haz. Hasan Celal Güzel vd., Türkler Ansiklopedisi, C.3, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.38-43; Kürşat Koçak, "İslamiyet'ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Orun ve Ülüş (Mevki Ve Pay)", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.3, s. 30-34.

⁶⁰ Kavas, a.g.m., s.186.

⁶¹ Dikotomi: "İkileşim" (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Sosyolojik bir terim olarak dikotomi: yalnızca iki kategorisi olan değişkenler. İran düalizminde ilkeler birbirine zıt iken Türk kozmolojisinde ilkeler tamamlayıcıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Fikret Türkmen, "Oğuzların İdari Yapı Ve Boy Teşkilatlarında Dikotomik Özellik", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C.11, S.1, 2011, s.11-14.

⁶² Erdal Aksoy, "Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilatına Bir Bakış", Haz. Hasan Celal Güzel vd., Türkler Ansiklopedisi, C.2, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 316-320.

⁶³ Aksoy, a.g.m., s.558.

Destanda göze çarpan ve bugüne dek Türk devletlerinde en önemli konulardan bir diğeri ise Oğuz'un ülkesinin bölünmezliği ve iktidarın paylaşılmadığıdır.⁶⁴ İktidarın paylaşılması Selçuklu döneminde devletin sonunu getiren temel sorunlardan biri olacaktır. Ayrıca destanda bu iktidara destek olan bir de vezir figürü bulunmakta, iktidarın gücü kağanda iken iktidarın beyni olarak devlet akli ve sağduyuyu temsil etmektedir.⁶⁵

1.2.4. İnanç

Oğuznamelerde veraset, teşkilatlanma ve cihangirlik ideali göze çarpan 3 temel unsurdur. Bu bir devlet yapısı için gereken unsurların toplamı gibi görünmektedir. Fakat tüm bunlar ulaşmaya çalıştığımız günümüz Anadolu Türkmen kimliğinin yalnızca kökenlerini oluşturmaktadır. İslamiyet'le kaynaştırılan ve dini pratikleri dönüştürdüğü oranda dönüşen bu milli unsurlar yeni keşfedilecek dini doktrinlerle yeniden şekillenecektir.⁶⁶ Gök-tengri dini ile İslamiyet arasındaki benzerliklerden dolayı kolayca uyum sağlamalarının yanında bölgede var olmak için zamanın siyasi gerekliliklerinin de farkında olan Oğuzlar İslam tarihinde az görülür şekilde büyük gruplar halinde Müslüman olmuşlardır. Oğuzların yaşamındaki pek çok olgu İslam prensipleriyle bir şekilde örtüştürülmüştür, bu süreçte eski yaşamdan kalma bazı köklü inanışlar da günlük yaşamdaki varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Konargöçer-hayvancı-savaşçı bir topluluk olarak sürdürülen heterodoks bir İslam anlayışıyla meydana gelen yeni Türkmen kimliği, gerek Türk dünyası gerekse İslam dünyası için benzersiz bir örnek olmuştur.⁶⁷

Anadolu Türkmen nüfusunda dini gruplar temel olarak ikiye ayrılmaktadır: Sünni Hanefi mezhebine mensup olanlar ve Alevi mezhebine mensup olanlar. Bunlardan Sünni Hanefilik tarihi olarak merkezi gücün ve özellikle Osmanlı'nın dini tercihi olarak öne çıkarken Alevilik çevrede kalan/bırakılan Türkmen veya

---

⁶⁴ Kavas, a.g.m., s.188.

⁶⁵ Kavas, a.g.m., s.189-190. *Benzer bir alegori Balasagunlu Yusuf'un Buğra Han'a yazdığı Kutadgu Bilig'de görülmektedir. Eserin detaylı incelemesi için Bkz.: Aziz Merhan, Özbek Bilgin Abdurauf Fitret'in "Kutadgu Bilig" Yazısı, Belleten Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, C. 62, S.2, 2014, s.276-296.*

⁶⁶ Çınar, a.g.m., s.314.

⁶⁷ Göka, a.g.e., s.37.

Türkmenlerde daha yaygın görülmüştür. Anadolu'nun fethinden sonra Türkmenler için Hanefî medreselerinde yeterli yer yoktur ve Horasan erenleri fetihlerde elde ettikleri servetle kendi külliyelerini açmışlardır. Üstelik bürokrasideki farsların tekelinde görülen İslamiyet'i konargöçerliğe uygun şekilde anlatan dervişler halktan daha çok itibar görmüştür. Moğol istilası ile zor günler yaşayan halk hızla cemaatler etrafında toplanmıştır. Şaman-Ozan tipi kısa sürede Türkmen *baba* tipine dönüşmüştür.⁶⁸

Alevilik Hz. Ali hakkında beslenen inançlarla Sünni mezheplerden ayrılan ve farklı coğrafyalarda farklı şekillerde görülebilen bir İslam kolu olmakla birlikte günümüzde iki itikâdi mezhebi bulunmaktadır: Lübnan, Suriye, Hatay gibi Arap nüfusun yoğun olduğu bölgelerde Nusayrilik ve Anadolu'da Türk-İslam heterodoksisi olarak teşekkül etmiş Kızılbaşlık.⁶⁹ Kızılbaş terimi esasen Safevî tarikatına taraftar olanlara giydirilen on iki imamı temsilen on iki dilimli kırmızı börtükten gelmektedir.⁷⁰ Türklerin eski zamandan beri değişik renklerde kullandığı börtükün kırmızı rengi zamanla Safevî tarikatıyla ve sonra Alevilik ile özdeşleşmiştir. Aleviliği daha iyi kavrayabilmek için şu satırları aktarmak yerinde olacaktır:

“Kızılbaş isminin daha iyi anlaşılabilmesi için ilişkili olduğu diğer terimlere de temas etmek gerekir. Bunlardan ilki Bektaşîlik'tir. Her ikisinin de Türk tarihinin önemli dinî-sosyal olaylarından biri sayılan Babaî hareketinden doğması, inanç ve ritüellerinin benzer görüntüler sergilemesi, dinî tabanlarının aynı olması gibi yönleriyle ortak olan Bektaşîlik'le kızılbaşlıktan ilki bir tarikat yapılanması içinde oluşurken diğeri hâkim karakteri itibariyle yine sûfî bir mahiyet taşımakla birlikte kapalı bir toplumsal yapı içinde gelişen bir çeşit “kavmî mezhep” niteliğine sahiptir. Bektaşîliğin sosyal tabanı hepsi birer halk sûfisi olan Türkmen babaları iken kızılbaşlığın tabanı Türkmen babalarının hitap ettiği Türkmen zümreleridir (Ocak, Türk Sûfiliğine Bakışlar, s. 19-20). M. Fuad Köprülü, Mehmet Eröz ve Irène Mélikoff gibi araştırmacılar son farklılıktan hareketle kızılbaşlığı köy Bektaşîliği olarak

⁶⁸Kansu Ekici, Anadolu Selçuklularında Türkmen İsyanlarının Nedenlerine İlişkin Tespitler, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.13, 2005, s.95-97.

⁶⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi> (09.04.2021).

⁷⁰ İlyas Üzüm, "Kızılbaş", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilbas> (31.03.2021).

yorumlamışlardır (meselâ bk. Eröz, s. 80). Bu iki yapı arasında en önemli farklardan biri, Bektaşîliğin Osmanlı merkezî idaresiyle problemsiz olmasına karşılık kızılbashiğin sürekli muhalefet ve gerginliğidir. Ayrıca dinî hiyerarşi ve âdâb-erkân bakımından da bu iki dünya arasında önemli ayrılıklar vardır (diğer benzerlik ve farklılıklar için bk. Mèlikoff, Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe, s. 220-221). Bir diğer terim olan Râfizîlik, İslâm mezhepleri literatüründe ilk üç halifenin hilâfetini reddetmesi sebebiyle hemen bütün Şîî grupları kapsayan bir ifade olup Osmanlılar tarafından XVI. yüzyıldan itibaren kızılbash kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Ahmed Refik, s. 35, 37, 39)...Çukurova ve Akdeniz bölgesindeki muhtelif yerleşim merkezlerinde yaşayan kızılbashlar Tahtacı adıyla anılmaktadır. Tarihte Safevîler’le ilişkileri muhakkak olan Tahtacılar, inanç ve dinî yaşayışları itibariyle öteki kızılbash Türkmen oymaklarıyla paralel bir yapıya sahiptir”⁷¹

Baba İlyas’ın takipçilerinden olan fakat kaynaklarda Babaî isyanlarına katılmadığı bildirilen Hacı Bektaş-ı Veli, Babaîlere karşı düzenlenen soruşturmadan kurtulmak için bölgeyi terk etmiş, sonraları ise Sulucakarahöyük⁷² adıyla bilinen ve genellikle bağlı bulunduğu Çepnilerin yerleşik bulunduğu bu bölgede ortaya çıkmış ve burada mütevazı bir yaşam sürmüştür. Bazı kaynaklar onu Hoca Ahmet Yesevî’nin halifesi olarak gösterse de bu tarihi olarak pek mümkün görünmediğinden, tasavvufî anlamda manevi bir halifelîği kast etmek için kullanılmış görünmektedir.⁷³

“Vilâyetnâme’nin dikkatli bir tahlili, Hacı Bektâş-ı Velî’nin, hem Ahmed Yesevî hem de Yesevîlik etkilerini geniş ölçüde taşıyan Kutbüddin Haydar geleneklerini sıkı sıkıya koruyan bir Haydarî şeyhi olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Elvan Çelebi, Ahmed Eflâkî ve Âşıkpaşazâde’nin eserleri de onun Vefâî şeyhi olan Baba İlyâs-ı Horasânî’nin halifesi bulunduğunu açıkça göstermektedir. Kaynaklardaki bu kayıtlara güvenmek gerekirse, Hacı Bektâş-ı Velî’nin büyük bir ihtimalle Yesevîlik ile Kalenderîliğin karışımından oluşan Haydarîlik tarikatının bir mensubu olarak Anadolu’ya geldiği, daha sonra Baba İlyâs-ı Horasânî çevresine girerek Vefâîlik tarikatına intisap ettiği ve hayatının sonuna kadar da böyle yaşadığı

⁷¹ Üzüm, “Kızılbash”.

⁷² Bugünkü adıyla: Nevşehir, Hacıbektaş.

<https://nisanyanmap.com/?yer=36190&haritasi=hac%C4%B1bekta%C5%9F> (04.05.21)

⁷³ Ahmet Yaşar Ocak, “Hacı Bektâş-ı Velî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli> (04.05.2021).

söylenbilir. Bu durumda adını taşımasına rağmen Bektaşîliği kendisinin kurmadığı muhakkaktır.”⁷⁴

Hacı Bektaş-ı Veli hakkında en ayrıntılı bilgileri veren 14.yüzyılın ünlü sufi şeyhlerinden Âşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'dir. Dedesi Karamanoğulları'nın kuruluşunda katkısı olan Muhlis Paşa ve büyük dedesi Baba İlyas olan Elvan Çelebi, büyük dedesinin mezarının bulunduğu İlyasköy'e⁷⁵ yaklaşık 50 km uzaklıkta bugün kendi ismiyle “Elvançelebi”⁷⁶ olarak anılan civara yerleşerek Anadolu'da ayakta kalan en eski yapılardan birinin ev sahipliğini yaptığı zaviyesini kurmuştur.⁷⁷ Daha sonra bu aileden gelen ünlü tarihçi Aşıkpaşazade de Tevârih-i Al-i Osmân adlı eserinde Hacı Bektaş-ı Veli hakkında tıpkı Elvan Çelebi gibi aileden gelen bilgileri aktarmıştır. Anlaşılan Anadolu'daki gayri sufi unsurlara karşı başlatılan tahkikatlar neticesinde dışarıya kapalı olan tarikat ve üyeleri hakkında bilgiler ancak aile içi miras yoluyla aktarılabilmıştır. Bu dışarıya kapalılık durumu daha sonra Bektaşîliğin temellerinden birini oluşturmuş, hatta ilerleyen yüzyıllarda Osmanlı'da gizli işler yapmanın Bektaşîlere atfedilen bir iş olarak görülmesine neden olmuştur.⁷⁸ Ayrıca Bektaşîlik'te tarikata intisap eden müritlerin *ifşa etmemesi gereken bir sır olması* motifi de tarikatın kuruluş yıllarından kalan siyasal bir olgunun sosyolojik bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Taşğın'a göre “sır sadece başkaları tarafından bilinmeyen değil grubun kendi üyeleri tarafından da bilinemez ve akıl erdirilemez” olandır.⁷⁹ Bektaşîlik'te dikkati çeken diğer bir kavram ise yoldur. Hacı Bektaş-ı Veli'nin yolu yahut Hakk-Muhammed-Ali yolu olarak farklı isimlendirmelerde kullanılan yol kavramı Arapçadaki tarikat kelimesinin Türkçe karşılığı anlamında kullanılmış, Hakk'a, hakikate varma hedefiyle girilen süreci ifade etmiştir. Yola girmek, yol düşkünü olmak, yol düşmanı olmak vb. terimler Alevî-Bektaşî literatürün en temel kavramlarından. Buna benzer bir diğer kavram ise kapıdır.

⁷⁴ Ocak, “Hacı Bektâş-ı Veli”.

⁷⁵ İlyasköy veya İlyas Köyü: Amasya merkezine 15 km uzaklıkta ismini Baba İlyas'tan alan bir köy. <https://nisanymap.com/?yer=2215&haritasi=ilyas> (04.05.21)

⁷⁶ Bugün Amasya yolu üzerinde Çorum'un Mecitözü sınırları içinde kalmaktadır. <https://nisanymap.com/?yer=9992&haritasi=elvan%C3%A7elebi> (04.05.21)

⁷⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Elvan Çelebi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elvan-celebi> (04.05.2021).

⁷⁸ Florian Riedler, Osmanlı İmparatorluğunda Muhalefet ve Meşruiyet, İstanbul, Picus Yayıncılık, 2012, s.49.

⁷⁹ Hamit Aktürk, Değişen Etkisiyle Alevî Düşüncesinde Hacı Bektaş Veli, The Journal of Academic Social Science Studies, S.30, 2014, s.227-228.

Dikkat edilirse yola çıkmak ve Türklerde eskiden beri güneşin otağa girdiği yer olduğu için kutsiyet atfedilen kapı gibi kavramlar konargöçerliğin izlerini taşıyan kavramlar olarak göze çarpmaktadır.⁸⁰

“Bütün Bektaşî âyin ve erkânı, “dört kapı - kırk makam” şeklinde ifade edilen meşhur tasavvufî telakkiye dayandırılır. Kul ancak şeriat, tarikat, mârifet ve hakikat kapılarını ve her kapıdaki on makamı geçerek Hakk’a ulaşır. Bütün âyin ve erkân kulun bu yolculuğunu temsil eder.”⁸¹

Hacı Bektaş-ı Veli'nin ölümünden sonra Abdal Musa ile yayılan bu öğretiler Balım Sultan tarafından sistemleştirilerek, devletin de Türkmenleri kontrol edebilme düşüncesiyle desteklemesi neticesinde birçok sufi inancı çatısı altında toplayıp tarikat olarak teşekkül etmiştir. Anadolu'daki çeşitli heterodoks grupların bir araya gelmesiyle oluştuğundan birçok Bektaşî kavram ve ritüelinde Türkmenlerin zaman içinde etkilendiği inanışlardan izler bulmak mümkündür: Maniheizm'deki dine giriş ayinine benzeyen tarikata giriş töreni olarak ikrar ayini, Maniheizm'deki üç mühür prensibine benzer “eline, beline, diline sahip ol” öğretisi, eski Türk dinlerindeki Şamanist dualara benzetilen gülbanklar, yine eski bir Türk geleneği olarak evli çiftler arasında düzenlenen kırmızı dini toplantıların devamı şeklinde teşekkül eden Cem ayini örnek gösterilmiştir. Babaî geleneğinden gelmesinden ötürü Sünni otoriteler tarafından her zaman tehlike olarak görülse de Bektaşîliğin, gerek tıpkı Baba İlyas ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi bir Vefaîyye şeyhi olan Ede-Balı'nın Osmanlı'nın kuruluş felsefesindeki etkisi gerek diğer inançlara hoşgörülü yaklaşımı sebebiyle Yeniçerilerin devşirilmesinde önemli rol oynamasından dolayı Osmanlı'da devlet tarafından korunduğu görülmektedir. Türkmenleri Safevilere kaptırmak istemeyen Bayezid zamanında tarikatın devletle ilişkileri hat safhaya varmış, Yavuz Sultan Selim zamanında ise tarikat kapatılmıştır. Kanuni döneminde çıkan isyanlarda Bektaşîliğin devlet için önemi anlaşılacak tarikatın yeniden açılmasına izin verilmiştir. II. Mahmud döneminde tarikat tekrar ilga edilmiş fakat Hacı Bektaş-ı Veli'nin makamını ve tarikatı bu siyasi durumun dışında tutan bir dil dikkat

⁸⁰Özgür Savaşçı, Alevi-Bektaşî İnançının Temel Kavramları, Haz. İsmail Engin ve Havva Engin, Alevilik, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004, s.23-42. <http://www.alevitakvimi.com/alevilik/550-2/> (03.05.21)

⁸¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik> (04.05.2021).

çekmiştir. Anadolu Türkmenleri arasında doğan ve etkileri Irak, Mısır, Doğu Avrupa ve özellikle Balkanlara yayılan Bektaşî tarikatının Jön Türkler ve Milli Mücadele kadrolarıyla yakın ilişkileri sürmüş ancak tarikat, toplumsal ve siyasi etkileri günümüze kadar sürmekle birlikte, 1925 tarihli “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun” münasebetiyle resmi olarak kapatılmıştır.⁸²

Hacı Bektaş-ı Veli bugün Sünni-Alevi tüm Anadolu toplumu için önemli bir figür olmakla birlikte tarikatın ilgısıyla Bektaşiler bugün fiili olarak var olmaya devam etseler de bir tarikat yapılanması içinde değildirler. Safevilerin dağılması ve Kızılbaşların Bektaşî ocaklarına bağlanmasının ardından Anadolu Türkmen kimliği üzerine temellenen Bektaşî inanç ve ritüellerine İran Şiiliğinin etkileri Erdebil tekkesine bağlı Kızılbaşlar aracılığıyla eklenmiştir. Böylece bugün kullanılan Alevî-Bektaşî genel isimlendirmesi hem Alevi adı altında Şiilikten etkilenen ve Hz. Ali’ye olan bağlılığı ile bilinen grupları kapsarken hem de Osmanlı’nın kuruluşunda rol almış köklü bir tarikatın takipçilerini aynı çatı altında toplamaktadır.⁸³ Alevî-Bektaşî grupları toplumun diğer müslüman kesiminden ayıran ise genel olarak dinin günlük pratik uygulamaları ve Ehl-i Beyt hakkındaki farklı yorumlardır. Bugün Türkiye’deki Alevî-Bektaşî gruplar içerisinde Rafizîliğin etkisiyle ilk üç halifeyi tanımayan gruplardan, tüm halifelere bağlı olmakla Ehl-i Beyt’e daha yakın hisseden gruplara kadar çok çeşitli inanç, yorum ve pratikler görülmektedir. Türkiye’de yerleşik hayatın yaygınlaşmasıyla birlikte her geçen gün nüfusu azalan bu gruplar arasında ibadetler köy ve mahallelerde daha mütevazı gerçekleştirilirken, özellikle Avrupa’da hatırı sayılır bir etki grubu oluşturan Alevî nüfusu cemevlerinin ibadethane gibi kabul görmesini sağlayarak inançlarını adeta bir din şeklinde kurumsallaştırmışlardır. Günümüzde bu grubun da yadsınamaz etkisiyle yeniden tanımlanan Alevîlik çoğunlukla Sünni olmayan Anadolu Müslümanlığı için genel bir ad olmuştur.⁸⁴

---

⁸² Ocak, "Bektaşilik"; Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, Resmî Gazete 243 (13 Aralık 1925), Kanun no: 677. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.677.pdf> (03.05.21)

⁸³ Üzümlü, “Kızılbaş”; Ocak, “Alevî”.

⁸⁴ Rıza Yıldırım, Bektaşî Kime Derler? ‘Bektaşî’ Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi, Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S.55, 2010, s.23-58; Hamit Aktürk, Değişen etkisiyle Alevilik; Bir ilk: Alevilik Almanya’da kamu kurumu statüsü

1.2.5. Türkmen Kavramı

Müslüman olan Oğuzlar artık Türkmen olarak anılmaya başlanmıştır. Türkmen kelimesini Kaşgarlı Mahmut şu şekilde izah etmeye çalışmıştır: “Sen kimsin?” manasında “Kim sen?” sorulur, cevaben “Ben Türk’üm” manasında “Türk men” denilir.⁸⁵ Kafesoğlu ise J. Deny’nin teorisinden yola çıkarak yaptığı kelime tespitleriyle Türk’e getirilen “-men” ekinin mübalağa, üstünlük anlamları kattığı fikrine katılmış (koca-man, şiş-man vs.) ve Türkmen kelimesinin izahını şu şekilde yapmayı uygun görmüştür: halis, asil, büyük, üstün, sağlam Türk.⁸⁶ Türkmen adının Müslüman olan Oğuzlar için kullanıldığı fikrini ise Fuad Köprülü yine Kaşgarlı’nın Divan-ı Lugat-ı Türk’ünü göz önünde bulundurarak tespit etmiş ve daha sonra ortaya çıkan tarihi kaynaklarla destek bulmuştur.⁸⁷ Türkmen kelimesinin İslamiyet’ten önce de var olduğu tespit edilmiştir. Ancak buna rağmen Oğuz Yabgu devletinde hem Oğuz hem Türkmen adının aynı anda kullanılması ve 13.yüzyıldan sonra Oğuz kelimesinin yerini tamamen Türkmen’e bırakmasıyla kelimenin birincil mahiyeti daha önce değilse bile Müslüman Oğuz haline gelmiştir.⁸⁸

İsim farklılığı Oğuzların hayatında değişen tek şey değildir. Cihangirlik ideali artık Allah adına cihan nizamını sağlamaya, boy yapılanması içinde görece eşitlik anlayışı adalet ve kul hakkına, konargöçerliğin yerleşiklerden bir nevi vergi gibi tahsil ettiği yağma ise İslamiyet ile birlikte ganimet hakkına dönüşmüştür. Konargöçerleri yerleştirmeye çalışan merkezi irade her geçen gün Sünni İslam ile özdeşleştirilmiş, heterodoks İslam anlayışını sürdüren Türkmen konargöçerle devlet arasına mezhepsel bir farklılık da girmiştir. Zamanla yerleşikler için Türk, konargöçerler için Türkmen ifadesinin yerleşmesi aynı soydan gelen ve aynı dili konuşanlar arasında isimlendirme ayrılığına yol açmıştır. Oysaki bahsedilen bu kimlikler özünde aynı milletten türetilmiştir.⁸⁹

---

kazanyor, 09.12.20. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunyada-bir-ilk-alevilik-almanyada-kurumsal-statu-kazandi-haber-1506866> (04.05.21).

⁸⁵ Durmuş, a.g.m., s.44.

⁸⁶ İbrahim Kafesoğlu, Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar, 2.Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2017, s.26-32.

⁸⁷ Kafesoğlu, a.g.e., s.32.

⁸⁸ Sümer, a.g.e., s.51.

⁸⁹ Göka, a.g.e., s.38.

Konargöçer yaşam tarzına uygun ve eski Türk inanışlarıyla uyumlu Alevilik doğuda gücünü konargöçer-savaşçı Türkmenlerden alan Safevî devletinin sosyal tabanını oluştururken, özellikle İstanbul'un fethinden itibaren merkezîyetçi bir devlet yapısı için toprağa bağlı bir vergi rejimi kuran Osmanlı devleti, hayvancılık yapan konargöçerlere yüksek vergiler koyarak onları yerleşik hayata geçmeye zorlamıştır. Osmanlı'nın bu düşünceye sahip olmasının nedenleri arasında Oğuzların geçmiş tecrübelerinden alınan dersler yer almaktadır. Kısa sürede büyük topraklar fetheden ve büyük zenginlikler elde eden bu bozkır savaşçıları, yerleşik bir düzene sahip olmadıkları için ellerindeki toprak ve zenginliği koruyamamışlardır. Her daim yurt bulma sıkıntısı içinde geçen uzun ve acılı göç süreçleri, bu halkın kültür hayatında derin izler bırakmıştır. Anadolu'yu Türkmenler için ebedi bir yurt yapmak isteyen Osmanlı yönetiminin bunun için en çok, hayatını göçmek üzerine kuran Türkmenleri baskı altına almaya çalıştığı anlaşılmaktadır.⁹⁰

Türkmen kimliğini daha iyi kavrayabilmek için bu tarihsel gelişimi kimliğe dair bahsedilen tanımlardan üçünü esas alarak değerlendirmeye tabi tutmak yerinde olacaktır. Kalenderoğlu'nun tanımına göre Türkmen kimliğini yorumlarsak: 1-) Ortak yaşam tarzı olarak yaylak ve kışlak yerleri ve göç yolları belirli kendine özgü bir konargöçerlik ve hayvancılık Türkmen kimliğinde ortaktır. 2-) Türkmenlerin gerek İslam öncesi gerekse sonrası cihangirlik idealleri onların gelecek için kurduğu ortak hedefleri olduğunu göstermektedir. 3-) Önceleri dil daha sonra ise büyük oranda din kaynaştırıcı unsur olmuştur.⁹¹

Tüm gruplar içinde kendini ayrı bir varlık olarak tanıma bilincine sahip Türkmen kimliğinin, kendi kurduğu devletlerde iktidarın kendisine yabancılaşmasıyla ortaya koyduğu yaşam tarzına ve milli kültürüne bağlılığı zamanla ortaya Türkmen muhalefetinin çıkmasına neden olmuştur.

---

⁹⁰Bkz.: Timur Vural, Türklerdeki Göç Algısı, Sahne ve Müzik Eğitim - Araştırma e-Dergisi, S.6, 2018.

⁹¹ Kalenderoğlu, a.g.m., s.102.

1.3. TÜRKMENLERİN TÜRKİYE’DEKİ COĞRAFI VE DEMOGRAFİK VARLIKLARI

“Etnisite” bir insan grubunun dil, din, soy, kültür veya hayat tarzındaki farklılıklardan meydana gelen ortak bir kimlik, bir aidiyet bilinci iken⁹² millet, ortak bir yüksek kültür etrafında bir araya gelip tarih ve coğrafyanın etkileriyle şekillenmiş bir topluluktur.⁹³ Batı’da görülen biyolojik-antropolojik anlamda bir etnik kimlik anlayışı öteden beri benimsenmediğinden bugün Türkiye’de, tıpkı Göktürk Kağanlığı döneminde olduğu gibi, “Türk” adı farklı etnik kökenlerden gelen insanların ortak bir kültür etrafında oluşturdukları milletin adıdır.⁹⁴ Ne var ki Türk milleti içinde Oğuzlar/Türkmenler son bin yıldır Anadolu’da ve periferisinde⁹⁵ etnik, siyasal, kültürel ve ekonomik anlamda çoğunluğu oluşturarak baskın unsur olagelmiştir.⁹⁶

Müslüman olduktan sonra Türkmen olarak adlandırılan Oğuzlar, Türkistan ve daha sonra Türkiye olarak adlandırılacak olan Anadolu’ya yayılırken çeşitli nedenlerle farklı adlandırmalar yapılmış olsa da bugün onları bir arada tutan en büyük bağ, yüksek bağlamlı bir kültürün dili olan Türkçe’dir. Türkçe bugün konuşma, yazı ve devlet dili olarak çeşitli ülkelerde 220 milyonluk bir topluluğun çeşitli şive, lehçe ve ağızlarla konuştuğu dillerin ortak adı olmakla birlikte dar anlamda Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi dili ve Türkiye’de yaşayan Türkmen kimliğinin anadilidir. 10. yüzyıldan sonra iç Asya Türkmenleri, Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan ve İran topraklarına yayılmışlardır. Bu aynı zamanda doğu Oğuz grubunun Farsça etkisi altına girmesiyle sonuçlanmıştır.⁹⁷ Batı Türkmenleri; büyük oranda Anadolu’da yerleşik Türkler, Batı Anadolu’da Akdeniz tipi ve Güney ve Doğu Anadolu’da büyükbaş sürüleriyle konargöçer Türkmenler olarak üç ayrı yaşam biçimiyle farklılaştıysalar da bir arada yaşamayı sürdürdüler. Akdeniz tipi

⁹² Ahmet Buran ve Berna Yüksel Çak, Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar, Akçağ Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2019, s. 31.

⁹³ Buran, a.g.e., s.32.

⁹⁴ Buran, a.g.e., s.33.

⁹⁵ *Periferi: Kıyı, çevre, uç (TDK Güncel Türkçe Sözlük). Siyasi anlamda periferi merkezin nispeten tersi ve bütünleyicisi anlamında kullanılmaktadır.* Bkz.: Cengiz Çevik, περιφέρεια ya da periferi, 07.08.2014. <https://wp.me/s1sDsN-periferi> (27.04.21)

⁹⁶ Buran, a.g.e., s.35.

⁹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 3. Madde.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=3 (09.04.21); Buran, a.g.e., s. 27.

konargöçer Türkmenlere Yörük isminin de verildiği görülmektedir.⁹⁸ Bu farklı isimlendirme yalnızca yerleşilen farklı coğrafyalara uyum sağlamak adına yaşam tarzının farklılaşmasından kaynaklanmış olmakla birlikte Türkmen ve Yörük tanımlamaları Osmanlı bürokrasisinde birbirinin yerine kullanılmıştır. Bununla beraber Batılı kaynakların Türkmen ve Yörük kavramını iki ayrı etnik kimlik kabul etmesini kabul etmeyen Türk müelliflerin sayısız çalışması bulunmaktadır.⁹⁹ Erkal'a göre her etnik grup bir sosyal grup olmakla birlikte her sosyal grup bir etnik kimliği ifade etmemektedir. Etnik grup olmak için ortak geçmiş, kültür ve kimlik gereklidir.¹⁰⁰ Aynı düşünce ile Ravlig ve Frayliç'e göre Türk ve Türkmen kavramları arasında önceli-sonralık durumu yoktur, sadece farklı değişim yolları seçmişlerdir.¹⁰¹

Ulus-devlet anlayışının altın çağlarını yaşadığı ve uluslararası sisteme hâkim olduğu yıllarda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin etnik politikası olabildiği kadar geniş ölçekte kapsayıcı olacak bir ulus meydana getirmek olmuştur. Anadolu gibi tarihin başlangıcından beri kültür beşiği olmuş bir coğrafya ve Türklerin hüküm sürdüğü bin yılda güdülen kapsayıcı hoşgörü politikası genç cumhuriyetin Avrupa'daki genç ulus devletler gibi soy bağı gözeterek bir ulus tanımlaması yapmasına engel teşkil etmiştir. Dolayısıyla ulus tanımı Osmanlı'daki millet sisteminin devamı niteliğinde olmuş, Anadolu'nun Müslüman halkı Türk kimliği altında bir araya gelmiştir. Kendi varlığı itibarıyla dayatılmak istenen statükoya muhalefet belgesi niteliğinde olan Lozan Antlaşmasında ele alınan azınlıklar konusunda gösterilen din temelli tutum, Türkiye Cumhuriyeti'nin günümüze kadar devam eden millet anlayışı ve etnik politikalarının da temelini oluşturmaktadır. Olabildiğince çok nüfusu içine alacak ortak bir kültür unsuru olarak İslamiyet'in seçilmesi yalnızca Osmanlı'dan kalan dini bir miras değil aynı zamanda Avrupa'nın

---

⁹⁸ Sümer, a.g.e., s.XX; Ahmet Caferoğlu, "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Türkmen Üçlüsü", İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, C.5, S.0, s.81; Cahit Gelekçi, Kırıkkale'de Yaşayan Türkmenlerin Etno-Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Pehlivanlı Aşireti Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi SBE, 1999, s.56; Halil İnalıcık, "The Yörüks: Their Origins, Expansion And Economic Role", CEDRUS The Journal of MCRI, C.2, S.0, s.471; Cahit Gelekçi, "Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Türkmen Kavramları." Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s.16-17; Mehmet Eröz, Yörükler, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991, s.17-24; Orhan Türkdoğan, Milli Kimliğin Yükselişi: Niçin Milletleşme?, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1999, s.231.

⁹⁹ Bkz.: 98 nolu dipnotta adı geçen eserler.

¹⁰⁰ Gelekçi, a.g.t., s.57.

¹⁰¹ Aydın, Türkiye'nin Etnik Yapısı, s.188.

gelişme olarak Türklere sunduğu ulus devlet anlayışının¹⁰² başarısı için çoğunluğu oluşturma yolunda bir gereklilik olmuştur. “Türkiye sınırları içinde yaşayan, Türkçe konuşan ve Türk kültürünü benimsemiş herkesin diline ya da dinine bakılmaksızın Türk sayılması” şeklindeki bu anlayış cumhuriyetin bütün anayasalarında benzer şekilde karşılık bulmuş ve yasallaşmıştır.¹⁰³ Ulus devletin Türk kimliğini seçmesinde Türkmenlerin Anadolu’ya getirdiği dünya sahnesinde en büyük temsilcisi konumunda bulunduğu Türk kültürü ve dilinin Anadolu’daki hâkim unsur olması sebep olmuştur. Cumhuriyetin kimlik inşa sürecinde TDK, TTK, Türk Ocakları ve Halkevleri gibi yapılar Türklüğü vurgulayan tarihi yapıya vurgu yapmışlardır.¹⁰⁴

Türk heyetinin Lozan görüşmelerinde azınlık meselesindeki ısrarlı ve netice itibarıyla başarılı olan tutumuna göre Türkiye’de “soy ve dil” bakımından azınlık bulunmamaktadır ve metinde böyle bir anlayışı ima edecek kelimelere dahi yer verilmemesi için Türk heyeti olağanüstü çabalar sergilemiştir.¹⁰⁵ Bunun yanında Türkiye çoğu zaman etnik bir mozaik olarak tanımlansa da yerli ve yabancı kaynaklar bunun aksini söylemektedir.¹⁰⁶ Her ne kadar etnik grupların sayısı fazla olsa da tüm gruplar içinde %85-90 orana sahip Türklerin ardından nüfusu 100.000’in üzerinde sadece 5-6 grup vardır.¹⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşına kimlik yarattığı bu süreçte dikkat çeken diğer bir husus Misak-ı Milli sınırlarıdır. Bu konuda Ürer’den şunları aktarmak konuyu anlamak açısından gerekli olacaktır:

“Türkiye için ise yeni kurulan “milli devlet”in temel niteliği, milli birlik ve ülke bütünlüğü önem taşıyordu. Cumhuriyet, daha Misak-ı Milli’de açık olarak dayandığı toplumsal tabanı deklare etmişti. Buna göre Arap olmayan Osmanlı Müslüman çoğunluğunun oturduğu topraklar sınır olarak belirlenmişti. Bu sınır

¹⁰² Levent Ürer, Düzene Muhalif Bir Belge Olarak Lozan Antlaşması: Azınlık Tartışmaları ve Muhalefet, Der. Ayşegül Komsuoğlu, Türkiye’de Siyasal Muhalefet, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s. 31.

¹⁰³ Ürer, Düzene Muhalif Bir Belge Olarak Lozan, s.30.

¹⁰⁴ İbrahim Erdal, “Tarihin Kimlik ve Kültür ile İlişkisi Bağlamında Cumhuriyet Dönemi Kurumsal Yapılarda Türk Kimliğinin İnşa Süreci”, Ed. Hayati Beşirli ve Zeynep Serap Tekten Sürmeli, Kültür ve Kimlik: Disiplinlerarası Yaklaşımlar, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2020, s.96.

¹⁰⁵ Ürer, Düzene Muhalif Bir Belge Olarak Lozan, s.28-36.

¹⁰⁶ Bureau of Labor Statistics, Labor Law and Practice in Turkey, U.S. Department of Labor, S.239, 1963, s.11.

¹⁰⁷ Buran, a.g.e., s.51.

*Kürtleri kapsadığı gibi; Lozan'da da Müslüman olmayanların dışındakilere azınlık niteliği ve hakları tanımaya yanaşmayacak kadar kesindi. Nihayet Lozan Konferansı'nda Türkiye, ülkesindeki Müslümanların çeşitli unsurları arasında ne kuramsal olarak, ne de uygulamada herhangi bir ayırım gözetilmediğini, dolayısıyla Türkiye'de Müslüman azınlıklardan söz edilemeyeceğini savunmuştur. İngiltere, antlaşmaya hiç değilse "bütün azınlıklar" deyimini sokmaya çalışmış, fakat bu konuda yaptığı tüm girişimler başarısızlıklarla sonuçlanmıştır."*¹⁰⁸

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Cumhuriyet tarihinde etnik rejim, başlangıçtan itibaren Alman ekolü, soy-kan bağı gözetilen, tek-etnikli bir rejim olmamış, Fransız ekolü bir kültür milliyetçiliği ile aidiyet hissiyatı ve ortak gelecek hayali etrafında var olan toplumuyla anti-etnik rejim inşa edilmiştir.¹⁰⁹ Bu durum bugün Türkiye vatandaşlarının ortak kimliği haline gelmiş Türk kimliği ve kültürünün ilk sahiplerinin Anadolu'daki varlığını tespit etmekte en büyük engeli teşkil etmektedir. Türkiye'nin etnik yapısı hakkında Türkçe yazında var olan çalışmalar, devletin bu bütüncül politikasının bilinçlerde yer etmesinden yahut bilimsel çalışmaların günlük politikada ülke bütünlüğüne kastedecek şekilde kötü niyetle kullanılması korkusundan ötürü olsa gerek, oldukça azdır. Bu alanla ilgili çalışan Türk bilim insanlarından birçoğunun Türkçe dışında dillerde çalışmış olması da bu varsayımı doğrular niteliktedir. Söz konusu nadir çalışmalardan biri olan ve Prof. Dr. Ahmet Buran ve Berna Yüksel Çak tarafından kaleme alınan "Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar" isimli çalışmada Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarında sorulmuş anadil sorularının cevapları karşılaştırmalı olarak bölgelere göre değerlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının tamamının hali hazırda Türkçe bildiği varsayılarak 1935, 1945, 1955 ve 1965 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında vatandaşlara anadilleri sorulmuştur. Anadolu'da anadili Türkçe olanların dolayısıyla Türkmen/Türk kimliğini benimseyen ve Batı Oğuz Türkçesi

¹⁰⁸ Ürer, Düzene Muhalif Bir Belge Olarak Lozan, s.27.

¹⁰⁹ Üçüncü bir etnik rejim türü olarak Sovyet ekolü çok etnikli uluslar mevcuttur. Örneğin Kazakistan Halkı Asamblesinde etnik gruplar temsil edilmektedir. Bkz.: Gürsoy Akça ve İkbâl Vurucu, Çok Kültürlülük Tartışmaları, Toplumsal Bütünlük Kaygısı Ve Yeniden Milletleşme (Kazakistan Halkı Asamblesi Örneği), Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.24, 2010, s. 13-42.

konuşanların diğer gruplar içindeki oranını görmek için aşağıdaki tablo bu eserdeki verilerden derlenerek oluşturulmuştur.¹¹⁰

	1935	1945	1955	1965
Türkçe	13.899.073	16.598.037	21.622.292	28.289.680
Abazaca	10.099	8.602	13.740	4.563
Acemce	2.053	781	881	948
Almanca	5.047	2.342	5.099	4.901
Arapça	153.687	247.204	300.583	365.340
Arnavutça	22.754	14.165	10.893	12.832
Boşnakça	24.613	13.280	11.844	17.627
Bulgarca	18.245	8.750	5.432	4.088
Çekoslovakça	200	303	250	168
Çerkezce	91.972	66.691	79.837	58.339
Ermenice	57.599	56.179	56.242	33.094
Flamanca	130	106	-	366
Fransızca	5.381	5.233	5.663	3.302
Gürcüce	57.325	40.076	51.982	34.330
Hırvatça	83	40	52	45
İngilizce	1.482	1.773	7.612	27.841
İspanyolca	14.242	11.152	-	2.791
İsveççe	114	57	-	292
İtalyanca	4.633	2.640	3.591	2.926
Kıptice	7.855	4.463	-	-
Kürtçe	1.480.246	1.476.562	1.679.265	2.219.502
Lazca	63.253	46.987	30.566	26.007
Lehçe	494	653	257	110
Macarca	885	602	-	-
Pomakça	32.661	13.033	16.163	23.138
Rumence	699	942	367	406
Rumca	108.725	88.680	79.691	48.096
Rusça	4.810	4.100	3.504	1.083
Sırpça	4.369	4.100	4.654	6.599
Tatarca	15.615	10.047	-	-
Yahudice	42.607	51.019	32.975	9.981
Kırdaşça	-	-	-	39
Kırmanca	-	-	-	45
Zazaca	-	-	-	150.644
Saire	12.466	11.444	38.590	42.298
Meçhul	14.033	131	2.738	-
Toplam	16.188.767	18.790.174	24.064.763	31.391.421

Tablo 1: Yıllara Göre Karşılaştırmalı Anadil Konuşan Sayıları¹¹¹

¹¹⁰ Buran, a.g.e., s.227-237.

¹¹¹ Buran, a.g.e., s.227-237. Eserde yıllara göre hazırlanmış farklı tablolardan derlenmiştir.

10 yıl arayla yapılan bu dört nüfus sayımındaki anadil sorularına verilen cevaplarda Türkçe'nin baskın üstünlüğü göze çarpmaktadır. 1965 sayımına göre Türkiye'de konuşulan diller arasında anadili Türkçe olanların tüm nüfusa oranı %90.119'dur.¹¹² 2006 yılında yapılan bir anadil araştırmasına göre ise Türkçe'nin diğer dillere oranı şu şekildedir:

Dil	Anadil oranı	Kullanım oranı
Türkçe	84,54	87,46
Kürtçe	11,97	9,76
Zazaca	1,01	0,81
Arapça	1,38	1,05
Ermenice	0,07	0,02
Rumca	0,06	0,04
Yahudice	0,01	0,00
Balkan dilleri	0,23	0,13
Kafkas dilleri	0,07	0,03
Lazca	0,12	0,07
Çerkesçe	0,11	0,08
Türk dilleri	0,28	0,34
Kıptice	0,01	0,00
B.Avrupa dilleri	0,03	0,03
Diğer	0,12	0,17

Tablo 2: Türkçe'nin Diğer Dillere Göre Durumu (2006)¹¹³

Türkçe'nin halen baskın bir dil olduğu açıkça görülmektedir. 1965 yılında yapılan anadil araştırmasına göre ise Türkçe konuşan nüfusun illere göre dağılım şeklidir¹¹⁴:

İLLER	İL NÜFUSU	TÜRKÇE	YÜZDE
UŞAK	190.535	190.506	99,98478
MUĞLA	334.957	334.883	99,97791
ANTALYA	486.808	486.697	99,9772
ZONGULDAK	649.930	649.757	99,97338
BURDUR	194.983	194.910	99,96256
NEVŞEHİR	203.252	203.156	99,95277
ÇANKIRI	250.697	250.510	99,92541
DENİZLİ	463.354	462.860	99,89339
AYDIN	524.601	523.583	99,80595
KÜTAHYA	398.047	397.221	99,79249
MANİSA	748.205	746.514	99,77399
ISPARTA	266.215	265.503	99,65817
KASTAMONU	441.637	439.355	99,48329
GİRESUN	428.016	425.665	99,45072

Tablo 3: Türkçe'nin İllere Göre Anadil Olma Oranı (1965)

¹¹² Buran, a.g.e., s.238.

¹¹³ Konda, Toplumsal Yapı Araştırması 2006, s.19. <https://konda.com.tr/tr/rapor/biz-kimiz-toplumsal-yapi-arastirmasi/> (31.03.2021)

¹¹⁴ Buran, a.g.e., s.286-288.

AFYON	502.229	499.461	99,44886
TRABZON	595.462	590.799	99,21691
GÜMÜŞHANE	262.719	260.419	99,12454
ORDU	543.854	538.978	99,10344
BİLECİK	138.967	137.674	99,06956
YOZGAT	437.878	433.385	98,97392
TEKİRDAĞ	287.253	284.222	98,94483
SAMSUN	755.447	747.115	98,89708
İZMİR	1.228.187	1.214.219	98,86271
BURSA	755.325	746.633	98,84924
BALIKESİR	707.397	698.679	98,76759
SİNOP	265.569	261.341	98,40795
ESKİŞEHİR	412.979	406.212	98,36142
RİZE	281.152	275.291	97,91536
BOLU	383.855	375.786	97,8979
AMASYA	285.990	279.978	97,89783
MERSİN	511.422	500.207	97,80709
KIRKLARELİ	258.339	252.594	97,77618
ÇORUM	485.557	474.638	97,75124
TOKAT	495.311	483.948	97,70589
NİĞDE	362.432	353.146	97,43786
KONYA	1.122.587	1.092.819	97,34827
ANKARA	1.635.809	1.590.392	97,22358
ÇANAKKALE	350.244	338.379	96,61236
KOCAELİ	332.447	320.808	96,49899
ADANA	897.927	866.316	96,47956
SAKARYA	403.868	388.481	96,19009
GAZİANTEP	510.026	490.046	96,08255
EDİRNE	303.095	290.610	95,88083
İSTANBUL	2.287.270	2.185.741	95,56113
KAYSERİ	536.164	509.932	95,10747
SİVAS	685.213	649.099	94,72952
ERZİNCAN	258.585	243.911	94,32527
KİRŞEHİR	196.832	185.489	94,23722
ARTVİN	210.211	190.183	90,47243
ERZURUM	627.886	555.632	88,4925
K.MARAŞ	438.418	386.010	88,04611
MALATYA	452.507	374.449	82,74988
KARS	606.283	471.287	77,73383
TUNCELİ	156.518	120.553	77,02181
ELAZIĞ	322.697	244.016	75,61768
HATAY	485.072	350.080	72,17073
MUŞ	198.711	110.555	55,63607
ADİYAMAN	267.234	143.054	53,53136
ŞANLIURFA	448.425	207.652	46,30696
VAN	266.834	118.481	44,40251
BİNGÖL	150.487	62.668	41,64346
DİYARBAKIR	475.356	178.644	37,5811
BİTLİS	154.071	56.161	36,45138
AĞRI	247.053	90.021	36,43793
SİİRT	264.806	46.722	17,64386
HAKKÂRİ	83.938	10.357	12,33887
MARDİN	397.865	35.494	8,921116

Tablo 3 Devam: Türkçe'nin İllere Göre Anadil Olma Oranı (1965)¹¹⁵

¹¹⁵ Buran, a.g.e., s.286-288. Söz konusu verilerin elde edilmesi sırasında ölçeklerin oluşturulmasında kullanılan yöntemlerin doğru olup olmadığı, vatandaşların yanıt sırasında herhangi bir ayrımcılığa maruz kalma, tabir-i caizse fişlenme, korkusu yaşayıp yaşamadıkları, kimlik-aidiyet hislerinin gerçekte var olan soy-kan bağı ile uyuşup uyuşmadığı, soruları yönelten devlet görevlisinin herhangi bir yönlendirmede bulunup bulunmadığı, yanıtların müdahalede bulunulmadan kayda geçirilip geçirilmediği ve verilerin tarafsız şekilde değerlendirilerek yayınlanıp yayınlanmadığı gibi

1965'te var olan 67 il arasında Türkçe konuşulma oranı en yüksek 20 il içerisinde 11 tanesi (Uşak, Muğla, Antalya, Burdur, Denizli, Aydın, Kütahya, Manisa, Isparta, Afyon, Bilecik) Akdeniz tipi konargöçer Türkmenlerin yerleşim yerleri olarak göze çarparken, Nevşehir, Çankırı ve Yozgat bölgesi Türkmen yerleşim yerleri, Zonguldak ve Kastamonu kendilerini Kastamonu Türkmenleri olarak adlandıran Türkmenlerin bölgesi ve nihayet Giresun, Trabzon, Gümüşhane ve Ordu ise ağırlıklı olarak Çepni Türkmen aşiretinin yerleştiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1965'ten sonra nüfus sayımlarında anadil sorulmamış ve cumhuriyetin anti-etnik rejiminden dolayı Gayrimüslim azınlıklar dışında etnik bir tespitle bulunma girişimi olmamıştır.

Harita 1: 1965 Nüfus Sayımına Göre Türkçe'nin Anadil Kullanım Oranları¹¹⁶

Dikkat çeken diğer bir unsur tarihsel olarak, özellikle Osmanlı döneminde Güneydoğu Anadolu bölgesinde iskân edilmek istenen Türkmen nüfusun cumhuriyetle birlikte yerlerini değiştirip özellikle İç Anadolu bölgesine doğru ilerlemiş olduğudur. Bugün bütünleşik bir kültürel kimlik haline gelen Anadolu Türklüğü içerisinde Oğuzları sayı ve bölge olarak tespit etmek imkânsız olduğu kadar gereksizdir. Tarihlerinin ilk döneminden beri Oğuzların aynı soydan gelen

onlarca şüphenin varlığı Türkiye Cumhuriyeti gibi bütüncül bir kültür üzerine kurulan tüm ulus-devlet yapılanmalarında her daim var olacaktır. Ancak Türkmenlerin Anadolu'ya yayılış ve Anadolu'da yaşayış tarihleri göz önüne alınarak tabloya bakıldığında büyük oranda gerçeğin yansıtıldığı göze çarpmaktadır.

¹¹⁶ Harita Buran'ın verilerinden derlenerek hazırlanmıştır. Bkz.: Buran, a.g.e., s.286-288.

değil aynı teşkilat yapısına ve aynı hayat tarzına sahip boylardan müteşekkil olduğundan söz etmiştik. Bugün de Anadolu'nun hâkim kültürü olan Türk kimliğinin ana aksını Oğuz dili ve kültürü oluşturmaktadır. Bu nedenle demografik tespitler dil ve kendini tanımlama kıstaslarına göre yapılmıştır.¹¹⁷

Türkmenlerin Anadolu'daki demografik yapısına dair değinilmesi gereken son konu inanç hakkındadır. Türkmen ve Türkmenler Türkiye'de genellikle Sünni-Hanefi yahut Alevi-Bektaşî kimliklerini benimsemişlerdir. Sünni-Hanefi mezhebi Selçuklu ve Osmanlı'da merkezi gücü temsil eden yerleşik hayata uygun bir inanç şeklinde gelişmiş iken, Alevi-Bektaşî mezhebi konargöçer Türkmenlerin hareketli yaşam tarzına uygun çevresel unsurları temsil etmiştir.¹¹⁸2006 yılında yapılan bir araştırmaya göre kendini Hanefi mezhebine ait hissedenlerin tüm nüfusa oranı %81,96 iken kendini Alevi mezhebine ait hissedenlerin tüm nüfusa oranı %5,02'dir. Bu yüzdelerle göre Türkiye'deki Alevi nüfus yaklaşık olarak 4,5 milyon şeklinde hesaplanmıştır.¹¹⁹ Bu nüfusun %34,1'inin İstanbul'da olması muhakkak İstanbul'un kozmopolit bir metropol olmasından kaynaklanırken, yoğunluğun %23,2 Orta Anadolu, %14,2 Akdeniz ve %6,8 ile Ege bölgeleriyle devam etmesi¹²⁰ tarihsel süreçte Türkmen yerleşimlerine uygun düşmektedir. Öte yandan diğer etnik kimliklerle iletişim konusunda daha açık fikirli oldukları saptanan Alevilerin, daha yüksek eğitim ve daha yüksek gelire sahip olduğu da göze çarpmaktadır. Üstelik kendilerini diğer gruplara göre daha az yerleşik hissettiklerini belirtmişlerdir. Kimliklerini özgürce yaşayabilme konusunda ise Türkiye'deki en karamsar grup oldukları saptanmıştır. Cumhuriyetle birlikte merkezi yönetimde yer bulabilen Türk kökenli unsurların, Osmanlı son döneminde büyük oranda yerleşik Sünni hayata geçmesiyle muhalefetleri az da olsa dinmiş, fakat Alevilerin çevresel olma durumları devam etmiştir. Türkmen muhalefetinin Türkiye Cumhuriyeti

---

¹¹⁷Buran, a.g.e., s.35; Göka, a.g.e., s.50.

¹¹⁸Şener Aktürk, Türkiye Siyasetinde Alevi ve Kürt Talepleri: Anti-Etnik bir Rejimde Etnik Muhalefet (1923-1980), Der. Ayşegül Komsuoğlu, Türkiye'de Siyasal Muhalefet, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s.333; Göka, a.g.e., s.52.

¹¹⁹Konda, Toplumsal Yapı 2006, s.24-27. *Fakat iki mezhebin içinde de dil ve kültür bakımından Türkmelerden ayrılanların olduğu unutulmamalıdır. Örneğin Hanefî mezhebi içinde Balkan veya Kafkas göçmenleri bulunabilirken Alevî mezhebi içinde Kürtçe ve Zazaca konuşanlar da yer almaktadır. Aynı araştırma Alevilerin %43'ünü Türk kökenli olarak belirtmiştir dolayısıyla yaklaşık 2 milyon anadili Türkçe olan Alevî olduğunu varsaymak gerekecektir.*

¹²⁰Konda, Toplumsal Yapı 2006, s.24.

dönemine nasıl yansıdığı konusunda bu farklılaşma kriteri göz önünde bulundurulacaktır.

121

---

¹²¹ Konda, Toplumsal Yapı 2006, s.24-25.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE MUHALEFET KÜLTÜRÜ, SEÇMEN DAVRANIŞLARI VE TÜRKMEN MUHALEFETİ

2.1.TÜRKİYE’DE MUHALEFET KÜLTÜRÜ

Türkiye Cumhuriyetinin siyasal altyapısı dünya siyasal sisteminin değiştiği dönemlerde Osmanlı Devleti’nde gerçekleştirilen yenilik hareketleri ve o dönemde eğitimli kesimin Avrupa’dan esinlenerek ortaya çıkardığı yeni fikir akımları üzerine inşa edilmiştir. Bu nedendir ki Türk siyasal hayatı genellikle anayasal hareketlerin başladığı Osmanlı ıslahatları döneminden itibaren anlatılmaktadır. Dünyada da Siyasi Tarih anlayışı gereği uluslararası modern siyasal sistemin anahtar oyuncusu olan ulus devletlerin doğuşuna atfen 1648 Westphalia düzeni ile başlamakta, hatta daha özel olarak ulus devleti bir milletin siyasi aracına dönüştüren milliyetçilik akımının ortaya çıktığı 1789 Fransız İhtilâli ile başlatılmaktadır. Ne var ki bu klasik Siyasi Tarih anlayışı özü gereği oldukça Batı merkezli ve ilerlemeci tarih anlayışı gereği dışlayıcı bir anlatıma yol açmaktadır. Üstelik siyasi olanı insanın dışında kurumsal bir yapı olan devlet aygıtının alanı olarak algılamak insanı ve dünyayla ilişki kurma yöntemini görmezden gelerek toplumların siyasi kültürünü göz ardı etmemize yol açmaktadır. 1980’lerden itibaren yoğunlaşan post-modernist akımlarla bu anlayışta başlayan değişimler sonucu “öteki”nin siyasi tarihi de yazılmaya başlanmış olsa da Türkiye özelinde bu klasik bakış açısı yakın döneme kadar değişmemiştir. Dolayısıyla Türk Siyasi Tarihi yalnızca devletin tarihi olarak algılanmış, mevcut siyasi sistemin kökenleri yakın dönem Osmanlı tarihinde bulunarak daha geriye bakma gereği duyulmamıştır.¹²²

---

¹²²Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, 23.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2012, s.27-31. *Türk Siyasi Tarih anlatımında anayasal hareketleri başlangıç kabul etme yöntemine başvuran başlıca kitaplardan bazıları şunlardır:* Fahir Armaoğlu, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul, Kronik Kitap, 2017; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2015; Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015; Göksel Basmacı, *Türk Siyasal Tarihi 1923-2018*, İstanbul, Urzeni Yayıncılık, 2019; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul, Kemer Yayınları, 1998; Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000; Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011.

Fakat devletin insanla kurduğu ilişkinin evrimi devleti ortaya çıkaran toplumun kimliği ile yakından alakalıdır. Meşruiyet ve muhalefet toplumların ortaya çıkışından itibaren var olan başlıca kavramlardandır. Bugünkü Türk devlet yapılanması büyük ölçüde Osmanlı'dan miras alınmış olsa da Osmanlı devletini de var eden Türklerin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren kendi meşruiyet ve muhalefet normları olduğunu ve bunun zamanla kurduğu devlet yapılanmalarına siyasi kültür bağlamında yansıdığı göz ardı edilmemelidir. Bu saiklerden hareketle Türklerin siyasi tarihinde muhalefet kültürünü ilk yazılı belgelerin bulunduğu Göktürk Kağanlığı dönemine kadar götürmek mümkündür. Orhun yazıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Göktürk döneminde muhalefet boylar arası iktidar mücadelesi şeklinde gerçekleşmiş ve Oğuzlar çoğu zaman bu muhalif grupların ya başını çekmiş yahut en azından içlerinde yer almıştır.¹²³ Uygurlar döneminde aynı muhalefet anlayışı devam etmiş, 8.yüzyıla ait olduğu varsayılan Uygur yazıtlarının en ünlülerinden Şine-Usu yazıtında görüldüğü üzere Oğuzlar yine Uygur yönetimiyle ters düşmüşler ve hatta savaşmışlardır.¹²⁴

Hem Göktürk hem de Uygur dönemine ait yazıtlarda dikkat çeken unsur Oğuzlardan bahsedilirken kullanılan dildir. Her iki hanedanın da Oğuzları kendi kavminden gördüğü fakat onlarla baş etmek için türlü yöntemlere başvurulsa da her seferinde tekrar düşman oldukları açıkça belirtilmiştir. Özellikle Uygur yazıtlarında Oğuzlarla olan mücadeleden bahsedilirken “avam” tabirinin kullanılması¹²⁵ ve Oğuzların her iki dönemde de kurulmaya çalışılan merkezi hâkimiyete dayalı Ötüken çevresinde yerleşik düzene uymadıklarına dair bilgiler dikkat çekicidir. Anlaşılan hem Göktürk hem de Uygur hâkimiyetleri döneminde Oğuzların genel muhalefeti yerleşik düzene ve saray eşrafının Çin geleneklerini benimsemesine karşı¹²⁶ gelenekselci bir yaklaşımdan kaynaklanmış ve boylar arası iktidar mücadelesi

¹²³ Vilhelm Thomsen, Orhon Yazıtları Araştırmaları, Çev. Vedat Köken, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019, s.147, 157, 183.

¹²⁴ Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, 5.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019, s.168, 172, 176.

¹²⁵ Orkun, a.g.e., s.167, 172.

¹²⁶ Orkun, a.g.e., s.81-84. *Bu eserde yer alan Kültegin yazıtının Çince kısmının tercümesinde açıkça görüleceği üzere Çin imparatoru tarafından “Merhum Külteginin Yazıtı” başlığıyla dikilen bu yazıtta Kültegin ve hanedandan itaatkâr, sadık ve müşterek sıfatlarıyla bahsedilmekte ve Kültegin’e “oğlumuz” diye hitap etmektedir. Bu durum geleneksel Konarkonargöçer yaşam tarzına düşkün Oğuzların, hanedanın Çin’in yerleşik geleneklerine ayak uydurma yoluna gitmesiyle nasıl meşru iktidara muhalif duruma düştüğünün göstergesi olarak görülmelidir.*

şeklinde tezahür etmiştir. Hanedan'ın Çin ile kurduğu bu münasebete bir örnek vermek gerekirse Prof. Dr. Erol Göka'dan şu satırları aktarmak yerinde olacaktır:

“Göçebe hayatı terk edip şehirlere yerleşme düşüncesinin ilk olarak Doğu Göktürk hakanı K'i-min Kağan(603-609) döneminde belirdiği sanılmaktadır. 572-580 yılları arasında T'a-po Kağan'ın esiri olan Çinli bir rahip Liu Mautsai'nin anılarına bakılırsa, K'i-min Kağan, Çin imparatoruna, Türklerin saç ve kıyafet şeklini Çinlilerinkine benzetmek, aynı zamanda çadır hayatını bırakıp Çinliler gibi şehir kurarak “milletini evlerde oturtmak” istediğine dair bir mektup göndermiştir. Mektubu alan Çin imparatoru ise “Kıyafet değiştirmek neye yarar? Öyle hareket ediniz ki milletiniz iyi ve şefkatli olsun, merhametli, uysal ve beğenilen davranışlarda bulunsun” diyerek kağanın teklifini biraz kabaca reddetmiş, sonra da gönlünü almak için olsa gerek sınır eyaletlerinden Wan-şou-şu'da kağan için bir şehir kurulmasını emretmiştir. Ancak 609'da ölen K'i-min Kağan, bu şehirde oturma fırsatı bulamamıştır. Çinlilerin entrikaları, kıtlık, açlık gibi nedenlerle 630 yılında Çin'e tutsak düşen oğlu Hie-Li Kağan ise yerleşik hayata dayanamadığından olacak, Çin Sarayı'nın bahçesine kurulan otağında dört yıl sonra ölmüştür.”¹²⁷

Bu düşüncenin karşısı olarak halkın düşüncesi ise vezir Tonyukuk'un Bilge Kağan'a söylediği şu sözlerde karşılığını bulmaktadır:

“Biz Çinlilerin yüzde biri kadarız. Bir şehir kurup oturursak orada düşman bizi yok eder. Hâlbuki eski hayatımızı sürdürürsek zayıf olduğumuz zamanlarda çekilir, güçlü olduğumuz zamanlarda ilerleriz.”¹²⁸

Benzer bir anlayışın Selçuk döneminde Tuğrul ve Çağrı Beyler tarafından güdüldüğü, konargöçerliğe uygun, savaşta geri çekilebilecek çöl bölgeleri ile Oğuzlardan başkasının baş edemeyeceği doğa koşullarıyla görece güvenlik sağlayan ve Sir Derya Oğuzlarıyla bağlantı kurulabilecek bir yol olan Nesâ ve Ferâve vilayetlerinde yerleşmek için Horasan divan reisine başvurulduğu görülecektir.¹²⁹

---

¹²⁷ Göka, a.g.e., s.24-25.

¹²⁸ Göka, a.g.e., s.35.

¹²⁹ Sümer, a.g.e., s.78.

Herhangi bir resmi adı tespit edilemeyen, 10.-11.yüzyıllarda Hazar Kağanlığı'nın çökmesinin ardından Oğuzlar ve Peçeneklere Batı yolunun açılmasıyla Sir Derya kıyılarında kurulan¹³⁰ ve başında Yabgu bulunduğu için Oğuz Yabgu devleti olarak anılan dönemde de durum Göktürk ve Uygur dönemlerinden farklı olmamıştır. Sergey Tolstov'un incelemelerde bulunduğu Yangı-Kend gibi şehirlerde yerleşik yaşayan, çiftçilik, zanaatkarlık ve tüccarlık yapan, Kaşgarlı'nın "Kendi şehirlerinde yaşayan Oğuzlar, başka yerlere göçmezler ve savaşmazlar; onlara yatuk derler"¹³¹ sözleriyle tarif ettiği Oğuzların yabgu devleti konargöçer geleneklerini sürdüren Kıpçak akınlarıyla zayıflayarak dağılmıştır.¹³² Tolstov'un aktardığına göre 1060 yılına ait Rus salnameleri, Oğuzların ağır bir iktisadi bunalım geçirdiği ve Rusya sınırlarında ilk defa görülen Kıpçaklar tarafından imha edildiklerinden bahsetmiştir. Bu noktada bölgedeki komşularına ayak uydurarak kısmen de olsa yerleşik hayatı deneyimleyen Oğuzların hem ekonomik hem askeri başarısızlıklarla karşılaşmaları ve ordu komutanı Selçuk'un kendi yabgusundan ayrılıp konargöçer Oğuzlarla yeni bir harekete başlaması muhalefetin geldiği boyut açısından önemlidir.

133

Selçuk'tan önce Yabgu'nun subaşı olan babası Dukak, Yabgu'nun Hazarlara veya Müslümanlara karşı giriştiği tehlikeli bir sefere karşı çıkmış, aralarındaki çatışma Oğuz beyleri tarafından sulhe bağlanmıştır. Dukak'ın ölümünün ardından yerine geçen Selçuk'un genç yaştaki başarıları da Yabgu ile aralarını açınca Kınıklarla Cend'e göçen Selçuk'un Müslüman olduktan sonra Yabgu'nun vergi memurlarına "*Müslümanlar kâfirlere haraç vermez*" diyerek karşı çıkması esasen Yazır boyuna mensup Yabgu ile Kınık boyu arasındaki mücadeleyi dini bir boyuta çevirmiştir.¹³⁴ Böylece Oğuzlarda daha önceki dönemde en önemli görülen meşruiyet kaynağı yaşam tarzı iken bu dönemde meşruiyet kaynağının yeni ayağı din olmuştur. Bölgede tutunabilmek için İslamiyet'in önemini anlayan Selçuklular ile birlikte Kut anlayışı İslami bir forma girmeye başlamıştır. Önceki dönemde muhalefet boylar

¹³⁰ Sergey Tolstov, Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar, Çev. Ekaterina Şeremeteva, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2017, s.98.

¹³¹ Tolstov, a.g.e., s.33.

¹³² Sümer, a.g.e., s.62.

¹³³ Tolstov, a.g.e., s.89.

¹³⁴ Kamuran Gürün, Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, C.1, İstanbul, Karacan Yayınları, 1981, s. 292-293.

arası iktidar mücadelesi temelli iken ilk kez dini bir muhalefet doğmuştur. İlerleyen dönemde Selçuklu muhalefeti bölgedeki statükoya karşı olmuş, devletlerini Gazneli Sultan Mesut'a karşı verdikleri mücadele sonucu kurarak kendilerini hem İslam hem de Türk dünyasına kabul ettirmeyi başarmışlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nde bundan sonra var olan gerçek muhalefet Oğuzların kendileri arasında olacaktır.¹³⁵

Etrafındaki devletlerin yöneticileriyle kişisel bir üstünlük yarışına giren, kendi halkından çok yabancı hizmetkârları ile devletin geleceğine karar veren Sultan Sencer'in bu hırslarla girdiği savaşları art arda kaybetmesiyle Belh yöresinde toplanmak zorunda kalan ve nüfusları ile birlikte sorunları da artan Oğuzlarla arası açılmaya başlamıştır. Bu sorunları çözmek için Belh valisine görev verildiğinde Oğuzların valiyi tanımayarak direkt Sultan'a bağlı olduklarını bildirmeleriyle başlayan süreç Sultan Sencer'in gözü önünde bütün ülkesinin yağmalanması ve Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır.¹³⁶ Göktürkler devrinde, dünya tarihine geçecek yazıtlarda dahi kendilerini "Türk budunu" olarak adlandırılan kağanlığın bütün halklarından ayrı tutan ve direkt hakana bağlı imtiyazlı bir konum elde eden Oğuzlar aynı isteklerini Selçuklular döneminde tekrarlamışlardır. Kendi kurdukları devlette, savaş yoluyla elde edilen topraklara bağlı olduğu için devlete katılan insanlarla aynı konumda olmayı, devlete hizmet etmekle görevli yabancıların geleneksel hayat tarzlarını değiştirmeye çalışmasını ve geleceklerine karar vermeye kalkışmasını reddeden Oğuzlar, bunları kabul etmek yerine kendi kurdukları devleti yıkmayı tercih etmişlerdir. Bugünün ulus devlet anlayışında bir vatandaşın talep etmesi gayet normal kabul edilecek bu istekleri, henüz 11.yüzyılda isteyen ve elde eden Oğuzlar, 20.yüzyılda da tüm dünyaya karşı verdikleri savaşla bu duruşlarını koruyacak kadar geleneklerine bağlı kalmışlardır.¹³⁷

Türkiye Selçukluları döneminde Oğuzların bu istekleri devam etmiş, devlet ise her geçen gün daha çok yabancı kontrolüne girerek Oğuzları iktidardan uzakta bırakmış ve hatta onları tehlike sayıp düşmanca davranarak isyanların önünü

---

¹³⁵ Sümer, a.g.e., s.105-111.

¹³⁶ Gürün, a.g.e., s.320.

¹³⁷ Sümer, a.g.e., s.105-111.

açmıştır.¹³⁸ Nitekim Babai isyanları Anadolu Selçuklularında Oğuzlar tarafından gerçekleştirilen muhalefetin en bilinen örneklerinden biridir. Selçuklu'nun geleneksel toprak rejimi olan ikta sisteminin bozulmasıyla konargöçerler için hayati önem taşıyan ortak kullanım alanlarının daralması isyanın başlıca sebepleri arasında gösterilmektedir.¹³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, isyanla ilgili detaylı araştırmasında isyanın sosyal-psikolojik sebepleri olarak ise yerleşik ve konargöçerler arasında karşılıklı hoşgörüsüzlüğü, devlet kademesindeki farsların Türkmen düşmanlığını, ağır vergiler ve aşağılanma olarak belirtmiştir ve Babai isyanının Sultan Sencer karşısındaki ayaklanma ile benzer desenler taşıdığı yönünde görüş bildirmiştir.¹⁴⁰ Ancak bu Türkmen muhalefetine yeni bir boyut gelmiş, daha önce Müslüman olarak “kâfir” dediği yabguya karşı bölgedeki Müslümanlardan destek alan Selçuk Bey'in adını taşıyan devletle Türkmenler arasında bu kez dinin pratiği konusunda ayrılık yaşanmıştır. Osman Bey'in kurduğu beyliğin hızlı yükselişi hakkında Wittek'in gaza tezi en bilinen görüşlerdendir.¹⁴¹ Gaza inancının Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın özellikle Rumeli'de büyümesine katkısı yadsınamaz olsa da bütün Türkmenlerin aynı saiklerle hareket ettiğini düşünmek abes olacaktır.¹⁴² Üstelik dikkati çeken bir diğer husus ise Selçuklu'ya büyük sorunlar çıkaran Babai isyanlarının lideri Baba İlyas gibi bir Vefâîyye şeyhi olan Ede-Balı'nın Osmanlı'nın kuruluşunda manevi lider rolü oynuyor olmasıdır.¹⁴³

Anadolu'daki Türk beylikleri arasındaki mücadeleler, Moğol istilas ve Haçlı baskısı arasında, bir Türkmen Beyi ile bir Vefâîyye şeyhinin ortak iradesiyle kurulan bu beylik, farsların kadim devlet anlayışı ya da Moğollar gibi acımasız bozkır yağma anlayışı olmadan da Türkmenlerin büyük devletler kurabileceğinin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Osman Bey, kendi beyliği gibi beylikler küçük toprak yahut ticaret yolları üzerinde birbirleri ile çıkar mücadeleleri içindeyken bu düzene karşı

¹³⁸ Ergin Ayan, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı, İstanbul, Kitabevi 321, 2007, s.18-20.

¹³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı, 5.Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011, s.37-39.

¹⁴⁰ Ocak, a.g.e., s.41-43.

¹⁴¹ Bkz.: Paul Wittek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, İstanbul, Şirket-i Mürettebiye Basımevi, 1947.

¹⁴² Bu konuda Divitçioğlu'nun Osmanlı beyliğinin kuruluş döneminde toplumdaki farklı gruplara dair yaptığı sınıflandırmayı hatırlamakta fayda vardır. Bkz.: Sencer Divitçioğlu, Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1996, s.35.

¹⁴³ Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye, C.1, 61.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 22-24.

çıkmiş ve İnan-Bizans-Moğol güç merkezleri arasında dağılan Anadolu Türkmenliğine cihanşümül bir anlayış getirmiştir. Beklentiler bu Anadolu beyliklerinin birbirleri ile çatışarak dağılması, kendinden önceki birçokları gibi İnan kültür sahasında eriyip gitmesi yahut Bizans ya da Moğolların paralı askerliğini yapması yönünde iken Osman ve ailesi, Oğuzların kadim özgürlük anlayışlarını ve dinamik yaşam tarzlarını İslamiyet'in gaza anlayışı ile harmanlamış ve Anadolu gibi üç kıtanın birleşim noktası olan ve sürekli tehlikeye açık bir toprakta daha önce görülmemiş bir imparatorluk kurmayı ve 6 yüzyıl boyunca yaşatmayı başarmıştır. Tüm beklentilere rağmen var olan statükoya muhalefet olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti zaman içinde statükonun kendisine dönüştükçe ve tıpkı selefi gibi tehlike olarak görüp yönetimden uzak tuttuğu halkının dinamizmine yetişemeyecek kadar hantallaşınca yeni bir iktidar-muhalefet ilişkisi meydana gelmiştir.¹⁴⁴ Devletin genişlemesiyle birlikte büyüyen bürokrasinin zamanla kazandığı muazzam güç, kardeş katli ile birlikte gelen hayatta kalmak için iktidar olma zorunluluğu, dışlanmış Türkmen kitlelerinin muhalefeti, rakip devletlerin iç muhalefeti destekleme çabaları ve Osmanlı'nın kuruluş felsefesine yahut mülkiyet rejimine karşı olarak yeni bir hanedanlık kurmak isteyenlerin varlığı Osmanlı devrindeki başlıca muhalefet çeşitleri ve sebeplerini oluşturmaktadır.¹⁴⁵ Merkezdeki yönetici elit ile çevredeki muhalif gruplar arasında geçen bu iktidar-muhalefet mücadelesi, ne pahasına olursa olsun iktidar lehine bitmiş ve devletin varlığını korumuştur. Bu dönemde muhalefet, yönetimi değiştiren yahut denetleyen bir konumda olmamış ancak zaman zaman iktidarın kuvvetini sınamış ve iktidar sahiplerine her daim bir tehdit olarak varlıklarını hissettirerek yönetimin de aktif kalmasına neden olmuşlardır.¹⁴⁶

Osmanlı ailesi iktidarının meşruiyetini geleneksel kut anlayışına, İslamî anlamda halifelîge, savaşlardaki üstünlüğü ile savaşçı Türkmen toplumuna ve toprak rejimi ile desteğini aldığı otokton halka dayandırmıştır. Bu iktidarı sorgulayan kendi ailesinin mensuplarına, kendi askerlerine ve halkına ve hatta temsilcisi olduğu dinin hizmetkârlarına dahi en sert şekilde davranmaktan geri kalmamıştır. 16.yüzyılda başlayan Celali isyanları, devlet aygıtının bürokratlar tarafından kişisel çıkarlara

---

¹⁴⁴Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2014, s.231-238.

¹⁴⁵ Haldun Eroğlu, Osmanlı'da Muhalefet, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2016, s.193.

¹⁴⁶ Eroğlu, a.g.e., s.194.

kurban edilmesi¹⁴⁷ ve Osmanlı'nın bilinçli olarak değişen küresel ekonomi anlayışını kabul etmemesi üzerine büyük ve sancılı bir çöküş süreci gelmiştir.¹⁴⁸

Devlet sona yaklaşırken başlayan Babıâli devrinde komplo şeklinde tezahür eden bir muhalefet anlayışının oluşmasının sebebi Riedler'e göre hukuki sınırlar içinde bir muhalefete alan bırakmayan mutlakıyetçi siyasi sistemin kendisidir.¹⁴⁹ Yönetim bu dönemde muhalefet eylemlerini yargılasa da liderlerine yönetimde vazife vererek sakinleştirme ve kazanma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Babıâli'nin aksine Avrupa menşeli fikirleri aynen almak yerine İslamî çerçeveye oturtmayı başaran Yeni Osmanlılar, siyasi göçmenlik ve siyasi gazetecilik gibi iki yeni başarılı muhalefet yöntemini Türk muhalefet kültürüne kazandırmışlardır.¹⁵⁰ Ayrıca yine bu dönemde muhalefet Sultan'ın şahsı ile tahtın otoritesi arasında bir ayrıma giderek yönetici değiştiren bir nitelik kazanmıştır.¹⁵¹ Yeniçerilerin ardından muhalifler modern askeri kurumlara da sirayet etmiş, devletin askeri gücü içinde siyasi hizipler oluşturarak yıkılma sürecinin son halkasını da böylece tamamlamışlardır.¹⁵² Meşrutiyetin ardından geleneksel Osmanlı yönetim tarzına karşı Jön Türkler'in yurda dönüşü ile panislamist, milliyetçi ve sosyalist ve daha nice fikirler serbestçe tartışılmaya başlanmıştır.¹⁵³

Türkiye Cumhuriyeti, tıpkı Osmanlı gibi, Anadolu tarihinin en karmaşık döneminde dünyanın önde gelen güçlerinin baskısına ve kurmak istedikleri yeni statükoya karşı çıkarak varlığını ve bağımsızlığını ispat etmiştir. Sürüklenen bir dünya savaşı ardından devletin öz halkından daha yakın olduğu azınlıkların kendi bağımsızlıklarını kazanması, üstelik bu sürecin devletin en çok desteğe ihtiyacı olan dönemde şiddet ile gerçekleşmesi Kurtuluş Savaşı'nın travmatik yanını oluşturan en

---

¹⁴⁷ Eroğlu, a.g.e., s.87-96.

¹⁴⁸ Mehmet Genç, Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Dönemde Devletin Ekonomiye Bakışı, Turing Kültür Sanat Youtube Kanalı, 23.04.2016.

https://www.youtube.com/watch?v=YAwdZCG69v8&ab_channel=TUR%C4%B0NGK%C3%9CLT%C3%9CRSANAT (21.03.2021)

¹⁴⁹ Riedler, a.g.e., s.14.

¹⁵⁰ Riedler, a.g.e., s.65.

¹⁵¹ Riedler, a.g.e., s.77-101.

¹⁵² Riedler, a.g.e., s.29-51.

¹⁵³ Halil İnalçık, Devlet-i Aliyye, C.4, 4.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.345-346.

önemli etmen olmuştur. Dolayısıyla Türk kimliği kendini tanımlamak için ötekini oluşturmamış, ortaya çıkan öteki kendisini yeniden tanımlamasını gerektirmiştir.¹⁵⁴

Cumhuriyetin varoluşunu ve Türk milletinin iradesini dünyaya duyurduğu antlaşma olarak Lozan Antlaşması hem ülke içinde mevcut iktidara karşı hem de uluslararası ortamın iktidarlarına karşı bir direniş belgesi olarak başlı başına bir muhalefet ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁵ Anadolu hareketinin varlığını Batılı emperyalistlere kabul ettiren¹⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti ilerleyen dönemlerde dünyayı saran ve sonunda İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaşa neden olacak ideolojilere de hem yönetim ve çevresiyle hem de halk kitlesiyle eleştirel yaklaşmıştır.¹⁵⁷ Cumhuriyet ile birlikte kendisi de değişim geçiren CHP'nin tek parti döneminde muhalefet anlayışı ile ilgili Karpat şunları yazmaktadır:

“CHP'nin iktidar döneminde, ne zaman gerçek veya hayal ürünü bir tehdit söz konusu olsa, rejimin savunulması için laiklik ilkesi gündeme getirildi. Bu ilke, rejimin düşmanları için getirilen yasaklara ve tek parti yönetimine gerekçe teşkil ediyordu. Rejimin düşmanlarından kast edilen, her zaman dinci (yani kaynak veya amaç açısından İslamcı) olduğu kolaylıkla öne sürülen her türlü muhalefetti. Laiklik politikası sonucunda devlet, din işlerinde bir hakem konumuna getirildi. Resmî açıklamalarda din ile devlet işlerinin ayrılmasından ve laikliğin kişisel bir vicdan meselesi olduğundan bahsediliyordu. Bununla birlikte, Türkiye’de dinsel etkinlikleri yöneten ana kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı, hükümete bağlanarak onun iradesi doğrultusunda çalışmaya başladı.(CHP’ye yöneltilen temel eleştirilerden biri de, Partinin laiklik tanımının, ilkeyi gerçek anlamından saptırıldığı ve devleti ulusal vicdanın efendisi konumuna getirdiğiydi).”¹⁵⁸

---

¹⁵⁴ Mustafa Albayrak, Atatürk ve Anti-emperyalizm, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.20, 1997, s.347-363; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, İstanbul, Alkim Yayınları, 2012, s.397.

¹⁵⁵ Ürer, Düzen’e Muhalif Bir Belge Olarak Lozan, s.19.

¹⁵⁶ Ürer, Düzen’e Muhalif Bir Belge Olarak Lozan, s.19-20.

¹⁵⁷ Feroz Ahmad, Modern Türkiye’nin Oluşumu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2015, s.68-80.

¹⁵⁸ Kemal Karpat, Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi, Çev. Ceren Elitez, İstanbul, Timaş Yayınları, 2015, s. 58.

Mustafa Kemal rejimin aşırı yönlerini törpülemeye çalışmışsa da¹⁵⁹ hastalığı ve vefatının ardından parti eski düzenine dönmeyi ihmal etmemiştir. Tek Parti döneminde görece suskun kalmış ve rejime muhalif görülen birbirinden çok farklı gruplar çok partili hayata geçişle tek parti dönemine olan muhalifliklerini birleştirerek yeni bir partiyi kısa sürede çok güçlendirmiştir.¹⁶⁰ Ancak bu gücün getirdiği sorunlar da kısa sürede kendi muhalefeti yaratmış ve 1960 darbesi rejimin modernist seçkinleri ile gelenekselci halk arasındaki uyuşmazlıkların siyasal bir nitelik kazanmasını kesinleştirmiştir.¹⁶¹ 1961 anayasasının sağladığı görece özgürlük ortamında siyasal düşünceler skalasında var olan hemen her düşüncenin temsiliyeti ile gelen siyasal parçalanma¹⁶² ile 1950'lerdeki kırsaldan kente göç hareketlerinin¹⁶³ meydana getirdiği şehirdeki yeni grupların marjinalleşmesi¹⁶⁴ birbirini tetikleyince yeni muhalefet yöntemleri ve muhalif gruplar ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda böylece başlayan siyasal çatışmanın 1971 sonrasında siyasal teröre dönüşmesiyle birlikte Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkileri halk kitlelerini karşı karşıya getiren ötekileştirici bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde cereyan eden sivil ve asker yöneticilerin irade savaşı, devletin sivil toplum karşısında güçlendirilmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁶⁵ Bu yıllarda göze çarpan bir muhalefet türü de İnönü karşısında zafer kazanan Ecevit'in parti içi muhalefetle CHP'yi halkın partisi yapma çabasında görülmüştür. CHP'nin elitist ve askerî rejimi destekler görünüşünü değiştirerek halkın desteğini kazanmaya niyet eden Ecevit hem CHP tarihi için hem de Türkiye'deki CHP algısı için önemli dönüm noktalarından biri olacak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Her şeyin en iyisini sadece entelektüellerin bildiği iddiasından vazgeçmemiz ve halkın kendi çıkarlarının nerede olduğunu gayet iyi bildiğini kabul etmemiz gerekir. Eğer halk reformist güçlere (yani CHP'ye) oy vermiyorsa, bunun nedeni halkın geriliği değil, reformistleri kendilerine yabancı görmeleridir.”¹⁶⁶

¹⁵⁹Karpat, a.g.e., s.65.

¹⁶⁰Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.316-349.

¹⁶¹Karpat, a.g.e., s.168.

¹⁶²Karpat, a.g.e., s.321-322.

¹⁶³Göka, a.g.e., s.87-89.

¹⁶⁴Gizem Bilgin, İktidardan Ana Muhalefete Milliyetçi Cephe Karşısında CHP Politikaları, Der. Ayşegül Komsuoğlu, Türkiye'de Siyasal Muhalefet, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s.280.

¹⁶⁵Ahmad, a.g.e., s.184-186.

¹⁶⁶Ahmad, a.g.e., s.187-188.

Bütün siyasal karmaşayı sona erdirecek olan, rejime tehdit olarak gördüğü her şeyi keskin bir şekilde bastırarak halkı sonu gelmez siyasal iç çatışmalar yerine Türkiye'nin uluslararası görünümüne odaklanmaya teşvik eden, önceki müdahaleler gibi iç siyasette kendi devletçi anlayışına daha uygun gördüğü sol eğilimleri desteklemek yerine ekonomik hamlelerle ağırlığını küresel piyasadan yana koyan, cumhuriyetin son fiziki askeri darbesi, 12 Eylül müdahalesi olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi, bir yandan anarşiyi bitirdiği ve 1960'dan sonra yok olan devlet otoritesini tekrar getirdiği gerekçesiyle memnuniyetle karşılanırken, diğer yandan tüm siyasi hayatı dondurduğu ve sivil iradeyi yok saydığı için eleştirilmiştir.¹⁶⁷ Bu ikilem bir yana bırakılırsa 1980 darbesinin, siyasal muhalefet ve halkın muhalefete katılımı bağlamında Türkiye demokrasisinde katılımcılığı olumsuz etkileyerek bir apolitizasyon sürecini başlattığı tartışılmazdır. 1980 sonrası dönemde, gerek 1997'de postmodern darbe adı verilen 28 Şubat MGK kararları ile gerekse e-muhtıra adı verilen ve 27 Nisan 2007'de Genelkurmay başkanlığı tarafından yayımlanan bildiri ile yapılan müdahalelerde, 1960'dan beri kurumsallaşan askeri vesayetın etkileri hissedilmeye devam edilmiştir.¹⁶⁸ Seçtiği partilerin sürekli askeri müdahaleyle görevden alındığını gören halk ise her seferinde daha yüksek oranda siyasi iradesini ortaya koymaktan çekinmemiş, her ne kadar rejimin elitleri tarafından geri kalmışlık ile etiketlenmiş olsalar da geleneksel siyasi tutumlarında ısrarcı olmaya devam etmişlerdir.¹⁶⁹ Örnek olarak siyasal İslamcılara karşı uyarı niteliğinde olan 28 Şubat sürecinin ardından, milli görüş geleneğinden gelen bir partinin kuruluşundan kısa süre sonra ilk seçimde iktidara getirilmesi gösterilebilmektedir. Artık temel iktidar-muhalefet ilişkisi laik-muhafazakar, ilerici-gerici, eğitimli-eğitimsiz, cumhuriyetçi-şeriatçı gibi medyanın yansıttığının çok ötesinde iradenin kimde olduğuna dair bir çatışmadır. Kimin doğru olduğu değil, kimin sözünün geçeceği temel soru olmuştur.

170

---

¹⁶⁷ Karpat, a.g.e., s. 281-282.

¹⁶⁸ MHP tarafından TBMM'ye verilen Gerekçeli Meclis Araştırması Önergesi, 24. Dönem, 10.04.2012. https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/10-0238.pdf (09.04.21)

¹⁶⁹ Ömer Çaha, Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler, Ankara, Orion Kitabevi, 2008, s.172.

¹⁷⁰ Ömer Çaha, Turkish Election of November 2002 and the Rise of "Moderate" Political Islam, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, C.2, S.1, 2003, s.95-116.

Bahsi geçen bütün tarihi devirlerde Türklerin özgürlüklerine ve geleneklerine bir tehdit algıladıklarında her şeyi kaybetme pahasına ölüm kalım savaşına girmekten kaçınmadıkları göze çarpmaktadır. Sürekli var olma mücadelesi veren bir toplumda bunun bin yılı aşkın bir zaman içinde bir siyasi kültüre dönüşmesi kaçınılmazdır. Varlık sebebi olarak görülen kimlik öğelerini korumak için farklı rejimlerde farklı tarihlerde farklı düşman algılarına karşı her daim direnç gösteren bir Türk toplumu, cumhuriyet tarihinde de bunu demokrasi çerçevesine aktarmayı ve seçimler yoluyla muhalefetini sürdürmeyi başarmıştır.¹⁷¹

2.2.TÜRKİYE’DE SEÇMEN DAVRANIŞLARI

Kimi siyaset bilimciler güç ilişkisi içeren tüm fiilleri siyasal eylem kabul ederken kimileri ise siyaseti, bireyin toplumsal yaşamının farklı yönlerinde meydana gelen eylemlerin bileşkesi saymaktadır.¹⁷²Demokrasilerde siyasal eylem çok çeşitli olabilirken, Dahl’a göre poliarşilerin en önemli özelliklerinden birisi seçimler yoluyla insanlara siyasal otoriteyi belirleme gücü veriyor olmasıdır.¹⁷³ Seçmen davranışları incelenirken kullanılan 3 temel yaklaşım bulunmaktadır: Sosyolojik yaklaşımda kişilerin oy verme davranışında statü, toplumsal yaptırım, kültürel değerler ve toplumsal rol beklentilerinden etkilendiği fikri hakim iken psikolojik yaklaşımda kişilerin davranışını güdüler, tutumlar, kompleksler ve sempati, sevgi gibi genel psikolojik süreçlerin etkilediği görüşü baskın gelmektedir. Rasyonel yaklaşımda ise kişilerin geçmişin rasyonel bir değerlendirmesini yaparak ve gelecekteki çıkarlarını gözeterek oy verme davranışında buldukları varsayılmaktadır.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Şafi Tekin, Türklerde Devlet-Kimlik İlişkisi: Devlet Kimliği, Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, 2019, s.81-83.

¹⁷² Çaha, a.g.e., s.3.

¹⁷³ Birol Akgün, Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C.1, S.4, 2000, s.75.

¹⁷⁴ Fatma Gamze Çakmak, Çok Partili Siyasal Hayatta Seçmen Tercihlerinin Sosyo-Kültürel Tabanı ve Sol Partiler, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2015, s.24.

Kışlalı'ya göre ise seçmen 4 etmene göre oy vermektedir.¹⁷⁵ Düşük ama düzenli gelir gibi istikrar arayışından güvenlik arayışı, dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kaldığını düşünenlerin saygınlık isteği, zaman içinde partiye yahut lidere karşı oluşan duygusal bağlılık ve ortak dinsel/siyasal inançlar. Seçmen davranışları etkileyen faktörleri ise ikiye ayırmak mümkündür. İlk olarak sosyoekonomik açıdan yaş, cinsiyet, gelir, meslek, yerleşim yeri ve eğitim seviyesi gibi kişinin sosyoekonomik durumundaki farklılıklar yaşamsal dürtüleri değiştirerek siyasal eylemleri etkilemektedir.¹⁷⁶ Diğer yandan psikolojik açıdan kişiler psikolojik ihtiyaçlarını siyasal eylemlerle giderebilmektedir.¹⁷⁷ Türkiye'de ise ister meşrutiyet ister demokrasi olsun söz konusu yönetim ilişkileri olduğunda ilk aklan gelen, Tanzimat'tan beri süren gelenek-yenilik ikiliğinin sosyolojik altyapıda devam ettiği gerçeğidir.¹⁷⁸

Frey'e göre:

*“Türk siyasetinde en belli başlı sorunlardan biri seçkincilik sorunudur. Seçkincilik, küçük bir ayrıcalıklı kesimin topluma egemen olma eğilimidir. Elit olmayan kimselere atfettikleri kültürel ve entelektüel yetersizlikten dolayı, elitlerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak, kendi egemenliklerini meşru ve kabul edilebilir bir hak olarak görmeleridir...”*¹⁷⁹

Karpat Osmanlı'daki bürokrat elit ile halk arasındaki karşıtlığın modernleş(tir)me hareketi ile belirginleştiğini belirtirken, Heper de bu modernleş(tir)me hareketinin ve elit-halk kopukluğunun cumhuriyete miras kaldığını söylemektedir.¹⁸⁰ 19.yüzyılda başlayan yenilikçi hareketler ve sonrasında 20.yüzyılda İttihat ve Terakki Fırkası ve Ahrar Fırkasının kurulmasıyla toplum merkezietçi

¹⁷⁵ Abdullah Özkan, Türkiye'de Seçmenlerin Oy Verme Davranışının Siyasal İletişim Perspektifinden İncelenmesi, Der. Ece İnan, Seçenlere ve Seçilenlere Politik Dünya, İstanbul, Referans Akademik Kitaplar, 2010, s.214-215. <https://www.abdullahozkan.com/wp-content/uploads/2019/01/T%C3%BCrkiyede-se%C3%A7menler-nas%C4%B1l-oy-veriyor.pdf> (09.04.21)

¹⁷⁶ Handan Gümüş, Türk Seçmen Davranışı ve AKP, CHP, MHP'nin Seçmen Tabanları, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2009, s.27.

¹⁷⁷ Gümüş, a.g.t., s.46.

¹⁷⁸ Bkz.: Orhan Gökçe vd., 3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik Ve Değişim, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.2, S.4, 2002.

¹⁷⁹ Çakmak, a.g.t., s.65.

¹⁸⁰ Çakmak, a.g.t., s.63.

sivil-asker devlet seçkinleri ile ulema, yerli soylular ve halkın oluşturduğu çevresel güçler arasında sosyal, siyasal ve kültürel anlamda bölünmüştür.¹⁸¹ Şerif Mardin başta olmak üzere Türk siyasal sistemine sosyolojik yaklaşımda bu iki grup şu şekilde tanımlanmaktadır: Kendi içinde tutarlı ve organize olmuş yönetime organik bir yakınlığı bulunan siyasal elit üniter yapı, laik-milliyetçilik, ekonomik ve sosyal hayatta devlet denetimi ile ilgilenirken çeşitli heterojen gruplardan oluşan çevre Türk-İslam geleneği ve ekonomik ve sosyal hayatın özgürlüğü konularına önem vermektedir.¹⁸²

Teorik olarak siyasal partiler toplumun iradesine göre bürokratik iradeyi dönüştürerek toplumun egemenliğini sağlamakta ve böylece toplumsal irade ile devletin bürokratik iradesi arasındaki bağı oluşturmaktadır. Ancak Türkiye’de, yukarıda bahsedilen sosyolojik ayrımında açıkça görüldüğü üzere, toplumsal irade siyasal iradeye dönüşerek devlet elitini etkilemekte zayıf kalmıştır.¹⁸³ Cumhuriyet tarihinin özellikle tek partili döneminde muhafazakâr, milliyetçi, liberal ve dindar grupların etkisi devlet elitinin baskısıyla ortadan kaldırılmış ve yönetim asker-sivil bürokratlardan müteşekkil olan CHP tekelinde toplanmış görünmektedir.¹⁸⁴ Oysaki Meşrutiyet döneminde siyasi cemiyetler dışında 13 siyasi partinin varlığı bilinmektedir: İttihat ve Terakki Fırkası, Osmanlı Ahrar Fırkası, Ahali Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat Partisi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası vb.¹⁸⁵ Birkaç başarısız çok partili hayata geçiş denemesinin ardından 1946’da çok partili hayata geri dönüş yaşanırken Türk seçmeni için değişen bir şey görünmemektedir. Yeni kurulan Demokrat Parti esasen CHP’den ne konuda farklı olduğu henüz bilinmemekle birlikte CHP içindeki hizipten doğmuş yine üst tabakaya mensup insanlar oluşmuş görünmektedir.¹⁸⁶ DP programını bildirirken Bayar ile İnönü arasında geçen ve Metin Toker’in aktardığı şu diyalog önemli görünmektedir:

---

¹⁸¹Gökçe, a.g.m., s.10.

¹⁸²Akgün, a.g.m., s. 79-83.

¹⁸³Çaha, a.g.e., s.51.

¹⁸⁴Çaha, a.g.e., s.171.

¹⁸⁵Ahmet Emre Ateş, Demokrat Parti’nin Muhalefetleşebilmesinde Recep Peker Başbakanlığı’nın Önemi, Der. Ayşegül Komsuoğlu, Türkiye’de Siyasal Muhalefet, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s.136.

¹⁸⁶Ateş, Recep Peker Başbakanlığı..., s.139.

[İnönü]: Terakkiperverlerde olduğu gibi “itikadını diniyeye riayetkârız” diye madde var mı?

[Bayar]: Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var.

[İnönü]: Ziyanı yok. Köy enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?

[Bayar]: Hayır.

[İnönü]: Dış politikada ayrılık var mı?

[Bayar]: Yok!

[İnönü]: O halde tamam...”¹⁸⁷

Anlaşılan o ki Türk seçmenin karşısına iktidardan onay alan bir muhalefet çıkmakta/çıkarılmakta ve seçmen de önceki muhalefet partileri tecrübelerinden hareketle yeni partinin ömrünü kestirmekte zorlanmaktadır. Savaş sonrasında küresel iradesini Türkiye'nin Batı bloğunda yer alması gereken gerçek bir demokrasi olduğuna ikna edecek gerçek bir iktidar-muhalefet zemini yaratabilmek için İnönü'nün arabulucu rolünü üstlenerek muhalefeti kurumsallaşmaya zorlayacak politikalarda bulunması ve de muhalefetin aşırılıklarına engel olması amacıyla Recep Peker'i kasten başbakan yaptığı yönünde görüşler bulunmaktadır.¹⁸⁸ İnönü'nün bu mefkûre ile hareket ettiğini kabul edersek, stratejisi işe yarayış olmalı ki seçmen 1950 seçimlerinde ilk kez başka bir partiyi yönetime getirmekten çekinmemiştir. CHP'nin tek parti döneminde bazı uygulamalarda aşırıya gitmesi ve DP'nin hamasi söylemleri ile çok partili hayat, Türk siyasi hayatının eski geleneği olan gelenekçi-yenilikçi ayrımını geri getirmiştir. Böylece bu sosyokültürel ayrım ilk kez demokratik bir ortamda siyasal bir eyleme dönüşme fırsatını bulacaktır.¹⁸⁹ Burada dikkati çeken bir unsur da şudur: Kurucuları da tıpkı CHP kadroları gibi elit tabakadan olan DP, CHP'den memnun olmayan çevresel iradenin eliyle zamanla gelenekçi ve kırsal bir kimlik kazanmıştır.¹⁹⁰ Bu kimlik darbeden sonra DP geleneğinden gelen tüm partilerin seçmen tabanını şekillendirecektir.¹⁹¹ 1950-60 dönemi boyunca devam eden toplumsal ikilik kendini pekiştirmiş, darbe sonrası CHP, DP geleneğinden gelen gelenekçi-liberaller ile siyasi mücadelesini sürdürürken 1961

¹⁸⁷Ateş, Recep Peker Başbakanlığı..., s.139.

¹⁸⁸Ateş, Recep Peker Başbakanlığı..., s.137.

¹⁸⁹Karpat, a.g.e., s.139.

¹⁹⁰Karpat, a.g.e., s.96; Karpat, a.g.e., s.115.

¹⁹¹Çakmak, a.g.t., s.45.

anayasasının özgürlükçü ortamıyla ideolojik fikir patlaması yaşanmıştır.¹⁹² 1960-70 dönemi CHP'nin merkez soldan sola doğru kaymasında, Ondörtler grubunu sürgüne gönderdikten sonra çoğunluğun oluşturduğu subayların yönetimi ve sol düşüncenin şekillenmesinde önemli rol oynayan Yön dergisi etkili olmuştur.¹⁹³ 1970'lerde din siyasal işlevini değiştirerek kapitalist gelişmelere karşı ekonomik ve siyasal bir tepki aracı olmuş, Anadolu'nun küçük ekonomisi büyükşehrin kapitalistlerine karşı kendini din ile ifade etmeye başlamıştır.¹⁹⁴ Böylece 12 Mart'tan sonra devletçi-gelenekçi dikotomisi¹⁹⁵ anlamlı bir sağ-sol ayrımına dönüşmüştür.¹⁹⁶

Demokrasilerde partiler merkez sağ, merkez sol ve aşırı sağ ve aşırı sol şeklinde sıralanmakta ve bu eğilimler sanayi toplumunun burjuva, proleter ve aristokrat sınıflarının çıkarlarına göre şekillenmektedir.¹⁹⁷ Buna karşın Batı tipi demokrasilerde radikal sol sık görülmemektedir. Türkiye'de ise Avrupa'daki ile benzer bir sanayileşme süreci geçirilmediği için ve sonrasında halkçılık ilkesinin sınıfsız toplum anlayışı gereği böyle sınıfsal bir ayrım oluşmamıştır. Sınıf olmadığı için toplumsal ayrışma da sosyoekonomik temelli değil siyasal/ideolojik tercih temelli olmuştur. Bunun en önemli göstergelerinden biri Türkiye'de gelir seviyesi yükseldikçe sol eğilimlerin artmasıdır.¹⁹⁸ 12 Eylül 1980 darbesi Türk siyaset anlayışını kökten değiştirmeye yönelik bir dizi eylem gerçekleştirmiştir: 650.000 gözaltı, 1.683.000 kişiyi fişleme, 210.000 dava, 230.000 kişinin yargılanması, 71.000 kişinin 141, 142 ve 143.maddelerden yargılanması, 7.000 idam cezası istemi, 517 idam cezası, 50 infaz edilmiş idam, 98.404 kişiye örgüt üyesi olma suçundan dava, 30.000 kişinin sakıncalı olduğu için işten çıkarılması (3.845 öğretmen - 120 akademisyen - 47 hâkim görevden alındı) , 14.000 kişinin vatandaşlıktan çıkarılması, 388.000 kişinin pasaportuna el konulması, 30.000 siyasi iltica, 300 şüpheli ölüm, 171

¹⁹²Karpat, a.g.e., s.160; Ahmad, a.g.e., s.156.

¹⁹³Karpat, a.g.e., s.293-294.

¹⁹⁴Çakmak, a.g.t., s.34.

¹⁹⁵ *Devletçi-Gelenekçi dikotomisi, kökenleri tüm Türk tarihine dayanmakla birlikte Osmanlı'daki modern ve anayasal hareketlerle ilk kez siyasi bir bağlamda anlaşılmış ve I. TBMM'de Birinci ve İkinci grupları oluşturan iki düşüncenin karşılaşmasıyla demokratik ortamda ifadesini bulmuş Türk siyasi sisteminin temel ikiliğidir. Bu ikilikte Devletçi grup ekonomik anlamda muhafazakâr (ekonomik faaliyetleri devlet denetimine tabi tutmak isteyen) bir anlayışa sahipken kültürel anlamda yenilikçi, Gelenekçi grup ekonomik olarak liberal fakat kültürel anlamda muhafazakâr bir tutumdan yana olmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Karpat, a.g.e., s.26; Akgün, a.g.m., s.83.*

¹⁹⁶Çakmak, a.g.t., s.35.

¹⁹⁷Çaha, a.g.e., s. 140.

¹⁹⁸Çaha, a.g.e., s.5.

işkenceden kaynaklı olduğu belgelenmiş ölüm, 2.999 kişi cezaevinde yaşamını yitirmesi, 937 yasaklı film, 39 ton gazete ve dergi imha edilmesi, 13 gazete için açılan 303 dava, gazetelere verilen toplamda 300 gün yayın yasağı, 400 gazeteciye toplam 4000 yıl hapis cezası istemi, bu gazetecilere 3315 yıl 6 ay hapis cezası verilmesi, 31 gazetecinin mahkûmiyeti, 300 gazeteciye saldırı, 3 gazetecinin silahla öldürülmesi ve 23.677 derneğin kapatılması bu eylemlerden yalnızca istatistiği tutulabilenlerdir.¹⁹⁹

Kendinden önceki askeri müdahalelerden farklı olarak 12 Eylül yalnızca siyasetçilerin siyasi eylemlerini değil halkın da siyasi eylem ve hatta düşüncelerini kontrol almaya çalışmıştır. Örneğin 14 Eylül’de grevlerin yasaklanmasının ardından Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu yöneticilerine 48 saat içinde sıkıyönetim yetkililerine teslim olmaları emredilirken esasen hiç greve gitmemiş olan Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu da aynı emre tabi tutulmuştur.²⁰⁰ Böylece cunta 1970’ler boyunca tırmanan sağ-sol çatışmalarına eşit mesafede karşı olduğunu ispatlamaya çalışırken fiilen halka siyasete katılmanın sonuçlarını göstermeye çalışmıştır.²⁰¹

12 Eylül süreci halkın siyasete aktif katılımını engellemekle kalmamış aynı zamanda siyaseti de siyasetçilerle birlikte saygınlıktan uzak bir konuma yerleştirmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrosunun ve hatta Osmanlı’daki yenilikçilerin askeri okul kökenli olması Türk Silahlı Kuvvetlerine her daim, her şeyi halktan daha iyi bileceği ve gerekli eylemleri yapma iradesinin yalnızca kendinde olduğu fikrini yerleştirmiştir. Her ne kadar dünya tarihinde Türkler kadar ordusuyla gurur duyan, ordusuna güvenen ve onunla iç içe yaşayan bir millet az görülmüşse de bu durum orduyu kendi bağrından çıkarmayı bilen ve bunun bedelini çocuklarının canıyla ödeyen bir milletin kendi ülkesinde iradesinden vazgeçmesi anlamına gelmemektedir. Bu tezin ana omurgasını oluşturan Türkmenlerin kendi kontrolleri dışındaki her türlü iradeye gösterdikleri muhalefet 12 Eylül generallerine de ilk fırsatta kendini göstermiştir. Seçimlerde bekledikleri sonuçları alamayan darbeci generaller, halka

---

¹⁹⁹TBMM Meclis Araştırması Komisyon Raporu, 24. Dönem 3. Yasama Yılı, Sıra Sayı: 376, C. 2., 2012, s.846-847. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt2.pdf (09.04.21)

²⁰⁰Ahmad, a.g.e., s.216.

²⁰¹Ahmad, a.g.e., s.218.

üsten bakarak halka rağmen yaptıkları siyasetin başarılı olamayacağını²⁰² ve müdahalenin üstünden henüz 5 yıl geçmişken kurdukları siyasal sistemin yine bir çıkmaza girdiğini görmüşler.²⁰³

Türk siyasal hayatında her darbe sonrası yeni bir lider veya parti yaratma geleneği vardır: 27 Mayıs'tan sonra Demirel'in Adalet Partisi, 12 Mart'tan sonra Ecevit'in Anadolu Solu, 12 Eylül'den sonra ise Özal'ın küreselliği Türkiye siyasetini etkileyen başlıca amiller olmuştur.²⁰⁴

Ekonomik alanda büyük yatırımlar yapılmasına ve ihracat hedefli çalışılmasına rağmen herkesin bildiği gerçek şudur: ordu artık devletçi değildir ve Türkiye'nin uluslararası ekonomik sisteme entegre olması için gerekenleri yapacak Özal'a özgürlük vermiş,²⁰⁵ karşısına çıkabilecek sağ-sol bütün unsurları bastırmıştır. Bu süreç zengin-fakir olarak ayrılabilen halkı çok zengin-zengin-eskisinden daha fakir²⁰⁶ olarak yeniden gruplamıştır. 1983 seçimlerine ordunun sayesinde gerçek bir tehdit olamayacak rakiplerle giren ve ABD'nin pek de gizli olmayan desteğiyle büyük paralar harcayan Özal'ın Anavatan Partisi, 1987'ye gelindiğinde ise zaman zaman "Mahşerin Dört Atlısı" olarak da nitelendirilen Demirel-Erbakan-Ecevit-Türkeş grubundan Demirel ile karşı karşıya gelmiştir.²⁰⁷

Koalisyon hükümetlerinden beklenen eylemlerinin ortak akılla alınması dolayısıyla halkın farklı kesimlerini kapsayacak şekilde geniş bir kitlenin onayını alması, böylece meşruiyetini sağlamlaştırmasıdır.²⁰⁸ Ancak ne yazık ki Türkiye'de 20.yüzyılın sonuna yaklaşılırken koalisyonlar, kendi aralarındaki üstünlük savaşından halkı ikinci plana atmış bir izlenim oluşturmaktaydı. Siyasi erk sahipleri ve kendini siyasetin tabii bir parçası gören bazı paşalar, kimin ilerici kimin gerici

---

²⁰²Gökçe, a.g.m., s.40.

²⁰³Ahmad, a.g.e., s.229.52

²⁰⁴Çaha, a.g.e., s.195.

²⁰⁵Ahmad, a.g.e., s.217.

²⁰⁶Ahmad, a.g.e., s.244.

²⁰⁷ Mete Kaan Kaynar, Ecevit, Popülizm ve Komünizmle Mücadelenin Sol Ayağı, 8 Kasım 2020. <https://noktahaberyorum.com/ecevit-populizm-ve-komunizmle-mucadelenin-sol-ayagi-mete-kaan-kaynar.html> (26.03.2021)

²⁰⁸Murat Açıl, Başkanlık Sisteminde Koalisyonlar, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.149, 2020, s.4-5; Ersoy Kontacı, Siyasî İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.123, 2016, s.37.

olduğunu tartışır yahut AB'ye tam üyelik için tarih belirlemek ile meşgul olurken, ülkede her geçen gün faili meçhul cinayetler artmaya başlamış ve ekonomik küçülmeye doğru giden yolda işsizlik oranları tırmanmıştır.²⁰⁹

Feroz Ahmad'ın 1960'lardan beri Türk sağının gerçek lideri olarak tanımladığı Demirel çok geçmeden iktidarının sona ereceğini anlayan Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla 1991'de tekrar iktidara gelmiştir.²¹⁰ Esasen 12 Eylül'den sonra önce Özal'ın tek adamlık dönemi yerini Demirel ile ANAP'ın sağın temsilcisi olma yarışına bırakmış daha sonra Özal'ın ani ölümü ve Demirel'in köşke çıkmasıyla görece bir istikrarsızlık dönemi başlamıştır.²¹¹ 1995'te Refah Partisi'nin beklenmeyen zaferi, yeni bir darbeye giden yolu hazırlarken toplumun içinde bulunduğu durumun seçimlere yansımaları değerlendirebilmek oldukça zordur.²¹²

Her darbenin nedenleri kendine özgü olsa da genel olarak şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: 1960 ve 1971 darbelerinde kendini devrimlerin muhafızı olarak gören ordu gelenekçilere hem ekonomik hem de sosyokültürel olarak karşı iken 1980'de ekonomik olarak tamamen solu ezmiş fakat ekonomik özgürlük dışında sağ iktidar yapan halka ait olan başka hiçbir şeyi kabul edememiştir. 1980 sonrasında ordunun halk ile yaptığı kısa süreli barışın nedenleri açıktır: paşalar Türkiye'yi uluslararası alanda bağımsız değil bir NATO müttefiki olarak görmüş ve uluslararası ekonomik sisteme entegre etmek için sağın ekonomik özgürlük modelini kabullenmeye ihtiyaç duymuştu. Öte yandan gelenekçi halk sosyal hayatın depolitizasyonunu, çocuklarının siyasi çatışmalardan devlet eliyle uzaklaşmasını benimsemiş ve kendilerinin sistemden dışlanmasına yol açtığını düşündükleri çevreden merkeze doğru hareket edebilmeleri için çocuklarının ihtisas görebilecekleri bir yükseköğretimi desteklemişlerdir. Aynı paşaların halkın sol

---

²⁰⁹ Alev Özkazanç, Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme, Der. Faruk Alpkaya, Bülent Duru, 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2017, s.93-95.

²¹⁰ Ahmad, a.g.e., s.238.

²¹¹ *23 Haziran 1991-28 Mayıs 1999 arasında en uzun ömürlü olanı 2 yıl 102 gün, en kısa ömürlü olanı 25 gün görev yapmış olan 9 hükümet (48-56. hükümetler) kurulmuştur.* Bkz.: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html (29.04.21)

²¹² Murat Sevinç, Türkiye'de Anayasal Düzen: 1920-2012, Der. Faruk Alpkaya, Bülent Duru, 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2017, s.153.

kesimini ise kendisini sağıcılara karşı laikliğin ve rejimin garantörü olarak tanıtarak tatmin etmeye çalışmıştır.²¹³

Ordu bu sistemin uzun ömürlü olmasını umut etmişse de 1995'te Erbakan'ın meydanlara dönmesiyle denge tekrar bozulmuştur. Etkileri bugün dahi devam eden 28 şubat, Türkiye'yi İşlam dünyasının bir parçası olarak gören Milli Görüşçüleri ile Türkiye'yi Batı dünyasında ve özellikle döneme özgü olarak ABD müttefikleri olarak görenler arasında cereyan eden ve kazananı belli olmayan bir savaş olmuştur. Bu iki grubun dışında Türkiye'yi Türk dünyasının parçası olarak görenlerin sayısı da halk arasında oldukça fazladır ancak bu grubun yasal sınırlar içinde etkili bir siyasi eyleme dönüştüğü henüz görülmemiştir.²¹⁴

Bir tarafın belediyeye ait binalarda İran büyükelçisi ile birlikte "Cihad" gösterileri yapması, diğer tarafın başkent sokaklarında tank yürüterek "demokrasiye balans ayarı yaptığını" ifade etmesiyle karşılıklı olarak tırmanan kriz,²¹⁵ 28 şubat'ta 9 saat süren MGK toplantısı²¹⁶ ardından Türk seçmeni ve onun demokrasiye yönelik algıları geri dönülmez yaralar almıştır. Hükümet partisinin aşırılıklarını yargı yoluyla engellemek ve gerekirse cezalandırmak yerine halkın çoğunluğunun paylaştığı inanç ve değerlerin aşağılanması, hâlihazırda var olan toplumsal kutupları uzaklaştırıp sağlamlaştırmıştır. Örneğin Deniz Kuvvetleri Komutanı'na göre "irtica PKK'dan daha tehlikeliydi"²¹⁷, gerçekten de Türkiye'de rejime karşı şeriat istemek Refahiyol hükümetinde birçok kez görülmüştür. Fakat anlaşılmaz olan "irticai faaliyetlere karşı mücadele" kapsamında alınan en etkili kararlardan biri başörtürlü kadınların kamu görevinden ve üniversite eğitiminden men edilmesi olmuş iken²¹⁸ daha sonra terör örgütü elebaşı olarak hakkında dava açılacak olan ve orduya kendi müritlerini yerleştirdiği tespit edilecek olan Fethullah Gülen'in bu dönemde orduyu

²¹³ Ahmad, a.g.e., s.217.

²¹⁴ Gökçe, a.g.m., s.32.

²¹⁵ "Postmodern darbe" üzerinden 24 yıl geçti: 28 şubat sürecinde neler yaşandı?, Euronews, 28 şubat 2021. <https://tr.euronews.com/2021/02/28/postmodern-darbe-uzerinde-22-yil-gecti-28-subat-surecinde-neler-yasandi> (26.03.2021)

²¹⁶ 28 şubat Sürecinde Neler Yaşandı?, BBC Türkçe, 21 Aralık 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42439633> (26.03.2021)

²¹⁷ "28 şubat'ta neredeydiniz?", 140journos, 28 şubat 2017. <https://140journos.com/28-%C5%9Fubatta-neredeydiniz-c20148b94585>

²¹⁸ 28 şubat'ı yaşayan kadınlar anlatıyor, Deutsche Welle Türkçe, 28 şubat 2019. <https://www.dw.com/tr/28-%C5%9Fubata-neredeydiniz-c20148b94585> (26.03.2021)

desteklemesidir.²¹⁹ Üstelik gericilikle mücadele etmek için eğitim seferberlikleri, köy enstitüleri kuran bir cumhuriyette en yenilikçi ve ilerici olduğunu iddia edenlerin irtica ile mücadele kapsamında kadınların eğitim hakkını engellemesi, Türkiye’de yaşayanlar dışında sebebi asla anlaşılamayacak bir eylem olarak tarihte yerini almıştır. Başörtüsü kullanmanın resmi jargon içinde sistem karşıtı bir eylem olarak görülmesi ise²²⁰ teorik Kemalizm ile pratik Kemalizm arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak görülmektedir.²²¹

Siyasal erk için tepede bu mücadeleler sürerken 1999’da yapılan bir seçmen araştırması göstermektedir ki Türkiye’de her toplumsal grup bir değeri öne çıkarıyor olsa da değerlerin tamamı konusunda toplumda genel bir uzlaşma vardır.²²²

%	FP	ANAP	DYP	DSP	CHP	MHP	HADEP	BBP	GENEL
Cumhuriyet	80.3	96.0	90.0	98.7	98.7	92.6	45.5	97.8	90.0
Özelleştirme	59.0	71.5	85.3	65.5	49.4	64.7	47.7	63.5	63.7
Dindarlık	95.6	73.8	75.9	60.4	27.7	91.7	70.5	95.2	72.9
Laiklik	45.4	90.6	77.1	91.3	93.2	78.9	48.7	43.9	76.0
İnanç Özgürlüğü	97.3	95.7	94.1	93.0	83.9	97.1	88.7	100	94.6
Devletçilik	53.3	70.9	68.3	75.7	66.7	77.7	22.7	65.9	66.0
Başörtüsü	94.8	44.6	71.8	36.1	14.2	76.0	27.3	92.7	59.1
Düşünce Özgürlüğü	97.3	95.2	91.7	95.2	94.4	90.7	97.8	95.1	94.9
Demokrasi	83.6	94.6	87.1	97.4	95.7	90.7	88.6	90.2	91.5

Tablo 4: Seçmenlerin Değerlere Verdiği Önemlerin Yüzdeleri²²³

Toplumun %90’ının düşünce ve inanç özgürlüğüne değer vermesi Türk halkının özgürlüğe olan düşkünlüğünü, yine %90’ın üzerinde seçmenin demokrasi ve cumhuriyet konusunda hemfikir olması rejimin tüm siyasi düşünceler tarafından benimsenmiş olduğunu gösterirken ve laiklik ile dindarlığın bir arada olabileceğine

²¹⁹ Demokrasiye vurulan darbe: 28 Şubat, TRTHaber, 28 Şubat 2021.

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/demokrasiye-vurulan-darbe-28-subat-560251.html> (26.03.2021)

²²⁰ Çaha, a.g.e., s.19.

²²¹ Çaha, a.g.e., s.245-246.

²²² Çaha, a.g.e., s.9.

²²³ Çaha, a.g.e.,s.10-14.

inanan %70'e yakın bir seçmen profili de olduğu tabloda açıkça görülmektedir. Toplum siyasetçilerden daha ılımlı olarak sisteme ilişkin değerler ile dinden gelen değerler arasında bir çatışma görmemektedir.²²⁴ Aslında siyasetçilerin yönetim hırsından kaynaklanan bu durum zaman içinde Türkiye'de devletin sorun çözücü değil sorun üretici bir mekanizma olarak görülmesine neden olmuştur.²²⁵

Sebebi ne olursa olsun halkın seçimine yapılan her askeri müdahale sonrasında halkın beklenmeyen karşı çıkışlarına sebep olmuştur. 28 Şubat'ın ardından 20.yüzyılın son seçimi olan 18 Nisan 1999 seçimleri Anadolu'nun sesinin tekrar yükseldiği bir siyasal sistem ortaya koymuştur.²²⁶ Ancak kendisinden beklenen performansı gösteremeyen koalisyon ortakları 2001 krizinin ardından gidilen seçimlerde baraj altı kalarak tarihi bir hezimete uğramışlardır. Bu seçim, krizin getirdiği ekonomik sıkıntıların yanı sıra krizi getiren siyasal istikrarsızlıktan da yorulan seçmenin hem düşük katılım göstererek hem de hükümet ortaklarını görmezden gelerek tepkisini ortaya koymasına sahne olmuştur. 2002'de siyasal ortamın tamamen değişmesine giden yol Akyol'a göre seçmenin ezilmişlik ve dışlanmışlık hissinden kaynaklanmıştır.²²⁷

Tüzün ve Kardam'a göre DP-CHP geleneksel mirası devam ederken yıllar içinde CHP geleneğinde oy oranının fazla değişmemesine karşın DP geleneğinin oy oranları arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Aradaki farkı oluşturan kitle genellikle seçimin sonucunu belirlese de bu oyların CHP geleneğine kaymayan oylar olduğu dikkat çekmektedir.²²⁸ İşte bu protesto oyları 1995'te Refah Partisine, 1999'da Milliyetçi Hareket Partisine ve 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisine giderek²²⁹ kökeni Genç Osmanlılar'a kadar dayanan *geleneğin radikal reddine muhalefet* anlayışını güçlendirmiştir. Önce İslamcı sonra milliyetçi sağ tecrübelerinden yola çıkarak merkez sağda karar kılan oylar 21.yüzyıla girerken rejime tehlike sayılabilecek aşırılıklardan da sıyrılmaya çalışmış görünmektedir.²³⁰

---

²²⁴ Çaha, a.g.e., s.9-11.

²²⁵ Çaha, a.g.e., s.44.

²²⁶ Çaha, a.g.e., s.203.

²²⁷ Gökçe, a.g.m., s.13.

²²⁸ Çakmak, a.g.t., s.45.

²²⁹ Gökçe, a.g.m., s.17.

²³⁰ Çaha, a.g.e., s.244-245.

Seçmenin bu eğilimini 90'larda yaşanan hayal kırıklığı ile açıklamak mümkün görünmektedir. Araştırmacılar 2002 siyasal depreminde meclisteki tüm partilerin seçmen eliyle tasfiye edilmesinin sebeplerini şu şekilde belirtmektedir:²³¹ Dışlanan sessiz çoğunluğun 90'lar boyunca süren ekonomik ve siyasi krizlere yönelik öfke patlaması, küreselleşmenin tek tipleştirilmesi karşısında partilerin merkezde toplanması ve kimlik krizi yaşaması, muhafazakâr çevrenin modernleşme ve statü beklentisinin RP tarafından uyandırılması ancak tatmin edilememesi, AKP'nin RP seçmenini merkeze çekerek beklentileri karşılması. Burada ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın yanında en önemli diğer sebep, RP'nin asırlık gelenekçi söylemlerinin zaten devlet eliti tarafından dışlanmış bir grubu daha da marjinalleştirecek eylemlere teşvik edici nitelikte olmasıdır. 1999 seçimlerinde protesto oylarına talip olan MHP'nin neden 2002'de meclis dışı kaldığı sorusu ise Türk seçmenin başka bir eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi parti kimliğinin geçirgenleşmesi bir etmen iken, diğer yandan MHP'nin AB karşıtı politikası kendi seçmenini rahatsız etmiştir.²³²

Türkiye'nin öncelikle çözülmesi gereken ilk 3 sorunu nedir?	
Ekonomi	%72
İşsizlik	%47
Avrupa Birliği	%20
Demokrasi ve insan hakları	%10
Adalet	%8

Tablo 5: 3 Kasım 2002 Sonrası Seçmenlerin Gündemi²³³

Bu tablodaki sonuçlar ile 1996 ve 1998 yılında yapılan başka bir araştırmanın sonuçları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Türk seçmen davranışını çözümlemek iyiden iyiye zorlaşmaktadır.

²³¹ Gökçe, a.g.m., s.36.

²³² Gökçe, a.g.m., s.33.

²³³ Gökçe, a.g.m., s.23.

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BAĞIMLI DEĞİŞKEN
Seçmenlerin partizan kimlikleri	.68
Bir önceki seçimdeki parti tercihi	.57
İdeoloji	.54
İslamcılık-Laiklik	.36
Cinsiyet	-.09
Yaş	.03
Ekonomik durumu değerlendirme	-.06
Kentsel-Kırsal	.13
Avrupa hakkındaki tutumu	-.08
Eğitim durumu	.07
Sosyo-ekonomik Statü	-.05

Tablo 6: Parti Tercihini Etkileyen Faktörler (Korelasyon Sonuçları)²³⁴

Tablolardan anlaşılacağı üzere Türk seçmene göre ekonomi ve işsizlik en öncelikli konular iken (Bkz.: Tablo 5) ekonomik durumun yahut sosyo-ekonomik statünün oy verme davranışını yönlendirmesi oldukça düşüktür. Oysa teorik olarak birey toplumu nasıl algılsa, öncelikli sorunları neyse buna çözüm getirecek bir iktidarı tercih etme eğilimindedir.²³⁵ Türk seçmeni buna benzer bir tavrı başörtüsü meselesinde de göstermektedir. Toplumun büyük bölümü yasağı yanlış veya gereksiz bulsa dahi bunu çözülmesi öncelikli konular arasında görmemiş, siyasal bir çatışma malzemesi yapmak istememiştir.²³⁶ Son olarak oy vermeyi etkileyen başlıca etmenler siyasal bağlılık ve ideoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlaşılan Türk seçmenin değerleri, öncelikli meseleleri ve oy verme sebepleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. İlerleyen sayfalarda karşılaştırmalı bir analiz yapmadan önce seçmenin siyasal algıları üzerinde etkili olan kurumlara olan güvenine ve kendi siyasal kimliklerine yönelik kanaatlerine de kısaca değinmek yerinde olacaktır.

²³⁴ Akgün, a.g.m., s.86. Tablodaki sonuçlar Veri Araştırma tarafından elde edilen bilgileri analiz eden Akgün'ün makalesinden aynen alınmıştır.

²³⁵ Çaha, a.g.e., s.44.

²³⁶ Çaha, a.g.e., s.50.

%	Güveniyor	Fikri Yok	Güvenmiyor	Toplam
Siyasi Partiler	28.1	10.6	61.3	100
Diyanet	49.7	16.1	34.2	100
Emniyet	58.9	10.3	30.8	100
Mahkemeler	46.6	14.8	38.6	100
Medya	11.9	9.2	78.9	100
Ordu	74.7	8.5	16.8	100
Büyük Holdingler	21.4	22.7	55.9	100

Tablo 7: Seçmenin Verilen Kurumlara Güvenme Oranı²³⁷

Gerek kendi çıkarları peşinde koşan siyasetçilere gerekse onlar hakkında sahip olunan bilgileri edindiği medyaya güvenmeyen Türk seçmeni için siyasi sürece defalarca müdahalede bulunan ordu halen en güvenilir kurum görünmektedir. Ordu hem medya ve siyasetçiler kadar günlük hayatın içinde ulaşılabilir değildir, hem de milletin kendi çocuğunu emanet edeceği kadar doğal bir uzantısıdır. Dikkati çeken diğer bir hususta toplumun neredeyse üçte birinden fazlası mahkemelere güvenmez iken adalet öncelikli çözülmesi gereken sorunlar içerisinde alt sıralarda kalmıştır. Aynı şekilde güven duyulmayan siyasi partilerin yönetimine “katlanma” görüntüsü ortaya çıkmaktadır.²³⁸ Kısır döngü içerisinde seçmenlerin kendi siyasal kimliğine dair algısının 20 yıllık zaman dilimi içinde nasıl bir değişim izlediğini anlamak için 1999, 2002, 2010, 2014 ve 2020’de 4 farklı kaynak tarafından yapılmış araştırma sonuçlarını karşılaştırmakta fayda vardır.

%	1999 ²³⁹	2002 ²⁴⁰	2010 ²⁴¹	2014 ²⁴²	2020 ²⁴³
Atatürkçü	24.4	32.5	76.0	-	24.9
Türk	-	70.1	-	-	-
Milliyetçi	15.9	-	64.0	69.6	21.2

Tablo 8: Farklı Yıllarda Türk Seçmenine Ait Siyasal Kimlik Yüzdeleri

²³⁷ Çaha, a.g.e., s.33.

²³⁸ Çaha, a.g.e.,s.34.

²³⁹ Çaha, a.g.e., s.22-23.

²⁴⁰ Gökçe, a.g.m., s.32.

²⁴¹ Konda Barometresi Temalar: Siyasal Kimlikler Temmuz 2010, s.35.

https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_1007_SIYASAL_KIMLIKLER.pdf
(28.03.2021)

²⁴² Konda Barometresi Temalar: Otoriterlik ve Siyasal Kimlikler Haziran 2014, s.7.

https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_1406_OTORITERLIK_VE_SIYASAL_KIMLIKLER.pdf
(28.03.2021)

²⁴³ MetroPoll’den seçim anketi: Siyasal kimliklerin toplumdaki oranı nasıl?, 21 Aralık 2020.

<https://www.a3haber.com/2020/12/21/metropollenden-secim-anketi-siyasal-kimliklerin-toplumdaki-orani-nasil/> (28.03.2021)

Laik	12.6	-	75.0	65.8	2.4
Muhafazakâr	7.0	-	47.0	47.4	13.3
Demokrat	-	19.1	73.0	-	-
Sosyal Demokrat	8.4	-	42.0	-	7.2
Ulusalcı	-	-	59.0	-	-
Ülkücü	4.1	-	15.0	-	-
Sağcı	-	-	35.0	45.0	-
Solcu	-	-	21.0	24.1	-
Vatansever	-	-	93.1	-	-
Dindar	9.5	-	-	-	15.0
Liberal	4.2	-	-	25.0	2.6
İslamcı	9.0	-	-	-	-
Marksist	0.8	-	-	-	-
Müslüman	-	68.0	-	-	-
Çağdaş	-	23.5	-	-	-
Vatandaş	-	25.0	-	-	-
Sosyalist-Komünist	-	-	-	-	4.3
Cevapsız	3.0	-	-	-	9.0
Diğer	1.5	-	-	-	-

Tablo 8 *Devam*: Farklı Yıllarda Türk Seçmenine Ait Siyasal Kimlik Yüzdeleri

Her araştırmannın kimlik skalası ve örneklem kümesi farklı olduğu için oranlar arasında fark olsa da hepsinin ortak özelliği 4 kimliğin öne çıkması olmuştur: Atatürkçülük, Milliyetçilik, Laiklik ve Muhafazakârlık. Anlaşılan Türk seçmenin parti tercihi siyasal, ideolojik ve kültürel değerlerin etkisinde gerçekleşmektedir²⁴⁴ ve siyasetçilerin zıt gördüğü kavramları seçmenler günlük hayatlarında bir arada yaşamaktadırlar. Var olan ortak değerler ve kimliklerin toplumun çoğunluğu tarafından benimsendiği açık olsa da Türk seçmen davranışı 20.yüzyılın son 10 yılından itibaren belirgin şekilde sağa kaymaktadır.²⁴⁵ Bunun çok çeşitli sebepleri olabilir: Küresel piyasaya entegre olmanın neredeyse zorunlu hale gelmiş olması²⁴⁶, devlet elitinin zaman zaman laiklik politikası çerçevesinde inanç özgürlüğüne getirdiği kısıtlamalar²⁴⁷ ve 28 Şubat'ın devam eden etkisine tepki²⁴⁸, FP ve MHP'nin seçime sıkı hazırlanması ve terör sorunun yükselme döneminde olması vb.

²⁴⁴ Akgün, a.g.m., s.89.

²⁴⁵ Gökçe, a.g.m., s.16.

²⁴⁶ Muhammed Veysel Kaya, Fatih Demir ve Abdülkadir Tıgılı, Türkiye'de 1980 Sonrası Ekonomik Büyüme ve Finansal Liberalizasyon Etkileşimi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.9, S. 27/3, 2016, s.142.

²⁴⁷ Çaha, a.g.e., s.10.

²⁴⁸ Çaha, a.g.e., s.194.

Tüm bu açık siyasal sebepler dışında postmodernizmin farklılığı,²⁴⁹ öteki olmayı ve parçalı yapıyı kutsaması²⁵⁰ gibi sosyolojik sebepler 1990’larda kimlik patlaması ve kimlik krizlerine yol açarak siyasal alanda da ben-öteki algısını güçlendirmiştir. O zamana dek Türkiye cumhuriyeti vatandaşlığının temel aldığı ortay payda olan Türk kültürüne mensup insanlar, karşılaştıkları öteki kimliklere karşı kendi kimliklerini hatırlama, sahip çıkma ve yüceltme konusunda geç kalmamışlar gibi görünmektedir. Üstelik iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile daha önceden bilinmeyen öteki medeniyetlerin ve kimliklerin daha görünür, daha ulaşılabilir ve daha bilinir olması, Osmanlı’nın çöküş döneminden beri Türk milletinin üstüne atılan ölü toprağının da kaldırılmasına vesile olmaktadır. Türk insanı, yıllarca yapamadığı için ekonomisinin kötü olduğunu bildiği ve bir kavramdan öte gidemeyen ihracatı yapanları ya da *gâvur icadı* dediği teknolojiyi üretenleri daha yakından tanıdıkça benzerlikleri ve farklılıkları yeniden tanımlamış ve kendindeki potansiyeli harekete geçirmek için gerekli özgüveni bulmuştur.²⁵¹

Milliyetçi-muhafazakâr trendin yükselişi kimilerine göre yeni bir pazarlama taktiğinin de sonucu gibi durmaktadır.²⁵² Ancak dünyadaki ve Türkiye’deki milliyetçilik kavramının anlamının ve yöntemlerinin oldukça farklı olduğu unutulmamalıdır. Dünyada milliyetçilik 18.yüzyılda Avrupa’da kendi devletine karşı meydana gelip²⁵³ zamanla bir soyun üstünlüğü ve hâkimiyetine dayandırılarak emperyalizme yol açmış politikalarla beslenmiştir. Oysaki Türk milliyetçiliği Osmanlı’da devleti kurtarma reçetesi olarak kültürel bağları temel alan kapsayıcı bir

---

²⁴⁹ Bahtinur Mõngü, Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.17, S.2, 2013, s.30.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/2833/38540> (09.04.2021)

²⁵⁰ Senem Sõnmez Selçuk, Postmodern Dõnemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: “Öteki” ve “Ötekileştirme”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, C.15, S.2, 2012, s.81-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosars/issue/11398/136110> (09.04.2021)

²⁵¹ Şenol Durgun, “Türk Ulusal Kimliğinin Dõnüşümü ve Yeni Osmanlılık”, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.4, S.2, 2020, s.306.

²⁵² Mehmet Semih İpek, Pazarlamanın Çevrecilikten Milliyetçiliğe Dõnen Yüzü, 20 Eylül 2016. <https://pazarlamasyon.com/pazarlamanin-cevrecilikten-milliyetcilige-donen-yuzu/> (28.03.2021)

²⁵³ Sinan Baykent, Türk milliyetçiliğinin ekonomi-politiğini inşa etmek: Siyasî kültür ve iradede yenilenme, Independent Türkçe, 30 Ocak 2020. <https://www.indyurk.com/node/124946/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/t%C3%BCrk-milliyet%C3%A7ili%C4%9Fini-ekonomi-politi%C4%9Fini-in%C5%9Fa-etmek-siyas%C3%AE-k%C3%BCt%C3%BCr-ve> (28.03.2021)

fikir akımı olmuş, saldırgan değil koruyucu yöntemlerle kurulmuş bir anlayıştan beslenmiştir.²⁵⁴

2.3.TÜRKMEN MUHALEFETİ

Türkmen muhalefeti kavramının oluşmasını en iyi özetleyecek şekilde Erol Göka'nın şu cümlelerine yer vermek isabetli olacaktır: *“Bir imparatorluk at sırtında zapt edilebilir ancak at sırtında yönetilemezdi. Yönetim için yerleşim, düzenli vergi alınacak bir tebaa ve uygar-kentli sivil memurlar gerekiyordu.”*²⁵⁵ Konargöçer Türkmenler teşkilatçı yapıları ve savaşma kabiliyetleri ile bozkır imparatorluklarını kısa sürede kurabilmiştir fakat yerleşik bir kültüre sahip olmadığı için kalıcı bir medeniyet kurmaya muvaffak olamamıştır. Gökalp'in medeniyet-hars dikotomisinden yola çıkarak değerlendirmek gerekirse Türkmenlerin tarih boyunca dâhil olduğu medeniyetler sırasıyla şöyledir: Göktürk ve Uygur kağanlıkları döneminde Çin ile Orta Asya konargöçerleri arasında kurulmuş yerleşik-konargöçer ikiliğinden beslenen ve Çin sarayının dünyanın merkezi kabul edildiği Asya tipi medeniyet; Selçuklu ve Osmanlı devletleri döneminde halifeliğin merkezde olduğu Ortadoğu-İslam medeniyeti ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde sanayileşmiş Avrupa'nın materyalist üstünlüğüne dayalı Batı medeniyeti.²⁵⁶

Müzik aletlerinden (kopuz-bağlama), eğlence şekline (şenlik-bayram), aile yapısından (el öpme, kız isteme), toplumsal yapıya (misafirperverlik) yaklaşık 1500 yıllık dönemde Türk harsının halk tarafından korunduğu görülmektedir. Fakat bir Türk medeniyetinden bahsetmemiz mümkün görünmemektedir. Yukarıda sözü edilen medeniyetlerin hiç biri bir diğerini taklit ederek ortaya çıkmamıştır. Fakat Türklerin kurduğu bu büyük devletler başka medeniyet dairelerine zorunlu veya

---

²⁵⁴Bu milliyetçilik anlayışını anlamak için Atatürk milliyetçiliğinin esin kaynaklarından olan Ziya Gökalp'in şu satırlarını aktarmakta fayda vardır: *“İnsan için, maneviyat, maddiyattan mukaddemdir. Bu itibarla milliyette şecere aranmaz. Yalnız terbiyenin ve mefkûrenin milli olması aranır... Filhakika atlarda şecere aramak lazımdır, çünkü meziyetleri sevk-i tabiye müstenit ve irsî olan hayvanlarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise ırkın içtimâî hasletlere hiçbir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir... 'Türküm' diyen her ferdi Türk tanımaktan, ...başka çare yoktur.”* Bkz.: Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, Karbon Kitaplar, 2019, s.31-32.

²⁵⁵Erol Göka, *Türk Göçebeliliğinin Osmanlı'daki Durumu*, Hürriyet, 10.06.2007.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-gocebeliginin-osmanlidaki-durumu-6682950>

(04.04.2021)

²⁵⁶Gökalp, a.g.e., s.39-40.

gönüllü şekilde dahil olduklarından kendi medeniyetlerini oluşturamamışlardır. Bunun en büyük sebeplerinden biri harsı oluşturan milletin devlet dairesi dışında kalması olarak görünmektedir.²⁵⁷

“Tüm İslamlaşma ve Batılılaşma tarihimizdeki geniş yığınları oluşturan Türklerin azınlıklıktaki ama eğitilmiş ve genel olarak yönetici konumundaki Türkler tarafından beğenilmeyen tutumlarını bu çerçevede ele alabiliriz.”²⁵⁸

Bütün siyasi tarih döneminde Türkmenlerin devletin dâhil olduğu medeniyet dairesinin Türk harsını eritmesine izin vermediği açıktır. Bunun için gerektiğinde kendi devletine karşı ittifak kurup, onunla savaşmış (Göktürk ve Uygur dönemleri)²⁵⁹, gerektiğinde bir yaşam yahut inanç şekli etrafında bir araya gelip isyanlar çıkarmış (Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde)²⁶⁰ ve gerektiğinde ulus devletinin yönetici seçkinlere karşı kendi siyasi görüşünde ısrarcı olmayı bilmiştir.²⁶¹ Türkmen muhalefetinin temeli her dönemde hayat şekli ve özgürlüğü üzerinden gelişmiştir. İnanç özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, ekonomik özgürlük ve en önemlisi kendi varlığı ile özdeşleştirdiği hareket özgürlüğü temel muhalefet sebepleridir. Özellikle 15.yüzyıldan sonra başlayan merkezileşme faaliyetlerinin ardından konargöçer Türkmenler artık batıya ilerleyişin askeri kanadı olmaktan çıkmış, vergi mükellefleri olmuşlardır.²⁶² *“Ordu için nefer sayısının artırılması, hazinenin güçlendirilmesi, tüm bunlar için asayişin sağlanması ve merkezi otoritenin tesis edilmesi”* gibi amaçlarını gerçekleştiremeyen Osmanlı merkezi yönetimine göre bunların sebebi konargöçer hayat tarzıdır. Bu gibi gerekçelerle alınan tedbir kararlarının uygulanma teşebbüsleri ise Türkmenlerin muhalefetinin daha da güçlenmesiyle sonuçlanmıştır.²⁶³ Sonuç olarak Türkmenlerin devletin kurucu unsuru olduğu algısı yerini devlet otoritesine

---

²⁵⁷ Gökalp, a.g.e., s.46-47.

²⁵⁸ Göka, a.g.e., s.164.

²⁵⁹ Sümer, a.g.e., s.20.

²⁶⁰ Ayan, a.g.e., s.XI.

²⁶¹ *Örneğin Çaha'ya göre 1950 ve 1999 seçimleri halkın devlet elitine karşı tepkisini meclise taşıdığı seçimlerdir.* Bkz.: Çaha, a.g.e., s.194.

²⁶² Fasih Dinç, “‘Medenileştirme’ Aracı Olarak Osmanlı'nın İskân Politikası: Caf Aşireti Örneği”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, C.12, S.3, 2020, s.411.

²⁶³ Fatma Akın, Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konargöçer Aşiretler (1839-1876), Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2020, s.218.

karşı bir unsur oldukları algısına bırakmıştır.²⁶⁴ Merkez ve çevrenin birbirlerine bakış açısını yansıtabilmek için şu iki dördlüğü karşılaştırmak faydalı olacaktır:

*“Şalvarı şaltak Osmanlı
Eğeri kaltak Osmanlı
Ekende yok, biçende yok
Yemede ortak Osmanlı”*²⁶⁵

*“Nedir bildin mi sen âlemde Türk’ü
Ola eğninde kürkü, başında börkü
Ne mezheb bile, ne din, ne diyanet
Yumaz yüzün ne abdest ü taharet”*²⁶⁶

Çevre merkezi vergi ile gelirine ortak olan onun dışında Türkmen’e bir faydası dokunmayan bir yönetim olarak görürken, merkezin çevreyi hakir gördüğü, İslamiyet’te büyük günahlardan sayılan Müslüman’ım diyen kişinin imanı hakkında yorum yapmayı dahi kendinde hak gören bir zihniyete sahip olduğu görülmektedir. Karşılıklı bakış açıları buraya gelmeden önce henüz 14. yüzyılda Baba İlyas’ın batıya göçen takipçileri, Osmanlı’nın kuruluşunda savaş ve devlet işlerine hâkim gaziler ve din işleri ile ilgilenen abdalların ortak noktası Bektaşî tarikatı olmuştur. 15.yüzyılda bağımsız ocakların giderek kurumsallaşması ardından II. Bayezid’in teşviki ile dağınık sufi öbeklerinin Bektaşîlik çatısında bir araya getirilmesi ile Yeniçeri ocağı da Bektaşî tarikatına bağlanmıştır. Evliya Çelebi bir Sünnî âlim olarak Bektaşîlerden itikadı tam ve misafirperver kişiler olarak bahsederken, Osmanlı kayıtlarında da tarikattan bir şikâyete rastlanmamış ve özellikle Rafizîlerden ayrı tutulmuşlardır. Tarikat iki sınıfa ayrılmaktadır: 1-) Hacı Bektaş-ı Veli soyundan gelen Çelebiyân, 2-) Tarikata eğitim yoluyla giren Babagân. 17.-18.yüzyılda Safevilerden yüz çeviren Türkmenlerin Kızılbaşlık gibi soy bağına dayanmasından ötürü Çelebiyânlara bağlı ocaklar açtığı görülmüştür.²⁶⁷ Kızılbaş etkisinin görüldüğü Erdebil tekkesi ile Anadolu Bektaşîliği arasında bir uzlaşma alanı olan bugünkü Alevi-Bektaşî kültürünün gelişimi Kızılbaşların Osmanlı topraklarına katılmasının ardından şu aşamalardan geçmiştir: 1-) 19.yüzyıl ve modernleşme, 2-) 1960’lar şehre göç ve sosyalist düşünce ile ilk tanışma, 3-) 1990 sonrası Alevi kimliğinin uyanışı.

268

²⁶⁴ Dinç, a.g.e., s.411.

²⁶⁵ Sümer, a.g.e., s.XXV.

²⁶⁶ Aydın, Türkiye’nin Etnik Yapısı, s.189. *Aydın, Fakiri’den aktarmıştır.*

²⁶⁷ Yıldırım, a.g.m., s.27-38.

²⁶⁸ Aktürk, a.g.m., s. 226-233.

Bektaşi tarikatının Osmanlı'nın kuruluşunda olduğu gibi ülke genelinde bütün ocaklar ve dolayısıyla Türkmen/Türkmen taifeleri üzerinde etkili olmuş, hem halk edebiyatında hem de tasavvuf edebiyatında etkilerini göstermiştir. Bektaşi tekkelerinin en bilinen ilahilerinden birini Seyyid olduğu da rivayet edilen ve Melamilere intisap eden Bezcizade Mehmed Muhyiddin ya da mahlası ile Muhyi'nin kaleminden çıkmıştır.²⁶⁹ Muhyi divanının belki de en bilinen bu parçasında Türkmen muhalefetine var olan birçok öge kolayca bulunabilmektedir: bir zahit (dini otorite) tarafından dışlanma olgusu, gâza, ehl-i beyt sevgisi, şekilden ibaret olmayan bir ruh derinliği, tarikattaki hiyerarşi, kırdıkça tükenmeyen bir direniş.

*“Zâhid bize ta'n eyleme Hak ismin okur dilimiz
Sakin efsâne söyleme Hazret'e varır yolumuz*

*Halvetî yolun güderiz çekilir Hakk'a gideriz
Gazâ-yı ekber ederiz İmâm Ali'dir ulumuz*

*Her kim bu tarîka girdi Hasan-ı Basrî'ye irdi
Her seher okunur virdi Seyyid Yahyâ'dır pîrimiz*

*Erenlerin çoktur yolu cümlesine dedik beli
Ko desinler bize deli usludan yeğdir delimiz*

*Tevhîd eden deli olmaz Allah deyen mahrûm kalmaz
Her seher açılır solmaz bahâra irer gülümüz*

*Sayılmayız parmak ile tükenmeyiz kırmak ile
Taşramızdan sormak ile kimse bilmez ahvâlimiz*

*Muhyî sana olan himmet âşık isen câna minnet
Elif Allah mim Muhammed kisvemizedir dâlimiz”²⁷⁰*

²⁶⁹ Hasan Aksoy, "Mehmed Muhyiddin, Bezcizâde", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-muhyiddin-bezcizade> (11.04.2021).

²⁷⁰ Zahit Bize Tan Eyleme Hak İsmi Okur Dilimiz, Dilbeyti, <https://dilbeyti.com/gufteler/zahit-bize-tan-eyleme-hak-ism-okur-dilimiz> (09.04.21)

Benzer şekilde “*Ben melâmet hırkasını kendim geydim eğnime*” ve “*Yeryüzünün halifesi hünkâra minnet eylemem*” dizeleri ile 17.yüzyıldan beri ününü koruyan Kul Nesîmî, Safeviler safında “yezid” olarak nitelediği Osmanlılar ile mücadele etmiş, ancak anlaşılan Osmanlı zaferinin ardından o da bir Bektaşî ocağına bağlanmıştır.

*“Sorma be birader mezhebimizi
Biz mezheb bilmeyiz yolumuz vardır
Çağırma meclis-i riyâya bizi
Biz şerbet içmeyiz dolumuz vardır*

*Biz müftü bilmeyiz fetvâ bilmeyiz
Kıyl u kal bilmeyiz iftâ bilmeyiz
Hakikat bahsinde hatâ bilmeyiz
Şâh-ı Merdan gibi ulumuz vardır*

*Bizlerden bekleme zühd ü ibâdet
Tutmuşuz evvelden râh-ı selâmet
Tevellâ olmaktır bize alâmet
Sanma ki sağımız solumuz vardır*

*Ey zâhid sûrete tapma Hakkı bul
Şâh-ı Velâyete olmuşuz hep kul
Hakikat şehrinde geçer bize yol
Başka şey bilmeyiz Alimiz vardır*

*Nesîmî esrârı fâş etme sakın
Ne bilsin ham ervah likasın Hakkın
Hakkı bilmeyene Hak olmaz yakın
Bizim Hak katında elimiz vardır”²⁷¹*

²⁷¹Gürol Pehlivan, Kul Nesîmî, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevî Üniversitesi, 08.12.2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kul-nesimi-ali> (09.04.21)

Tasavvuf edebiyatı dışında halk edebiyatında da Bolu beyine isyan etmesiyle bilinen Koroğlu'nun adaletsizlik karşısında bir eşkıya olması kahramanlık destanı olarak anlatılmış, eşkıyalık devletin sebep olduğu adaletsizlik karşısında bir hak olarak görülmüştür.²⁷² Ayrıca Koroğlu mahlası kullanan ve yeniçeri olduğu düşünülen ordu içinde bir âşık da bilinmektedir.²⁷³ 1984'te Ulusal Şair ilan edilen Dadaloğlu ise Avşar boyundan olup aşiretlerin zorunlu göçlerini şiirlerine yansıtmıştır:

*“Kalktı göç eyledi Avşar illeri
Ağır ağır göçen iller bizimdir
Arap atlar yakın eyler ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir*

*Bizim birimizi bine sayarlar
Demir donla miğfer külâh giyerler
Kavgayı görünce figan koyarlar
Eli mızıraklı beyler bizimdir*

*Belimizde kılıcımız kirmani
Taşı deler mızrağımın termanı
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir*

*Dadaloğlu yarın kavga kurulur
Öter tüfenk davulbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir”²⁷⁴*

²⁷² Pertev Naili Boratav, Anadolu'da ve Türkmenler Arasında Koroğlu Destanının İzlerine Dair Yeni Notlar, Türkiyat Mecmuası, C.5, 1936, s.79-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18502/194888> (09.04.21)

²⁷³ Metin Ekici, Koroğlu, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevî Üniversitesi, 18.12.2020. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/koroglu> (09.04.21)

²⁷⁴ İsmail Görkem, Dadaloğlu, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevî Üniversitesi, 06.12.20. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dadaloglu-cukurovali> (09.04.21)

Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet yıllarında artık büyük oranda yerleşik hayata geçen ve Sünnileşen Türkmenlerin muhalefetlerinin de bu istikamette yön değiştirdiğini görmekteyiz. Cumhuriyet sistemini kısa sürede özümseyen halkın ani isyanlardansa yerleşik ve sürekli bir muhalefet anlayışı geliştirdiği söylenebilir.

Türk siyasal hayatında 1923'ten beri iki ana siyasal eğilim görülmektedir: 1-) Ekonomik anlamda yenilikçi ve özgürlükçü, kültürel anlamda muhafazakâr gelenek, 2-) Ekonomik anlamda devletçi ve kültürel anlamda ilerici gelenek.²⁷⁵ Birinci gelenek tarih boyunca kültürünü korumak isteyen fakat ekonomik anlamda ilerlemeci olan ve devletçi kontrol mekanizmasına karşı olan, pragmatik bir bakış açısıyla maddi bir kalkınma için gereken sınırlı yeniliğin peşinde olan Türkmen muhalefet kültürünü yansıtmaktadır. İkinci gelenek ise özellikle Selçuklu ve Osmanlı'daki gibi devletçi politikalar ile toprak ve halk üzerinde kuvvetli bir merkezîyetçiliğe dayanan, dahil olduğu medeniyet çevresine uyum için kültürel yeniliğe açık olan geleneksel Türk devlet yönetim kültürünü yansıtmaktadır. Fakat bu iki grubu birbirinin karşıtı değil tamamlayıcısı olarak görmek gerekmektedir. Çünkü devlet mekanizması ne kadar güçlü olursa olsun aslolan halktır. Bu nedenle tarihte onlarca Türk devletinden bahsedilirken yalnız bir millettten bahsederiz. Eğer aslolan halk, cumhuriyetin bu yönetim anlayışını da tıpkı seleflerinde olduğu gibi beğenmiyorsa elbette ki değiştirebilirdi. Fakat Türkmen muhalefetinin zamanla değişime uğradığı ve cumhuriyet rejiminde kendini demokratik yollarla ifade etmeyi benimsediği muhakkaktır.²⁷⁶ Önceki dönemlerde fikrini ifade etme şansı bulamayan Türkmenlerin demokratik sisteme çabuk uyum sağlamasına ise şaşmamak gerekmektedir. Zira konargöçerlik doğası itibarıyla demokratiktir. Paylaşmayı, dayanışmayı ve ortaklığı gerektirir.²⁷⁷

Savaş sonrası ilk yıllarda güçlü bir toparlanma eğilimi ile birlikte kayıtsız şartsız kendi kurduğu devletin yanında olan halkın, ilerleyen yıllarda tek parti rejiminin Türkmen kültürünün yaşam tarzına ve hayat görüşüne müdahil oldukça muhalefete başladığı açıktır. Fakat bu muhalefet rejiminin sağlamaştırılması adına

---

²⁷⁵ Karpat, a.g.e., s.26.

²⁷⁶ Çaha, a.g.e., s.46.

²⁷⁷ Göka, a.g.e., s.34; Hüseyin Kayhan, Selçuklulardan Safevilere Türkmen Meselesi, International Journal of History, C.3, S.3, 2011, s.217.

kalıcı olamamış, her an rejim karşıtlığı şeklinde algılanabilme korkusuyla daha çok sosyal bir muhalefet şeklinde kalmıştır. Önceki dönemde bastırılan muhalefetin çok partili hayata geçişle birlikte görece patlama yapması ve kendini rejimin koruyucusu addeden ordunun müdahalesi ile sonuçlanmıştır. 1961 anayasası ile muhalefetin çok farklı çeşitleri ile tanışan Türk halkının merkezi rejime karşı savunma mekanizmaları bir süreliğine olsa da düşmüştür. 1980 döneminden itibaren ise ekonomik politikalar halkın liberal eğilimine yaklaşmıştır.²⁷⁸

Türkmen muhalefeti Selçuklu'dan ve Osmanlı'dan devletin milliliğini, inanç ve düşünce özgürlüğünü, serbest ekonomik faaliyet ve hareket özgürlüğü talep etmiştir.²⁷⁹ Cumhuriyet bu isteklerden milliliği, hareket özgürlüğünü büyük oranda garanti ederken, özgürlüklerde ve ekonomik faaliyetlerin dönüşümünde ilk yılların görece az ilerleme ile kapatıldığı görülmüştür. Monarşiden demokrasiye geçiş her ne kadar özgürlüklerin teminatı olsa da uygulamaya geçmek kolay olmamıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte (her ne kadar DP sansür konusunda CHP'den geri kalmamış olsa da) en azından farklı düşüncelerin mecliste bir arada var olabileceğine dair bir inanç gelişmiştir.²⁸⁰ 1961 anayasası Türkiye'yi geniş bir siyasi düşünceler yelpazesi ile tanıştırmıştır.²⁸¹ 1980 dönemiyle birlikte ekonomik liberalizm geri dönülmez biçimde devletçiliğin yerini almıştır.²⁸² 1990'larda inanç özgürlüğünün siyasi arenaya taşınması çabası ve son olarak 2000'lerde bitmeyen Batı maceramızın

---

²⁷⁸Mehmet Özgüden, Türkiye'de Seçkinler, Der. Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, 4.Baskı, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2017, s.383-396.

²⁷⁹ *Miryakefalon Savaşı'nın ardından Selçuklu tüm vakıf ve şahıs mülkiyetlerine el koymuştur. Osmanlı'da Fatih döneminde devletçi İktisat sisteminin devamı olarak kurulan Tımar sistemi, siyasi açıdan devşirmelerin yükselmesiyle birleşince ekonomik açıdan zorda kalan ve siyasi açıdan tatminsiz olan Türkmenler ile artık karakteri değişen devletin nişanesi olarak "Sultan" lakabını kullanan hükümdarın arası açılmıştır. Kademeli olarak gerçekleştirilen devletleştirme ile özel mülkiyetin ortadan kalkması Türkmenleri zor durumda bırakmış, ilerleyen yıllarda Safevilere itibar etmelerine neden olmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Kayhan, a.g.m., s. 217-221.*

²⁸⁰ "Bu dönemde devlet-toplum ilişkilerinde meydana gelen en önemli değişim, hiç kuşkusuz, iki partili bir rejimde seçimlerin ilk kez gerçek bir anlam ifade etmeye başlamasıyla birlikte devletin toplumsal tabanının güçlenmesidir" Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Özkazanç, Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler, s.76-80.

²⁸¹Hasan Kösebalaban, Türk Dış Politikası, Ankara, Big Bang Yayınları, 2014, s.180.

²⁸²"Prof. Dr. Karagöl: 24 Ocak Kararları Türkiye hikâyesinin yönünü değiştirdi", Anadolu Ajansı, 23.01.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/prof-dr-karagol-24-ocak-kararlari-turkiye-hikayesinin-yonunu-degistirdi/1372227> (29.04.21)

son halkası olan ve bilimsel ilerleme ve ekonomik gelişme açısından Türkiye'nin 40 yıllık hedefi olan AB üyelik müzakereleri göze çarpmaktadır.²⁸³

Bütüncül bir değerlendirme yapıldığında halkın istediklerini eninde sonunda elde ettiği görülmektedir. Fakat cumhuriyetle birlikte Türkmen muhalefeti bunu demokratik yollarla yapmayı öğrenmiştir.²⁸⁴ Cumhuriyet döneminde Türkmenlerin siyasi varoluşlarının ve muhalefetlerinin tür ve yöntemlerinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Mekânda sabit olmayan konargöçerlerin dili gelişmiştir. Atasözleri, deyimleri zengindir. Konargöçer varlığını dilde gerçekleştirir.²⁸⁵ Her koşula çabucak uyum sağlamasını bilir. Bu nedenle Türkmen'in dili de zekâsı da keskindir. Muhalefet etmek için bir söz edeceğinde hazırcevaptır, taşı gediğine oturtmasını bilir. Cumhuriyet tarihinde bunun en büyük örnekleri yoğun Türkmen yerleşimleri olan Isparta'dan Süleyman Demirel ve Kırşehir'den Osman Bölükbaşı olmuştur. Öte yandan Cumhuriyet öncesinde merkezi iradenin Sünnileştirme çabalarına karşı heterodoks inançlarını savunan Türkmenlerin cumhuriyet yönetiminin laiklik politikalarına karşı muhalefetini muhafazakârlık çizgisine çektiği dikkat çekmektedir. Temelde yine inanç özgürlüğü şeklinde tezahür etse de Türk etnisitesinin Milli Mücadele sürecinde Türk-İslam kültürü şeklinde teşekkül etmesinden kaynaklı olarak din milli kimliğin bir parçası olarak kabul edilmiştir.²⁸⁶

Türkmen muhalefetinin bir diğer özelliği ise kırsalla bağlantı kurmasıdır. Yüzyıllarca Osmanlı elitinin dilini, yaşam tarzını²⁸⁷ ve özgürlük arzusunu istiskal ettiği kırsallık²⁸⁸ cumhuriyet döneminde milliyetçi-muhafazakâr siyasi yönelimlerin temel söylemlerinden olmuştur.²⁸⁹ Merkezin kırsala yönelik bu algısının cumhuriyet döneminde de değişmediğinin bir örneği olarak Atatürk'e dair şu anekdotu aktarmak yerinde olacaktır:

---

²⁸³ *AB ile ilişkilerin tarihi için* Bkz.: Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2019), T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020. <https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/kronoloji-trkce-ocak2020.pdf> (29.04.21)

²⁸⁴ *Sorunların askeri yönetimle çözüleceğine inanların oranı %3,8'dir ve demokratik yöntemler tercih edilmektedir.* Bkz.: Çaha, a.g.e., s.45-46.

²⁸⁵ Göka, a.g.e., s.199.

²⁸⁶ Ürer, a.g.e., s.27.

²⁸⁷ Gökalp, a.g.e., s.47.

²⁸⁸ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s.172; Sümer, a.g.e., s.152.

²⁸⁹ Fatih Artvinli, *Osman Bölükbaşı: Seraba Harcanmış Bir Ömür*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2007, s.187.

“Köylülerin eğitimi ile ilgili bir münakaşada katılımcılardan birinin Atatürk’e şunları söylediği güvenilir kaynaklarca aktarılır: “Paşam, onlara eğitim vermeyin, aydınlanır aydınlanmaz yapacakları ilk iş bizim canımıza kast etmek olur.” Atatürk ise şöyle dedi: “Nerede o günler!” Burada köylülerin bağımsızlıklarını savunacak ve liderlerini sorgulayacak düzeye gelmesinden mutlu olacağını söylemiş oluyor. “²⁹⁰

Alevi-Bektaşî gelenekten gelen Türkmenler ise cumhuriyetin ilk yıllarında mecliste istedikleri kadar temsil hakkı bulabildikleri için²⁹¹ memnunken daha sonra laikleştirme politikalarından Sünniler kadar rahatsız olup DP’ye destek vermiştir.²⁹² Fakat çok partili hayatta siyasi ağırlığın sağa kaymasıyla merkezin yanı sıra nüfusun çoğunun da yerleşik Sünni geleneğe geçmesi ile birlikte kendilerini azınlık olarak görmüş, Sünniliğin muhafazakâr siyasi yönelimlerle özdeşleşmesiyle laiklik söylemine daha çok tutunarak Sünni Türkmenlerden farklı bir siyasal eğilim benimsemişlerdir. Bu ayrım özellikle 1990 sonrası siyasal kimliklerin çoğalmasıyla Türkmen bölgelerinde Sünni ve Alevi tercihlerin farklılaştığı görülmüştür.²⁹³

---

²⁹⁰ Karpaz, a.g.e., s.139-140.

²⁹¹ Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.328.

²⁹² Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.330.

²⁹³ Konda, Toplumsal Yapı 2006, s.54; Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.335.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKMEN MUHALEFETİNİN TÜRK SİYASİ TARİHİNE YANSIMALARI

3.1. İLK TÜRK DEVLETLERİ DÖNEMİ

Bugüne kadar elde edilen yazılı Türkçe kaynaklarda adına ilk kez 6.-7. yüzyıllarda dikildiği düşünülen dört Barlık yazıtının birinde rastladığımız Oğuzlar, Türk tarihinde bilinen en eski yapılanmalardan birini oluşturmaktadır. Radloff tarafından çevrilen Barlık yazıtlarının birinde geçen “Öz Yiğen Alp Turan Altı Oğuz kavminden on üç (yaşımda) ayrıldım” satırından ilk olarak Barlık ırmağı civarında yaşayan Oğuzların o zamanlar altı boydan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır.²⁹⁴ Fakat Barlık kıyısındaki bu Oğuzlar ile Orhun yazıtlarındaki Dokuz Oğuzlar ve son olarak 9. Yüzyılda Mâverâünnehir’de ortaya çıkan Oğuzlar arasındaki bağlantı her zaman çok açık değildir.

1.1.1. Göktürk Dönemi

Göktürk alfabesini çözerek Türk yazıtlarını ilk kez okuyan Vilhelm Thomsen, Oğuz adının ve kavminin karanlık dönemlerine ait çeşitli bilgi kırıntılarını bir araya getirerek şu şekilde aktarmaktadır:

“...bu kavim, Türk topraklarının kuzeyinde, Tola nehrinin ve Selenga ırmağının yakınlarında yerleşmişlerdir. Bunlar Türklerin yakın akrabaları olup Türklere tabi idiler; bununla birlikte yazıtların sözünü ettiği dönemde sürekli hoşnutsuz ve başkaldıran bir tutum içindeydiler. Bütün bu ayrıntıları göz önüne aldığımızda, Oğuzların -Oğuz adına tarihte daha önceleri bir kavim adı olarak rastlanmamıştır- muhtemelen değişik bir söyleyişle başka bir adla, yani Uygur adıyla anılan aynı kavim olduğuna pek şüphemiz kalmayacaktır.”²⁹⁵

²⁹⁴ Orkun, a.g.e., s.471.

²⁹⁵Thomsen, a.g.e., s.218.

Thomsen'in burada Türkler olarak bahsettiği topluluk Göktürk kağanlığının Ötüken merkezli yönetimi altında yerleşik bulunanlardır. Yazıtlarda geçen “*Türk hakanı Ötüken ormanında oturur ise ülkede de mihnet olmaz*”²⁹⁶, “*O yerlere doğru varır isen [ey] Türk milleti öleceksin! [eğer] Ötüken yerinde oturup kervan, kafile gönderir isen hiç mihnetin olmaz. Ötüken ormanında oturur isen ebediyen ülkeyi tutmuş olacaksın.*”²⁹⁷ sözlerinden kağanlığın konargöçerliktense merkezi gücün dağılmaması için kutsal sayılan Ötüken ormanı civarındaki görece yerleşik hayatı tercih ettiği ve önem verdiği görülmektedir.

Thomsen'in dikkat çektiği bir diğer husus Oğuzların Uygurlar ile aynı kavim olduğudur ki bu Thomsen'in yazıtları ilk kez okuduğu dönemde anlaşılabilir bir yanlış anlamadır. Fakat her şeyden önce Thomsen'in kendisinin de belirttiği gibi yazıtlarda Uygur adı ayrıca geçmektedir. Buradan o dönemde Uygur ve Oğuz adlarıyla anılan iki ayrı kavim olduğunu çıkarmaktayız. Diğer yönden bu yanlışlığın en önemli sebeplerinden biri İslam kaynaklarında Uygurlar'ın “Toğuz-Ğuzz” adıyla anılmasıdır.²⁹⁸ Ancak Prof. Dr. Faruk Sümer'in de açıkladığı gibi bu yanlış adlandırma iki ismin benzerliği (Uy-Ğur ve O-Ğuz), ikisinin de 9 boydan meydana geliyor olması ve belki de en önemlisi 840'tan sonra Uygurların Orhun ve Selenge civarına yerleşmeleri gibi benzerliklerden kaynaklanıyor olabilir.²⁹⁹ Ayrıca Müslüman seyyah ve tüccarların sürekli değişim halinde olan Türk bölgelerine dair sürekli bir bilgi akışı olmaması dolayısıyla farklı zamanlarda elde ettikleri bilgilerin kopukluğu da bu yanlış anlamada rol sahibidir.

Thomsen Oğuzlar bahsine şu şekilde devam etmektedir:

“...Çinliler Uygur adını farklı biçimlere dönüştürmüşler: Soui hanedanı (589-618) döneminde Wei-ho, Thanglar zamanında Houi-ho, 788 yılından itibaren Houi-hou, Moğollar zamanında ise Wei-wou-rh ya da Oui-ngou-rh demişlerdir. Daha eski dönemlerde de Wou-ho ya da Wou-hou biçimine rastlıyoruz ki bu da bence Türkçedeki Uygur kelimesine değil de Oğuz kelimesine denk gelmektedir. Houi-

---

²⁹⁶ Orkun, a.g.e., s.23.

²⁹⁷ Orkun, a.g.e., s.26.

²⁹⁸ Sümer, a.g.e., s. 23.

²⁹⁹ Sümer, a.g.e., s.23.

ho'ların kökeni olan aşiret, Thanglar zamanında bugünkü Moğolistan'ın kuzeyindeki çöl bölgesinin kuzey taraflarında yaşıyordu. Tou-kioue'lere vergi ödemek zorundaydılar; ama 7. Yüzyılın başlarında Thie-le'lerle anlaşarak isyan ettiler, bağımsızlıklarını ilan edince de Houi-ho adıyla anılmaya başladılar. Hakanlarının sarayı Selenge ırmağının kenarında idi, az bir süre sonra Tola ırmağı yakınlarına taşındı. 630 yılında Çin'in metbuiyetini tanıdılar...³⁰⁰

Burada dikkatten kaçmaması gereken husus odur ki gerek Çin kaynaklarında gerekse Türk yazıtlarında Uygur adına oldukça nadir rastlanır. Bu Uygurların o dönemde önemi oldukça az bir topluluk olduğunu göstermektedir. Oysa bahsi geçen Oğuzlar, ikinci Göktürk devleti kurulmadan önce bölgedeki en güçlü Türk budunu idiler ve hatta başlarında kağanları bulunmaktadır.³⁰¹ Göktürk devletinde de devletin dayandığı ikinci unsur olarak göze çarpmaktadır. Örneğin yazıtlarda hakan “*Türk Oğuz beyleri ve halkı, dinleyin!*”³⁰², “*Dokuz Oğuz beyleri, milleti!*”³⁰³, “*(Artık şimdi) Türk Bilge Hakan, Türk müttehit (=birleşik) milletini, Oğuz milletini iyi idare ediyor*”³⁰⁴ şeklindeki hitaplarında tüm Türk boylarını Türk budunu şeklinde bir arada anarken Oğuzlara ayrıca hitap etmektedir. Bu durum Oğuzların devlet içindeki ayrıcalıklı durumunu belirtiyor gibi görünmektedir. Üstelik Orhun yazıtlarının büyük bölümü Oğuzların Çin ve diğer Türk boylarıyla ittifak kurması ve Göktürk hakanlığı ile girdiği sayısız mücadeleden bahsetmektedir.

Prof. Dr. V.V. Barthold ise yaptığı çalışmalar neticesinde Göktürk kağanlarının Oğuzlardan çıktığı ve kendi kavmiyle mücadeleye devam ettiği fikrini edinmektedir.³⁰⁵ Ayrıca Radloff ‘un da 6.-8. yüzyıllarda hüküm süren Türklerin Oğuz kavminden olduğu sonucuna vardığı bildiriliyor.³⁰⁶ Gömeç de “*Tokuz-Oğuz bodun kentü bodunım erti*” ifadesini Göktürk kağanlarının Oğuzlardan olduğuna

³⁰⁰ Tou-kioue: Türk kelimesinin Çin kaynaklarında geçen şekli. Metinde Göktürkleri kastetmektedir. Thie-le: Çin kaynaklarında Tölis kavimleri. Thomsen, a.g.e., s.218.

³⁰¹ Faruk Sümer, "Oğuzlar", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/oguzlar> (12.12.2020).

³⁰² Thomsen, a.g.e., s.143.

³⁰³ Orkun, a.g.e., s.22.

³⁰⁴ Orkun, a.g.e., s.120.

³⁰⁵ Vasiliy Vladimiroviç Barthold, Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Haz. Kazım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, Çev. Ragıp Hulusi Özdem, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s.6.

³⁰⁶ Barthold, a.g.e., s.24.

yormaktadır.³⁰⁷ Kültekin yazıtının Çince bölümünde Çin-Göktürk ilişkilerinin tarihinden söz ederken şunlar söylenmektedir:

*“Şimdi, Çinlilerin şimal stepleri üzerinden kuvvetli uçuşlar yaptıkları ve Hiung-nu Hanı Khuganja'nın Çin İmparatoruna Kan-ts-üan'da arzı tazimat etmeye ve Kwang-luh hudutlarını Çin namına muhafaza maksadıyla müsaade etmeye geldiği tarihlerden geriye gidersek, görürüz ki bizim dostluk ve lütfkârlığımız uzak bir maziye doğru derinleşip uzanıyor.”*³⁰⁸

Burada sözü edilen Hiung-nu'lar ve Oğuzlar arasındaki bağlantı hakkında Prof. Dr. Hüseyin Namık Orkun ise dikkatleri teşkilatlanma biçimlerinin aynı olmasına çekmektedir. Diğer Türk boylarında görülmeyen bu ikili teşkilat yapısına Hiung-nular, Göktürk Kağanlığı, Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti ve Karamanoğullarında rastlanmaktadır.³⁰⁹ Teşkilat yapıları göz önüne alındığında sadece Oğuzların kullandığı bu ikili (2-6-24) yapı Orkun'un da öne sürdüğü gibi Oğuzların Hiung-nuların devamı olduğu izlenimini vermektedir. Yazıtın Çince bölümünde Göktürk ilişkilerinin başlangıcı olarak Hiung-nu boyunun gösterilmesi ise Barthold'un Göktürk hanedanının Oğuzlar'dan çıkmış olma tezine bir dayanak oluşturabilir. Tüm bunlar göze alındığında adı Oğuzlarla aynı dönemde fakat farklı, yani Uygur olarak bağımsız şekilde anılmakla birlikte oldukça az önem verilen bir topluluğun Göktürk tarihine hemen her zaman sorun çıkarması ve itaat etmemesi ile damga vuran Oğuzlar ile aynı topluluk olması mantıklı görünmemektedir.

Çin kaynaklarında 630 yıllarında rastlanan kayda göre Tola (Tölis) kavimlerinden olan Oğuzların, onlarla bir ittifak halinde Göktürlere karşı ayaklandığı ve bu isyanın Göktürklerin Çin hâkimiyetine girmesinde etkili olduğu görülmektedir.³¹⁰ Medeniyeti köklü Çin'in hâkimiyetinde geçen yaklaşık 50 yılda milli özelliklerini teşkilatlı boy yapıları sayesinde koruyan Oğuzların kendi dönemlerinde önemli Türk güçlerinden biri olması şaşırtıcı değildir. Bu dönemden sonra kayıtlarda Dokuz Oğuz olarak rastlamamız da Çin'e karşı ayakta kalabilmek

³⁰⁷ Gömeç, a.g.m., s.117.

³⁰⁸ Orkun, a.g.e., s.81.

³⁰⁹ Hüseyin Namık Orkun, Oğuzlara Dair, Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s.8-11.

³¹⁰ Hayrullah Yiğitbaşı, 7. Ve 8. Yüzyıllarda Oğuzlar, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1994, s.10.

için bir araya gelme zorunluluğunun bir tezahürü olarak birliğe katılan boyların sayısının arttığı düşünülebilir. Önceleri diğer Türk boylarına ve Göktürk kağanlığına karşı Çin ile müttefik olan Oğuzların Çin hâkimiyetine de kayıtsız bir teslimiyet göstermemesi ve kısa sürede isyan etmesi (ilki 660-662 yılları arasında, diğeri 685 yılında)³¹¹ Türk tarihine yön veren Oğuz boylarının 20. Yüzyıla kadar süren isyancı karakterinin temellerini ortaya koymaktadır.

Bazen müttefiklik bazen tabiiyet şeklinde değişen Çin-Oğuz ilişkilerinin sonucu hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Tonyukuk yazıtı Oğuzların tekrar Göktürk hâkimiyetine girmesiyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Burada Oğuzların Göktürlere karşı Çin ve Kıtaylarla işbirliği yapması ve 2000 kişilik kuvvetiyle Göktürklerin 3000 kişilik Oğuzları mağlup etmesi destansı şekilde anlatılmaktadır. Yazıtın sonunda İleriş Kağan'ın (ki bu; bir araya getiren, il yapan anlamında kağana verilen bir sıfattır) Oğuzlarla 5 defa savaştığı bilgisi verilmektedir.³¹² Kültekin yazıtının kuzey cephesi 4. satırdan itibaren şöyle başlamaktadır: “*Dokuz Oğuz kavmi kendi kavmim idi. Gök ve yer karıştığı için düşman oldu. Bir senede beş defa harp ettik.*”³¹³ Devam eden satırlarda bu savaşların yer bilgilerini verir ve 4.savaştan sonra Göktürk kuvvetlerinin cesaretinin kırıldığından söz edilir. Bu bahis Kültekin'in başkomutan oluşu ve Oğuzların karargâhı basmasının ardından başkomutan Kültekin'in karargâhı teslim etmesi dahi vefat etmesi ile sona erer.³¹⁴ Yazıtın bu kısmı bize Göktürk-Oğuz ilişkisine dair birkaç çıkarımda bulunma fırsatı vermektedir. Öncelikle “*Dokuz Oğuz kavmi kendi kavmim idi*” ifadesi Barthold'un Göktürk hakanlarının Oğuzlardan çıktığına dair tespitine dayanak olabilir. Yazıtlarda diğer boylardan da (örneğin Türgişler) kendi kavmim idi diye bahsolunmasına rağmen, diğer boylarla düşmanlığın sebebini söz konusu boyların itaatsizliğine bağlanırken³¹⁵ Oğuzların düşmanlıkları yer ve göğün karışması gibi gerçeküstü bir sebebe bağlanmaktadır. Yer ve göğün Türk mitolojisindeki anlamları göz önüne alındığında³¹⁶ Göktürkler için (ki Göktürklerin adını gökten aldığı ve göğün oğlu

³¹¹ Yiğitbaşı, a.g.t., s.12.

³¹² Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, 5.Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019, s.116.

³¹³ Orkun, a.g.e., s.48.

³¹⁴ Orkun, a.g.e., s.50.

³¹⁵ Orkun, a.g.e., s.38. “*Türgiş hakanı Türklerimden, kavmimden idi. Bilmediği için, bize karşı yanıldığı <kabahat ettiği> için hakanı öldü. Buyruğu, beyleri yine öldü.*”

³¹⁶ Bahattin Uslu, Türk Mitolojisi, İstanbul, Kamer Yayınları, 2017, s.12.

olarak adlandırdığı bozkurttan -Gökbörü- türediğine inandığı bile yeterince açıklayıcıdır) Oğuzlarla düşman olmanın ne denli çarpıcı olduğu açığa çıkmaktadır. Bu konuda Prof. Dr. Faruk Sümer dikkatimizi hitap konusuna çekmektedir:

“Oğuzlar’ın, inkıyad altına alındıktan sonra birçok Türk kavimlerine yapıldığı gibi, başlarına bizzat kendilerinden veya hanedandan her hangi bir kimse geçirilmeyip, Türk budun gibi, doğrudan doğruya hanlar tarafından idare edildiği anlaşılıyor. Oğuz budununun, kağanlar karşısında Türk budunundan az farklı bir hukukî duruma sahip olduğu görülüyor.”³¹⁷

Olayın diğer tarafında Oğuzlar açısından ise bu mücadeleler siyasi bağımsızlık hareketi niteliğinde görünmektedir. Teşkilatlı yapılarından anlaşılan ayrı bir siyasi geçmişe sahip olan Oğuzlar³¹⁸ Göktürklerin birleştirme çabalarından doğal olarak hoşnut kalmamışlardır. Bu itaatsizliğin başka bir sebebi ise yine Kültekin yazıtının Çince kısmında karşımıza çıkmaktadır. Burada Göktürk hanlarından bahsolunurken *“...ardışık şekilde alçakgönüllü itaat mektupları göndermek ve kendilerinden beklenen vergileri ödemek kudretini gösterdiler...”* ifadesi dikkate değerdir.³¹⁹ Bu hususta Barthold’un Çin idaresine giren ilk Göktürk devleti ile ilgili şu sözlerini hatırlamakta fayda vardır:

“Memleketin teşekkülünde rol oynayan olağanüstü durum ve şartlardan biri zenginlerle fakirler, beylerle halk arasında cereyan eden sınıf mücadelelerinin kuvvetlenmesi olabilir. KonarKonarkonargöçer toplumlarda mülkiyet ve sınıf farkının bu gibi gerginliklere sebep olacak derecede kuvvetlenmesi pek mümkündür. Abideler gösteriyor ki, Türk ülkesinde Çinliler hakim olduğu vakit –medeni memleketlerde olduğu gibi- Türkler'in aristokrasisi (idareci sınıfı) , kendi sınıf imtiyazının korunmasını ileri sürerek yabancı bir milletin elinde tutsaklığa daha çabuk alışmışlar ve milli adet ve geleneklere bağlılık göstermemişler, ihanet etmişlerdir. Fakat milletin halk kısmı (avam sınıfı) yabancı boyunduruğuna çabuk alışmamış ve geleneklerine bağlı kalmıştır. Beylerin Çin adetlerini ve ahlakını kabul etmesi, avam halkın onlara karşı düşmanlığını arttırmıştır. Bundan faydalanarak,

---

³¹⁷ Sümer, a.g.e., s.6.

³¹⁸ Sümer, a.g.e., s.7.

³¹⁹ Orkun, a.g.e., s.82.

han sülalesi temsilcileri halkı Çin hakimiyetine karşı ayaklandılar ve Türk devletinin istiklalini canlandırdılar."³²⁰

I.Göktürk Kağanlığında görülen bu durumun II. Göktürk döneminde de belli başlı emareler göstermesiyle halkı rahatsızlığa sevk ettiği düşünülebilir. Konargöçer yaşam tarzının ve savaş ganimetleri yoluyla geçimin hâkim olduğu bozkırda Ötüken'de yerleşik ve Çin ile iyi ilişkiler kuran bir hakanın halkla iyi ilişkiler içerisinde olması beklenemez. Göktürk döneminde Oğuzları ve Göktürk hanedanlığı ile ilişkilerini kısaca değerlendirmek gerekirse,

1- Ayrı bir siyasi geçmişe ve kendine özgü bir teşkilat yapısına sahip olan Oğuzların Göktürklerin birleştirici faaliyetlerinden rahatsız olması ve Göktürk hanedanı aleyhine bölgedeki Türk ve Türk olmayan unsurlarla ittifak kurmakta bir beis görmemesi bağımsızlık ve iktidar anlayışlarının gelişmiş olduğunu göstermektedir.

2- Gerek Çin kaynaklarında gerekse Türk yazıtlarında Oğuzlara geniş yer verilmesi, Göktürk devletinin sınırları Oğuzların itaat ettiği dönemde artarken, devletin zayıflamasında Oğuz isyanlarının etkili olması Göktürk devletinin dayandığı ikinci unsur olarak Oğuzların öne çıktığına delil olarak gösterilebilir.

3- Orhun yazıtlarında Çin tarafından Göktürk ilişkilerinin kökeni olarak gösterilen Hiung-nular ve Oğuzların Hiung-nular ile benzeyen teşkilat yapısına ek olarak yazıtların Türkçe kısımlarında Oğuzlara ayrıcalıklı bir statü verilmesi Göktürk hanedanının Oğuzlardan çıktığı ile ilgili görüşleri destekler niteliktedir.

4- Son olarak, yazılı kaynaklara dayalı olarak bilinen en eski Oğuz isyanlarının temelinde konargöçer hayat tarzı ve bağımsızlık anlayışının yattığı fikri ağırlık kazanmaktadır.

---

³²⁰ Barthold, a.g.e., s.6.

1.1.2. Uygurlar Dönemi

Göktürk-Oğuz mücadelesi her iki tarafı da zayıflatınca sahneye o güne kadar gözlerden irak olan Uygurlar çıkmıştır. Fakat son anda dahi Oğuzlar Göktürlere olan muhalefetine ısrarcı olmuş ve Uygurlara Göktürk hâkimiyetini sonlandırmakta yardım etmekten geri durmamıştır.³²¹ Kendilerini de hâkimiyet altına alacak olan Uygurları kendi elleriyle iktidara getirmiş olmaları belli ki o tarihte Göktürklerden kurtulmak için yapılması gereken bir fedakârlıktır. Nitekim çok geçmeden güçlerini toplayan Oğuzların Uygurlara olan itaatsizliği baş göstermekte gecikmeyecektir. 717'de Göktürkler tarafından uğratıldığı yenilgiden sonra Uygurlar kendi köşesine çekildiyse de 742-743 yıllarında Basmıl-Karluk-Uygur ittifakına dâhil olup Göktürk Kağanlığının sonunu getirmekte tereddüt etmemişlerdir. Uygurların Doğu, Karlukların Batı yabguluğunu üstlendiği Basmıl Kağanlığı, 745'te Basmıl kağanının yenilgiye uğratılmasıyla son buldu.³²² Kutluğ Bilge Köl Kağan'ın kısa süredeki bu başarısının ardında Dokuz Oğuzlarla yaptığı ortaklık büyük pay sahibi olarak görünmektedir.³²³

Çin kaynaklarına göre 745'te hâkimiyeti ele geçiren Uygurların Karakorum şehri yakınlarında bir başkenti olduğu bilinmektedir.³²⁴ Uygurların işini kolaylaştıran en önemli gelişme ise 751 yılında Türk kültür ve din tarihindeki kilometre taşlarından biri olan Talas savaşının vuku bulması olmuştur. Bir yanda Batı Türkistan'a seferler düzenleyen İslam kuvvetleri ile öte yanda Göktürk teginlerinin (şehzade) bulunduğu Taşkent'in hâkimiyetini ele geçirerek bozkırlardaki Türk sorununu bitirmek isteyen Çin'i karşı karşıya getiren bu savaş, kendisinden beklenenden çok daha büyük sonuçlara yol açmıştır. Savaşın en karlı çıkkanı olarak karşımıza çıkan dağınık Türk kuvvetleri, önce Çin'i İslam kuvvetlerinin karşısında yardım için kullanmış, anlaşılan daha sonra ise taraf değiştirip Çin'in büyük

---

³²¹ Sümer, a.g.e., s.19.

³²² Gülçin Çandarlıoğlu, "Uygurlar", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/uygurlar> (10.12.2020).

³²³ Ali Ahmetbeyoğlu, Uygurlar, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih Lisans Programı Ders Kitabı, s.34. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/uygurlar.pdf (09.04.21)

³²⁴ Barthold, a.g.e., s.36.

kayıplarla Türkistan'dan çekilmesine sebep olmuştur.³²⁵ İslamla tanışan bu konargöçerler sadece 3 asır sonra bu dinin dünyadaki en güçlü temsilcileri olacaklarından³²⁶ ve hatta torunlarının bozkıra kız vermek istemeyen³²⁷ halifelerin makamlarını iki denizi birleştiren başkentlerine taşıyacaklarından habersiz, Abbasilerin önemli kadrolarına yerleşmeye başlamışlardır.

Batı Türkistan'daki bu savaş Çin'i oldukça yıpratmış, üzerindeki Çin baskısı zayıflayan Uygurlar ise kuruluşunun ilk yıllarında bölgedeki konumunu güçlendirme imkânı bulmuştur. Kutluk Bilge'den sonra Moyunçur, ondan sonra ise oğlu Böğü Kağan tahta geçmiştir. Moyun-Çur adına dikilen Şine-Usu yazıtında her şeyden önce hakanın Dokuz Oğuzlara kavmim diye hitap ettiği göze çarpmaktadır.³²⁸ Ardından eserin Doğu tarafında "Sekiz Oğuz ve Dokuz Tatar" ittifakıyla mücadeleden söz edilmiştir.³²⁹ Prof. Dr. Sümer'e göre Oğuzlara düşman olan Uygur Kağanına sadakat gösteren yalnızca bir Oğuz boyu olduğundan geri kalanlar "Sekiz Oğuz" olarak anılmıştır.³³⁰ Moyun-Çur'un oğlu Böğü Kağan'ın 20 yıllık hükümdarlığının 779'da bittiği bilgisinden³³¹ hareket edersek, kitabe Moyun-Çur dönemini anlattığından henüz 759'dan önce Oğuz isyanlarının başladığı çıkarımında bulunmak mümkün görünmektedir. Güçlü Moyun-Çur Çin'in iç işlerinde imparatora destek olarak Çin'den yıllık vergi almaya muvaffak olmuştur. Ardından gelen Böğü Kağan devrinde Çin'e karşı hem siyasi hem de ticari üstünlük durumu varken Oğuzlar bu kez de kağanı Çin'e sefer düzenlemek için kışkırtmıştır. Vezir Tun Baga Tarkan bu karardan vazgeçiremediği kağanı ailesi ile birlikte 779 yılında öldürerek tahta kendisi geçmiştir.³³²

Uygur Kağanlığı'nın en parlak devri Böğü Kağan'ın 20 yıllık iktidar dönemi gibi görünmektedir.³³³ 833'te Küçlüg Bilge'nin öldürülmesiyle başlayan taht kavgaları ve iç karışıklıklar, Kırgızların yükselişine ve 840'ta başkenti ele geçirerek

³²⁵ Ahmet Taşağıl, "Talas Savaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talas-savasi> (10.12.2020).

³²⁶ Sümer, a.g.e., s.99.

³²⁷ Sümer, a.g.e., s.98.

³²⁸ Orkun, a.g.e., s.165.

³²⁹ Orkun, a.g.e., s.168.

³³⁰ Sümer, a.g.e., s.20.

³³¹ Erol Güngör, Tarihte Türkler, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1999, s.43.

³³² Ahmetbeyoğlu, Uygurlar, s.62.

³³³ Güngör, a.g.e., s.43.

herkesi kılıçtan geçirmelerine yol açmış, böylece Uygur Kağanlığı sona ermiştir.³³⁴ Uygur hâkimiyetinde Göktürk döneminde yaşanan Oğuz isyanlarının daha kısa sürede fakat daha etkili olarak gün yüzüne çıkmasının en önemli sebebi Uygur kağanının oğlunun (Tanrıda Bolmuş İl Etmiş Bilge Kağan) Oğuzlara kağan yapılmış olması gibi görünmektedir. Kısa sürede baş gösteren huzursuzluk sebebiyle Oğuzların Dokuz-Tatarlar ile ittifak ettikleri, Kırgızları ve Çikleri Uygur yönetimine karşı kışkırttıkları görülmektedir.³³⁵

Burada göze çarpan en önemli unsur Oğuzların tıpkı Göktürk döneminde olduğu gibi Uygur döneminde de yerleşik devlet düzeninden duyduğu hoşnutsuzluktur. Ticari anlamda Çin'den vergi alacak düzeye gelen Uygurlar yönetimi dahi onları memnun etmekten uzaktır. Onlar geçimlerini savaş ganimetleri ve bozkırda oradan oraya sürdükleri sürüleri sayesinde sağlamak dışında bir mali kaynağı tanımıyor ve konargöçer geleneklerinden vazgeçmek istemiyor görünmektedirler. Her iki dönemde de kağanların Çin sarayı ile yakın ilişkileri, Çin'e akınlar yapmayı tercih eden Oğuzlar için anlamsız gelmekte ve belli ki kendi otağları yerine Çin kültürünün emarelerinden saydıkları Kağanların saraylarının varlığı bile onları rahatsız etmekteydi. Uygur devletini ortadan kaldıran bir ittifaka dahil olduklarına dair elimizde kesin deliller bulunmasa da iç karışıklıkları kışkırttıklarını belirtmiştik. Bu dönemde huzursuz olan Oğuz boylarının 775-785 arası Mâverâünnehir'e, 820-821 arası Sir Derya ve Soğd bölgeleri arasına akınlar yaptıkları bildirilmektedir.³³⁶ Ayrıca 840'taki Kırgız saldırıları da Oğuzları Batı'ya ilerlemek zorunda bırakmış olabilir.

1.1.3. Oğuz Yabgu Devleti Dönemi

Göktürk ve Uygur kağanlığına itaatsizlikleriyle bilinen Dokuz Oğuzlar ile Batı Türkistan'da 9.yüzyılda tarih sahnesine çıkan Oğuzlar arasındaki bağlantı belli başlı görüşlerin karşılaştığı bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Bu görüşlerden öne çıkan birkaç tanesini aktarmak konunun mahiyetini açıklamak için gerekli görünmektedir.

---

³³⁴ Güngör, a.g.e., s.44.

³³⁵ Sümer, a.g.e., s.20-21.

³³⁶ Sümer, a.g.e., s.24.

Barthold, 1926'da İstanbul Daru'l-fünun'u Türkiyat Enstitüsü'nde verdiği konferanslarda Göktürklerden sık sık Türk-Oğuz devleti olarak bahsetmiş, Göktürk hanedanının Oğuzlar arasından çıktığı fikrini belirtmiştir. Buna binaen On-ok kolunu da Batı Oğuz kolu olarak nitelendirdiği görülmektedir.³³⁷ Ona göre bir Oğuz boyu olan Peçenekler henüz 9.yüzyılda batıya ilerlemiş, ardından Doğu Türkistan'dan gelen yeni Oğuz akınlarıyla Peçenekler Balkanlara ilerlemek zorunda kalmışlardır.³³⁸ Hatta bu durum ilerleyen yıllarda başlayacak Selçuk akınları sırasında Bizans'ın doğuda Selçuklularla batıda Peçeneklerle sarılması durumuna yol açacaktır.

Barthold ayrıca Tokuz-guz ifadesinin yalnızca Doğu Türkistan'ın doğusundaki Oğuzlara değil İslam ülkelerinin komşu ülkelerindeki Batı Türklerini nitelemek amacıyla da kullanıldığını belirtmektedir.³³⁹ Bütün bu ifadelere bakıldığında hem 9.yüzyıldan önce batıda olan On-oklar, hem aynı zamanlarda batıya göç eden Peçenekler hem de daha sonra onları takip eden Oğuz boylarının tamamı Barthold'a göre Dokuz Oğuzların bir kolu yahut devamıdır. Bu düşüncenin temelinde ise teşkilat benzerliği yatmaktadır. Üstelik Barthold Reşiddün'ün ve Kaşgarlı arasındaki Oğuz boylarının sayısına dair farklılığın (24-22) bu göçler sırasındaki değişikliklerden kaynaklandığı çıkarımında da bulunmaktadır.³⁴⁰ Divitçioğlu ise Oğuzların batıya geliş hikâyesini şu şekilde aktarmayı uygun görmektedir: Dokuz Oğuzlar arasından çıkan Uygurlar iktidarı ele geçince Selenge ve Tola boylarını terk eden Sekiz Oğuz boyu Abuz Yabgu önderliğinde Çin'e doğru hareket etmiş hatta meşhur An Lu Shen³⁴¹ isyanlarına karışmışlardır. İsyanın bitmesinin ardından Yabgu boyların bir kısmını alarak Ötüken'e döndüyse de Moyun-çur'un baskılarından dolayı Oğuzlar batıya gitmek zorunda kalmışlardır. Divitçioğlu'na göre Buku ve Tonra boyları Ötüken'e dönüş katılmayarak birlikten ayrılmıştır.³⁴²

---

³³⁷ Barthold, a.g.e., s.30.

³³⁸ Barthold, a.g.e., s.84.

³³⁹ Barthold, a.g.e., s.40.

³⁴⁰ Barthold, a.g.e., s.82.

³⁴¹ *An Lu Shen isyanları: Anne tarafından Türk olan bir Çin komutanının imparatora karşı isyanı olarak anlatılan yaklaşık 15 yıl süren olaylar silsilesi. Uygur kağanı bu isyanda Çin imparatorunun yanında olduğu için Çin'den büyük imtiyazlarla dönmüş ve Uygur kağanlığı refah dönemine girmişti.* Bkz.: www.britannica.com/biography/An-Lushan (10.12.20)

³⁴² Sencer Divitçioğlu, Oğuz'dan Selçuklu'ya Boy, Konat, Devlet, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994, s.14.

*“Bana kalırsa, 8.-9. yüzyıllar arasında Sir-Derya Oğuz federasyonunu kuran boyların bazıları Güney Sibiryaya yoluyla göçen, bazıları da (To-lu ve Nu shih-pi) Sarısu üzerinden, On Ok'tan geriye kalanları toplayarak gelenlerdir. Boz-ok gibi.”*³⁴³

Hüseyin Namık Orkun, 1935 basımı “Oğuzlara Dair” adlı eserinde Dokuz Oğuzlar ve Anadolu’ya gelen Mâverâünnehir Oğuzları arasında bir ayırmadan söz etmediği gibi Oğuz boylarının adını ve manasını incelerken kendisinin bu boyları Dokuz Oğuzların devamı niteliğinde değerlendirdiğini görmek mümkündür. Örneğin Alayundlu boyunun tarihine ulaşmak için Çin kaynaklarından örnek verir ve bunların yurtlarının Yenisey civarında olduğunu söylerken öte yandan Alayundlu isminin hem Fatih zamanında kullanıldığını hem de kitabın yazıldığı tarihte Anadolu’da yer ismi olarak kullanıldığını belirtmektedir.³⁴⁴ Üstelik Orkun, teşkilatlanma yapısının Hiung-nu, Göktürk, Selçuklu, Osmanlı devletlerinde diğer Türk devletlerinden farklı olarak birbirinin aynısı olduğunu belirterek tarihsel devamlılığı öne çıkarmaktadır.³⁴⁵

Oğuzlar hakkında Türkiye’deki en kapsamlı eserlerden birinin müellifi olan Faruk Sümer birkaç noktadan hareketle Dokuz Oğuzlar ile Sir Derya Oğuzları arasındaki bağlantı ihtimalini zayıf bulduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki Orhun abidelerinde bahsedilen bir isimdir. Kültekin’in cenaze merasimi için Türgiş Kağanının gönderdiği elçilerden birinin adı “Oğuz Bilge Tamğaçı” idi. Sümer kesin olarak emin olmamakla birlikte bu durumu Sir Derya Oğuzlarının On-oklara mensup bir topluluk olduğunun emaresi olarak görülebileceğini belirtmektedir. Bir diğer husus olarak Dokuz Oğuzlara mensup olan Tonra ve Kunı boylarının Sir Derya Oğuzlarının 24 boyu arasında anılmamasına dikkat çekmektedir. Sir Derya Oğuzlarının Boz-ok ve Üç-ok olarak iki kola ayrılması ve başlarında yabgu olmasının On-ok geleneğinden kaldığını düşünen Sümer, Oğuz Türkçesindeki bazı kelimelerin Doğu Türkleri tarafından bilinmiyor olmasını da Oğuzların batıya 8.yüzyıldan önce gelmelerinden ötürü olduğunu düşünmektedir.³⁴⁶

---

³⁴³ Dıvıçioğlu, a.g.e., s.16.

³⁴⁴ Hüseyin Namık Orkun, Oğuzlara Dair, Ankara, Ankara Ulus Matbaası, 1935, s.37.

³⁴⁵ Orkun, a.g.e., s.11.

³⁴⁶ Sümer, a.g.e., s.24.

Bütün bu görüşler ve burada belirtilmeyen başkaları göz önüne alındığında Dokuz Oğuzlar ile Sir Derya Oğuzları arasında belki izi sürülebilir bir kan bağı olarak değil fakat kesinlikle kültürel ve sosyolojik bir devamlılık olduğu fikri ağırlık kazanmaktadır. Her şeyden önce teşkilatlanma yapıları, merkezi yönetim ile olan anlaşmazlıkları, bağımsızlıklarına düşkünlükleri ve geleneklerini korumaya verdikleri önem, konargöçerlik anlayışları ve savaş ganimeti ile geçim ve çoban olarak nitelendirmelerine sebep olan büyük sürüleri gibi yaşam tarzlarına ait unsurlara ve dünya görüşlerine bakıldığında aralarında bir isim benzerliğinden fazlası olduğu aşikârdır. Üstelik tarihe bütüncül bir yaklaşımda bulunursak Sir Derya Oğuzlarının torunlarının bugün Anadolu'da Orhun kıyısında edindikleri tecrübelerden kalan alışkanlıklarını sürdürmeye devam etmeleri dahi bu sürekliliğin bir tezahürü niteliğindedir. İster Dokuz Oğuzların ister On-okların devamı olsun, 9.yüzyıl Sir Derya boyunda Oğuzların ortaya çıktığı ve Türk tarihinin en güçlü devletlerini kurmanın eşiğinde, Mâverâünnehir'in karışıklığı içinde kendine bir çıkış yolu aradığı tarihi bir gerçekliktir. Oğuzlar burada sürekli devam eden göçlerin ardından belirli bir nüfusa ulaşıncaya kadar hakkında fazla kayıt bulunmayan ancak başlarında bir Yabgu olmasından hareketle Oğuz Yabgu Devleti olarak adlandırılan bir devlet kurmuşlardır. Fakat bu devletten önce Oğuzların konargöçerlikleri burada hâlihazırda var olan, gerek etnik gerek dini açıdan karışık devlet sınırları içinde devam etmiştir.

Ünlü arkeolog Sergey Tolstov çalışmaları sonucunda Oğuz Yabgusunun başkenti Yangı - kend ve benzer başka surlu şehirler ve kale harabeleri bulmuştur.³⁴⁷ Ancak Esin Tolstov'un çalışmalarını temel alarak buradaki yapısal malzemelerin sınıflandırmalarının bölgedeki Oğuz varlığını M.Ö. 2.yüzyıla götürülebileceğinden bahsetse de bu konumuzun dışında fakat ayrıca araştırılmaya muhtaç bir konudur. Eldeki bu bilimsel verilere mantıklı bir açıklama yapmak gerekirse, Proto-Türklerin Sümer medeniyetinin dağılmasının ardından Mezopotamya'dan 3 kol halinde çıkıp Avrupa (İskitler), Kuzey Karadeniz (Kimmerler) ve Orta Asya (Hiung-nular) yönlerine doğru hareket ettikleri sırada Karadenizin kuzeyine Kafkasya ve Hazar tarafından giden Kimmerlerin göç yolları üzerinde iz bıraktıkları ihtimali yüksek görünmektedir. Yabgu devletinin başkenti olan Yangı Kend haricinde Savran, Sıgnak,

---

³⁴⁷ Esin, a.g.e., s.712.

Südkent, Karacuk ve Karnak da Oğuz şehirlerindedir.³⁴⁸ Bu sırada Oğuzlar hala konargöçer olup ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Harezmîler ve Samanlılar ile yakın ticari ve sosyal ilişkiler içinde oldukları halde çok defa komşuluk ilişkilerinin düşmanca olduğu görülmektedir.³⁴⁹

Yabgu devletine dair eldeki kaynaklara bakıldığında yönetim şekilleri hakkında birkaç fikir edinmek mümkündür. Oğuzlarda yönetimin boylar arasında dağıtılması dikkat çekmektedir. Yönetimin sadece boylar arasında dönüşümlü olması değil aynı zamanda bir iktidar döneminde Yabgunun ve Kuz İrkin (Kül Erkin³⁵⁰) denilen yardımcısının ve diğer önemli mevkilerin de farklı boylar arasında paylaştırılarak siyasal gücün topluluğun tümüne yayılması önemlidir.³⁵¹ Anlaşılan yönetim hiçbir boyun, ailenin yahut kişinin tekelinde olamazdı. Ayrıca tarkan, yınal, ilguz gibi³⁵² unvanların yanı sıra ordu komutanına verilen subaşı unvanının da önemli olduğu görülmektedir.³⁵³ Bunun yanı sıra fikir alışverişi ve uzlaşma için keneş düzenlendiği, yabgunun tuğraya sahip olduğu ve yazıgçı adı verilen ulakların var olduğuna dair bilgiler bu devletin bürokratik işlerinin yürütüldüğü bir ofise sahip olduğunu da göstermektedir.³⁵⁴ Kıpçak saldırıları ile sona erdiği düşünülen³⁵⁵ Oğuz yabgu devletinin uzun süreli olmamasının sebepleri arasında savaş ganimeti ile geçimlerini sağlamak için akınlara devam eden Oğuzların komşularıyla iyi ilişkiler kuramamış olması ve bölgede bolca düşman edinmesi gösterilebilir. Peçenekleri önce Ural nehri ötesine, daha sonra İdil nehrinin batısına geçmeye zorlamışlar, Hazarların ve Müslümanların ülkelerine akınlar yapmışlar, komşuları Karluklar ve Kıpçaklarla sık sık savaşmışlardır.³⁵⁶

Oğuzlar sadece kendi yabgularının yönetiminde değil bölgedeki diğer devletlerin (Türk-Türk olmayan) sınırları içerisinde de yaşamakta ve bazen dost bazen düşmanca ilişkiler kurmakta ve hatta bu devletlerin idaresinde ve özellikle

---

³⁴⁸ Divitçioğlu, a.g.e., s.18.

³⁴⁹ Sümer, a.g.e., s.54-55.

³⁵⁰ Sümer, a.g.e., s.53.

³⁵¹ Divitçioğlu, a.g.e., s.23.

³⁵² Divitçioğlu, a.g.e., s.21.

³⁵³ Sümer, a.g.e., s.53.

³⁵⁴ Sümer, a.g.e., s.53-54.

³⁵⁵ Sümer, a.g.e., s.62.

³⁵⁶ Sümer, a.g.e., s.54.

askeri kuvvetlerinde mühim roller oynamaktaydılar. Çalışmanın ana konusu Oğuzların kurucu unsuru buldukları Türk devletleri içindeki muhalefetlerini incelemek olduğundan bu akış içinde söz konusu ilişkilerin detaylarına yer verilmeyecektir. Bu dönemden sonra daha çok Türkmen olarak anılacak olan Oğuzların Kınık boyundan yükselen Selçuk ailesinin etrafında toplanması ve Anadolu başta olmak üzere batıya doğru göçleri yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır.

3.2. SELÇUKLU DEVLETİ DÖNEMİ

Selçukluların atası Demir Yaylı Dukak'ın vefatının ardından yeteneğiyle nam salmış Selçuk 17-18 gibi genç bir yaşta hem Yabgunun ordularına subaşı (Ordu Komutanı) hem de Kınık boyuna bey olmuştur.³⁵⁷ Melikname'ye göre Hatun'un Yabgu'yu kendisine karşı kışkırtmasından çekinen Selçuk Cend'e hareket etmiştir.³⁵⁸ Buldukları coğrafyaya tutunmanın önemini fark eden Selçuklular, civardaki bir validen kendilerine dini öğretecek bir İslam bilgini talep ederek muhtemelen 960'lı yıllarda topluca Müslüman olmuşlardır.³⁵⁹ Müslüman olarak Selçuk ile birlikte hareket eden Türkmenler; Samani, Karahanlı, ve Gazneliler ile mücadele ederek İran, Irak, Suriye ve Anadolu'ya doğru ilerleyeceklerdir.³⁶⁰

10.yüzyılın son çeyreğinde³⁶¹ Cend'e gelen Selçuklular, Müslüman olmayan soydaşlarıyla savaşmıştır ve bu savaşlarda babaları şehit olan Tuğrul ve Çağrı beyler Selçuk tarafından yetiştirilmiştir.³⁶² Arslan Yabgu zamanında Selçuklular, büyük düşmanları Şah Melik'in kışkırtmasıyla Buhara'ya, Arslan Yabgu Gaznelilere esir düştükten sonra Harizm Şah Harun'un ülkesine doğru hareket etmiştir. Şah Melik'in ani ve büyük baskını ardından Selçuklular kan kaybetse de, Şah Harun'un da vefat etmesinin ardından 10.000 atlı ile Merv üzerinden Horasan'a geçmişlerdir.³⁶³ Bu dönemde Selçukluların genel olarak güneye inme sebepleri şöyle sıralanabilir: 1)

³⁵⁷ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s.15.

³⁵⁸ Sümer, a.g.e., s.62.

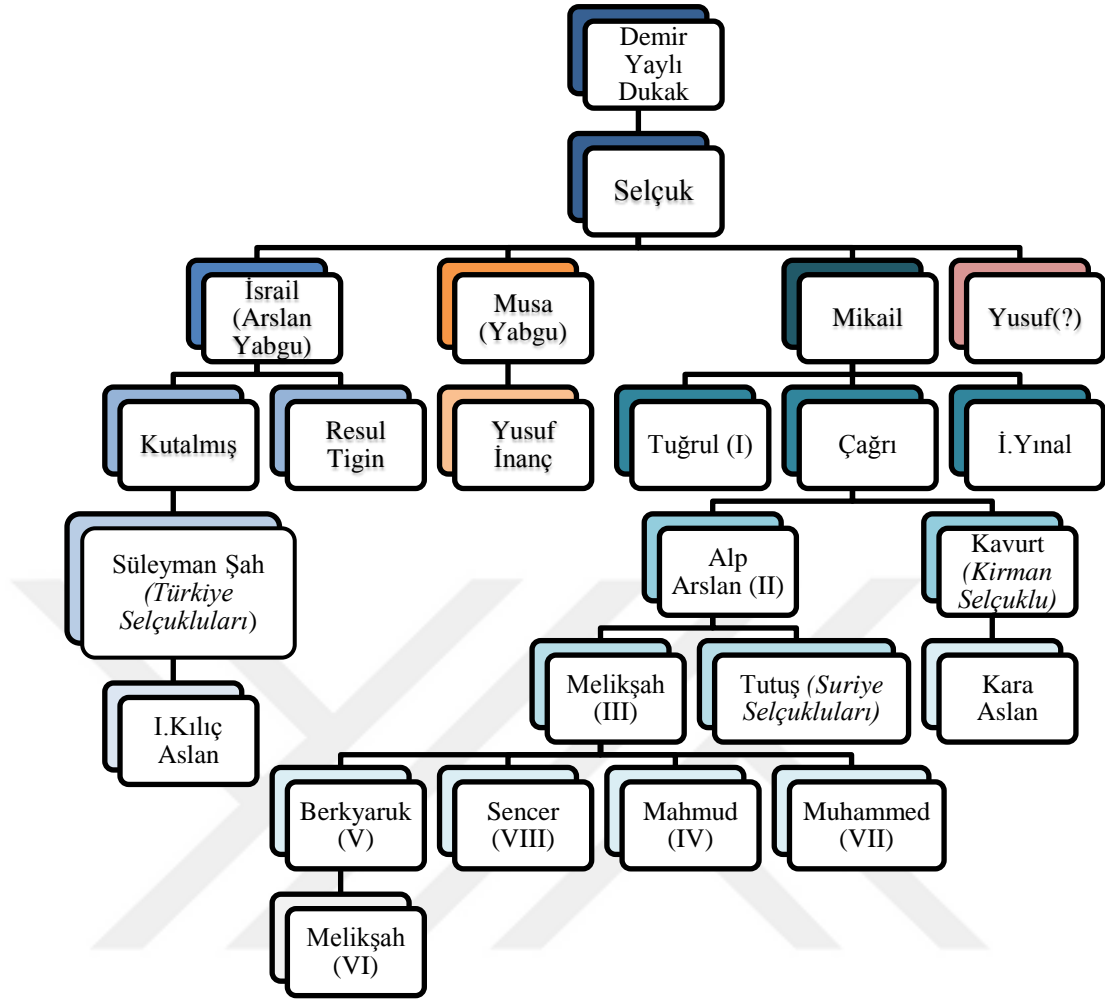
³⁵⁹ Sevim, a.g.e., s.16.

³⁶⁰ Ayan, a.g.e., s.XI.

³⁶¹ Sümer, a.g.e., s.63.

³⁶² Sevim, a.g.e., s.16.

³⁶³ Sümer, a.g.e., s.66-77.

Şekil 3: Kuruluşundan Sultan Sencer Dönemine Kadar Selçuklu Soyağacı³⁶⁴

Kuzeyden gelen Kıpçak baskısı, 2) Yer ve otlak sıkıntısı, 3) Gayrimüslim Oğuzlarla yapılan mücadeleler, 4) Karahanlıların bölgede hâkimiyeti artırması.³⁶⁵ Sadece Türkmenler için kullanılmalı olacak topraklarda (Nesa ve Ferave vilayetleri hem savaşta çekilmek için çöle yakın hem de Sir Derya'daki Oğuzlarla bağlantı kurmak için sınır bölgesinde idi) yerleşmek istedikleri halde Gazneli Mesut'tan olumlu yanıt alamayan Türkmenler, önce 1035'te, 1038'te ve son olarak

1040'ta Dandanakan Kalesi önünde Gazneli ordusunu bozguna uğratarak, ilk talep ettiklerinden çok daha fazlasını, Sultan Mesut'un tahtını elde etmişlerdir.³⁶⁶

³⁶⁴ Parantez içindeki Romen rakamları iktidar sırasını belirtmektedir.

³⁶⁵ Sevim, a.g.e., s.17.

³⁶⁶ Sümer, a.g.e., 78-91.

3.2.1. Kuruluş Dönemi

Selçukluların bölgedeki diğer unsurlar ile mücadeleleri başka bir önemli konu olmakla birlikte esas odak noktamız olan Türkmenlerin kendi kurdukları bu büyük devletle ilişkileri, bu dönemde de henüz kuruluş yıllarında kendini göstermeye başlamıştır. Bugün Irak Türkmenleri olarak adlandırdığımız grup, Arslan Yabgu Gaznelilere esir düştüğünde Gaznelilerin izni ile Horasan'a yerleşen 4000 çadırlık Türkmen kümesidir.³⁶⁷ Başlarında Göktaş, Buka, Mansur ve Anası-oğlu gibi Türkmen beyleri bulunan bu grup Tuğrul Bey'e itaat etmekten kaçınmış, savaş ganimeti ile geçimlerini sağlamaya devam etmek için akınlar düzenlemek ve bağımsız hareket etmek istemişlerdir. Ancak itaatten kaçındıkları halde Musul'da onun adına hutbe okutmaları dikkate değerdir.³⁶⁸

Devletin gelişme dönemiyle birlikte Selçuklu ailesinin Türk memlûkları karşısında konargöçer soydaşlarını küçük görmeye başladıkları görülmektedir. Türkmenlerin açısından ise konargöçer geleneklerini değiştirmeye çalışan İranlı vezirlerin tesirinde kalan sultanlarla anlaşmak mümkün görünmemiştir.³⁶⁹ 1058'de İbrahim Yinal etrafında toplanan Türkmenlerin Yinal'dan istekleri kızgınlıklarını ve sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır: 1) Irak'a sefer yapmamak (Zahmetli ve kazançsız, verimsiz topraklar), 2) Tuğrul Bey ile barışmamak, 3) Fikir danışmadan (Keneş, toy) vezir seçmemek.³⁷⁰ Kendi kurdukları devletin yönetiminin yerleşik İran halkına emanet edilmesini kabul edemeyen Türkmenler Tuğrul Bey zamanında İbrahim Yinal ve Arslan Yabgu oğlu Kutalmış'ın etrafında toplanmışlardır.³⁷¹

Tuğrul Bey'e halife tarafından 7 iklimi temsilen giydirilen 7 kat hilat ve Doğu'yu ve Batı'yı temsilen kuşatılan 2 kılıç ile İslam âleminin cismani hâkimiyeti Türklere geçmiştir.³⁷² Halife'nin tüm karşı çıkmalarına rağmen kızıyla evlenen Tuğrul Bey 7 ay içinde 1063'te vefat edince, tahta geçen Sultan Alp Arslan da amcası gibi bir ayrılık hareketi ile meşgul olacaktır. Arslan Yabgu'nun oğlu

---

³⁶⁷ Sümer, a.g.e., s.75.

³⁶⁸ Sümer, a.g.e., s.94-95.

³⁶⁹ Sümer, a.g.e., s.105.

³⁷⁰ Sümer, a.g.e., s. 106.

³⁷¹ Ayan, a.g.e., s.18.

³⁷² Sümer, a.g.e., s.97.

Kutalmış ve etrafına toplanan Türkmenlerin isyanını bastırmak için üzerlerine yürüyen Sultan Alp Arslan savaş bitince Kutalmış'ı aramış ve naaşını bulduğunda ağlamıştır. Tuğrul ve Çağrı beylerin ülkelerini birleştiren Alp Arslan, Çarığ Bey komutasındaki Türkmen kümeleri üzerine seferler yapmıştır. Kısa sürede Cend'e dedesi Selçuk'un kabrini ziyaret için, ardından Harizm'e ve Horasan'a seferler yaparak buradaki Türkmenlerin Anadolu'ya göçünü hızlandırmıştır.³⁷³

Anlaşılan Tuğrul Bey kısa sürede büyüyen devlete bir nizam getirmek istemiş, bu çalkantılı bölgede hayatta kalmak için devletler ve halife ile diplomatik ilişki arayışına girmiştir. Fakat bir kez daha büyük bir devletin kurucu unsuru olan Türkmenlerin devlet anlayışı farklıdır. Onun devleti belirli sınırları olan bir toprak parçası değil, yer ve gök kubbe arasında atını özgürce sürebileceği her yerdir.³⁷⁴ Alp Arslan'ın Türkmenler üzerine seferleri onları itaat altına almaya değil, yeni yurtlar aramaya sevk etmiştir ve böylece tarihte dördüncü³⁷⁵ ve sonuncu kez Anadolu'ya Türk akını başlamıştır. Bunu kolaylaştıran en büyük etken ise Alp Arslan'ın 1071'de Malazgirt'te Diyojen'in ordusunu dağıtması olmuştur. Fakat göç hareketleri her ne kadar Bizans'a karşı gaza anlayışı ve verimli toprak arayışı ile hareket eden Türkmenlerin nüfusunu ve askeri gücünü Anadolu'ya kaydırmış olsa da Selçuklunun hem soydaşı hem de dindaşı olan Türkmenlerle olan sınava henüz bitmemiştir.

Alp Arslan zamanında ordudaki gûlam Türklerin sayısı Türkmenleri geçerken, Melikşah döneminde Türkmenler ordudan tamamen tasfiye edilmişlerdir. Başta Nizamülmülk ve Amidülmülk olmak üzere İranlı bürokratlar devlet için tehlikeli gördükleri Türkmenleri uzaklaştırmaya çalışmışlardır.³⁷⁶ Oğuz soyundan gelmeyen (Kıpçak, Karluk vs.) Türk memlûklarından oluşan hassa kuvvetleri sınıf bilincine sahip ve devlete hâkim konuma gelirken³⁷⁷, Türkmenler gerek yeni yurtlar edinmek için uç bölgelerde kullanılmakta gerektiğinde de devleti nüfus açısından

---

³⁷³ Sümer, a.g.e., s.99-100.

³⁷⁴ Demokaan Demirel, "Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri", Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, C.9, S.16, Ocak 2017, s. 431.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/351391> (15.12.20)

³⁷⁵ Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi: Selçuklu Dönemi (Başlangıçta 1086'ya Kadar), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.14-17. *Anadolu 1) 395-398 yılları arası Hun akınları ile, 2) 6.yüzyılda Sabar Türklerinin akınları ile, 3) 8-11.yüzyıllar arası özellikle Abbasilerin Bizans'a karşı Türkistan'dan getirip yerleştirdiği Müslüman Türklerin gelişi ile daha önce 3 kez Türk akınlara sahne olmuştur.*

³⁷⁶ Ayan, a.g.e., s.19-20.

³⁷⁷ Sümer, a.g.e., s.109.

desteklemekte, en önemlisi savaşçı özellikleri ile devletin taban gücünü oluşturmaktadırlar.

3.2.2. Sultan Sencer Dönemi

Selçuklu döneminde Türkmen isyanlarının bıraktığı en önemli iz şüphesiz Sultan Sencer dönemine denk gelmektedir. Sencer'in yeğeni Karahanlı hükümdarı II. Mahmud Rükneddin Han Karluklar ve Türkmenlerin çıkardığı isyanları bastırmak için Hitayları yardıma çağırmış fakat isyancılar Hitayların tarafına geçince zor durumda kalmıştır. Sencer yardım için yola çıkınca Kara-Hitayların hükümdarı Gur-Han barış teklif ettiyse de Sencer bunu kabul etmemiş ve ilk yenilgisini bu şekilde yaşamıştır. Hareket kabiliyeti yüksek Karluklar, Türkmenler ve Hitaylar'ın savunması karşısında Selçuklu ordusu başarısız olmuştur.³⁷⁸ Kara-Hitaylar zaferlerinin ardından Mâverâünnehir'i istila edince Karluklar Türkmenleri bölgeden çıkarmaya başlamışlardır.³⁷⁹ Karluklar ile Oğuz boyu zaman zaman ittifak halinde olsa da çoğunlukla bölgede birbirine rakip iki Türk boyudur. Bunun üzerine Türkmenler Sencer'in valisi Emir Zengi'den yardım istemişlerse de Zengi'nin niyeti onları rakip olduğu vali Kımac'a karşı kullanmak olmuştur. İki vali arasında yapılan savaşta Belh'te yer vermesi karşılığında Türkmenler Zengi'yi Kımac'a teslim etmiştir. Fakat bu ittifak uzun sürmeyecek, konargöçer hayatın bir getirisi olarak olaylara ve durumlara uyum sağlama yetenekleri gelişmiş olan Türkmenler, Kımac'ın Gurlular ile olan savaşında tekrar taraf değiştireceklerdir.³⁸⁰ İşte bu durum önce Türkmenleri artık bölgede istemeyen Kımac'ın sonra da onun hakkını arama bahanesiyle Türkmen sorununu çözmek için yola çıkan Sencer'in bozguna uğramasıyla sonuçlanacak olaylar zincirinin başlangıcı gibi görünmektedir.

Huttelân ve Belh yörelerindeki Türkmenler hâlihazırda Sencer'in onları devletin hizmetine almak yerine vergiye bağlamasından oldukça hoşnutsuzdur. Bu dönemde Üçokların başında Dad Bey oğlu Tuti Bey, Bozokların başında ise Abdülhamid Bey oğlu Korkud Bey bulunmaktadır. 24.000 koyun vergiyi almaya gelen tahsildarların öldürüldüğü haberleri devlete erişince kişisel husumeti nedeniyle

---

³⁷⁸ Ayan, a.g.e., s.12-13.

³⁷⁹ Ayan, a.g.e., s. 15.

³⁸⁰ Ayan, a.g.e.,s. 15-16.

Türkmenlerin peşinde olan Kımac vergi için baskılara başvurmuştur. Türkmenler ise Selçuklu devletinin temsilcilerini tanımadıklarını ve doğrudan Sultan'a bağlı olduklarını bildirmişlerdir.³⁸¹ Türkmenlerin Belh'ten çıkmayı reddetmesi ve görüşmeye gelen memurları kovmasının ardından 10.000 atlı ile üzerlerine yürüyen Kımac ve oğlu öldürülmüş, ordusu bozguna uğramış ve zaferin ardından ganimetlerini almayı ihmal etmeyen Türkmenler Belh şehrini yağmalamıştır.³⁸² Bu gelişmeler Merv'de bulunan Sencer'i ve 100.000 kişilik ordusunu harekete geçirmiştir. Haberi alan Türkmenler Sultan'a gönderdikleri barış teklifinde, Kımac'ı ocaklarına kast ettiği için öldürdüklerini, Sultan'a itaatlerinin tam olduğunu ve 100.000 dinar vergi ile Sultan'ın hizmetine girmek üzere 100 Türkmen yiğidini vergi olarak göndermeye hazır olduklarını bildirmiştir.³⁸³

1130'daki Semerkand seferinden beri Türkmenler ve diğer Türk konargöçerler üzerinde hâkimiyet kurma amacıyla olan Sultan Sencer,³⁸⁴ gerektiğinde Gur hükümdarını dahi bağışlayıp tacını iade etmiş olduğu halde kendi soydaşlarına karşı merhamet duygusu beslemekten uzak olmuştur.³⁸⁵ Türkmenlerin üzerine Belh'e doğru harekete geçen Sencer ve ordusu dar bir geçitte targan taktiği ile bozguna uğratılmıştır. Ayan'a göre 1153'te Belh'te esir alınıp Merv'e götürülen Sencer, Sümer'e göre Merv'e kaçmış, fakat Türkmenler peşini bırakmamışlardır. Nerede yakalanmış olursa olsun Sencer göstermelik anlamda tahta oturtulmaktan ve Merv'de 3 gün boyunca yağmalı toy yapıldığına şahit olmaktan kurtulamamıştır. Türkmenler bununla yetinmemiş Nişabur'dan yardıma gelen Süleyman Şah'ın askerlerinin kaçması üzerine yanlarında Sencer'i taşıyarak Nişabur, İsfereyîn, Cuveyn ve tekrar Nişabur olmak üzere her yeri yağmalamışlardır.³⁸⁶ Bu çaptaki yağmalar geçimi sağlamaktan daha öte anlamlar taşıyor olmalıdır. Selçuklu'nun Türk memlûklar, Farslar, Araplar ve daha birçok yabancı unsurla birlikte yaşattığı ancak Türkmenlere yakıştıramadığı, adeta onlardan esirgediği ve onların vergisiyle refah içinde yaşayan

---

³⁸¹ Ayan, a.g.e., s.22-23.

³⁸² Sümer, a.g.e., s.114.

³⁸³ Sümer, a.g.e., s.115.

³⁸⁴ Ayan, a.g.e., s.6.

³⁸⁵ Sümer, a.g.e., s.115. "*Sencer'in soydaşlarına olan bakış açısı şu sözleriyle daha iyi izah olunabilir: "...o melûnların ve müşriklerin köklerinin kesilmesi için,...kahredilmeleri için emir verilmiştir.*" Bkz.: Ayan, a.g.e., s.20.

³⁸⁶ Sümer, a.g.e., s.115-117.

bu güzel şehirlerin yağmalanması, Türkmenlerin Sencer'den alabileceği en anlamlı intikamlardan biri gibi görünmektedir.

Üstelik Türkmenler bütün bunlar olurken Sencer'i tahta oturtmuş ve ona hürmet göstermişlerdir.³⁸⁷ Bölgedeki Türkmen boyları siyasi bir birlik kurmaktan uzaktırlar ve meşruiyet için başlarında sadece bir isim bulunması onların özgürce yaşamaya devam etmeleri için yeterlidir.³⁸⁸ Ayrıca bu isyanın toplumsal ve fikri bir altyapısı olduğuna dair bir delil de bulunmamaktadır. Görünüşe göre sadece olayların akışı bu konargöçer ve hareketli toplumu hayatta kalma mücadelesi içine sürüklemiş, ve kurdukları devleti kendi ilke ve geleneklerinden uzaklaşması üzerine yine kendi elleriyle fiilen bitirmekten çekinmemişlerdir. Sencer daha sonra esaretten kurtarılıp Tirmiz'e götürüldüyse de içinde bulunduğu durumda toparlanması mümkün olmamış, 7 ay sonra 1156'da vefat etmiştir.³⁸⁹ Türk milletinin yetiştirdiği sayısız büyük devlet adamından biri olan Sencer, Selçuklu devleti ve İslam dini için yadsınamaz birçok hizmette bulunmuş fakat kendi aslına dair hisleri ve tutumu ne yazık ki hem kendisinin hem de devletin sonunu getirecek kadar olumsuz olmuştur. Üstelik bu yalnızca Sencer'in şahsına has bir durum değildir. Selçuklu hanedanının büyük Oğuz- Türkmen boylarını parçalayıp muhtelif yerlere dağıtma siyaseti güttüğü birçok müellif tarafından dikkat çekilen bir noktadır.³⁹⁰ Bunun sebepleri arasında, Osmanlı'da da görüleceği gibi, Türkmenlerin yalnızca başka Türkmenleri kendilerine rakip görmeleri ve dolayısıyla hanedanın kendinden başka güçlü bir Türkmen ailesinin varlığından her daim çekinmesi başta gelmektedir.

Üstelik Göktürk ve Uygur döneminde Çin sarayının etkisine giren devletin yerleşikliği ve geleneklerinin değişimi Oğuzlar için ne derece tahammül edilemez ise, Selçuklu döneminde uzun zamandır aynı topraklarda kök salmış Fars medeniyetinin saraydaki inkâr edilemez etkisi aynı derecede Türkmenler için çekilmez sayılmaktadır. Sencer vefat ettiği sıralarda Türkmenler Horasan'da Karluklar ise Mâverâünnehir'de başat güç haline gelmişlerdir. Sencer'in yerine yeğeni ve Karahanlı Muhammed Han'ın oğlu Sultan Mahmud seçilmiş, Müeyyed Ay-Aba ile birlikte 31 Ekim 1158'den 15 Kasım 1158'e kadar Türkmenler ile savaşmıştır. Her

---

³⁸⁷ Ayan, a.g.e., s.23.

³⁸⁸ Sümer, a.g.e., s.122.

³⁸⁹ Sümer, a.g.e., s.117.

³⁹⁰ Ayan, a.g.e., s.21.

gün yenildikleri halde geri çekilmeyen ve yorgunluk belirtisi göstermeyen Türkmenler karşısında askerleri psikolojik üstünlüğü kaybedip hezimete uğramışlardır.³⁹¹ Merv’i bir kez daha istila eden Türkmenlerin bu kez şehir eşrafına, din adamlarına daha saygılı davranmaları, Müslüman olduktan sonra eski Oğuz geleneklerinde yavaş da olsa bir yumuşamaya gidildiğine delalet gibi görünmektedir. Moğolların Mâverâünnehir’i istila etmesiyle önce Merv ve Horasan’da toplanan Türkmenler, Horasan’ın da ele geçirilmesiyle ebedi yurtları olacak Anadolu’ya doğru dönüşü olmayan bir yola çıkmışlardır.

3.2.3. Anadolu Selçuklu Dönemi

Melik-Şah’ın ölümünün ardından Büyük Selçuklu Devleti’nin içinde bulunduğu karışıklık ve yine Melik-Şah döneminde genişleyen devletin parçalara ayrılması hasebiyle Kutalmışoğlu Süleyman Bey’in bağımsızlığını alması bağımsız Anadolu Selçukluları/Türkiye Selçukluları devrini başlatmıştır.³⁹² Anadolu’daki maceralarının ilk zamanlarında Türkmenler enerjilerini Bizans’a karşı kullanmış, kendi aralarında dostane ilişkiler kurmuşlardır.³⁹³ Ancak ilerleyen yıllarda Türkmen göçünün Anadolu Selçuklu Devleti tarafından iyi yönetilememesi³⁹⁴, temelinde yaşam tarzı uyumsuzluğu gibi sosyal bir neden yatan fakat dini ve siyasi şekillerde tezahür eden isyanların kaçınılmaz olmasına neden olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti devlet yönetimini yabancı unsurlara devrettiği için kısa ömründe sayısız Türkmen isyanına şahit olmaya mecbur kalmıştır.

Bu isyanlardan en çok bilinen ve en çok sorun teşkil edenlerden birisi Babai isyanıdır. Baba İlyas, tam adı Ebü'l-Beka Şeyh Baba İlyas b.Ali el-Horasani olup, Moğol istilasını sırasında Anadolu’ya sığınan, Amasya’ya yerleşip çobanlık yapan bir Türkmen olarak bilinmektedir.³⁹⁵ Bölgede Türkmen nüfusunun fazla olması hareketin güçlenmesinde önemli bir etkidir. Bugün dahi Amasya Merkez ilçesine

³⁹¹ Ayan, a.g.e., s.62.

³⁹² Sümer, a.g.e., s.102; Abdullah Bayındır, Türkiye Selçukluları Kuruluş Dönemi Kutalmışoğlu Süleyman-Şah (1075-1308), Akademik Matbuat Dergisi, C.2, S.2, 2018, s.20.

³⁹³ Sümer, a.g.e., s. 134-136.

³⁹⁴ Ekici, a.g.m., s.90.

³⁹⁵ Türkan Gökçe Tekin, Selçuklu Tarihi Boyunca Ortaya Çıkan Türkmen İsyânları, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2019, s.38.

bağlı yerleşim yerlerinin ve özellikle de köylerin birçoğunun adında Türkmen boylarının ve aşiretlerinin izleri yaşamaktadır.³⁹⁶

“1230-1240 yıllarında eski Türk inançlarıyla islamiyetin karışımı olduğu ileri sürülen, bu nedenle heterodoks denilen göçebeler Selçuklu’ya karşı Babaî isyanlarına giriştiler. Bu isyan, Aleviliği tarihsel altyapısını oluşturuyor ve Anadolu’da Türk-İslam heterodoksisinin teşekkül edişinin somut ifadesi anlamına da geliyordu. Ama asıl sorun, göçebe Türklerin yerleşikliğe, merkezin yerleştirme ve Sünni İslamı benimsetme eğilimine duydukları tepkiydi. Onlar eski yaşam tarzlarını sürdürmek, şehrin kadısının değil, kendi aksakallarının ve ozanlarının sözünü dinlemek istiyorlardı. Türk göçebeler, iktidarla iş birliği yapan, yerleşiklerle hemen kaynaşıveren beylerine çok öfkeliydiler.”³⁹⁷

Bahse konu Türkmenlerin devletten uzaklaşmalarının kökeninde ekonomik ve sosyal sebepler yatmaktadır. Öncelikle bozulan toprak sistemi nedeniyle toprağın zenginlerin tekeline geçmesiyle Türkmenler başlıca geçim kaynakları olan hayvanlar için otlak bulmakta güçlük çekmişlerdir. Bu hayvanlar için kışlak ve yaylak arasında yaptıkları hareketler sırasında yerleşik halkın arazileri otlak bulamayan hayvanların girmesiyle zarara uğramıştır. Batı Anadolu’daki soydaşları gibi Bizans’a akınlar yaparak bu ekonomik durumu düzeltme şansı olmayan bölgedeki Türkmenler, medreselerde mantıksal çerçevede içinde din öğrenen yerleşik halkla da anlaşmakta zorlanmıştır. Çünkü onlar İslam dinini konargöçer yaşamları sırasında Fars ve Türk sufilerden gördükleri şekilde öğrenmişlerdir.³⁹⁸ Bu şartlar altında peygamberlik iddiasında bulunan Baba İlyas’ın Amasya merkezli bir çevrede Türkmenleri etrafına toplarken önde gelen müritlerinden Baba İshak’ı fikirlerini ve mesajını yaymak için yine huzursuz ve sıkıntı içindeki Türkmenlerin yoğun olduğu Adıyaman çevresine gönderdiği nakledilmektedir.³⁹⁹

Uzun süre sessizce varlığını sürdüren bu hareketin II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde patlak vermesi, saraydaki karışıklıklar ve halktan kopuk şekilde refah

³⁹⁶ Nişanyan Yeradları, Türkiye Yerleşim Birimleri Envanteri, <https://nisanyanmap.com/?y=&lv=&t=Amasya+M&cry=TR&ua=5> (19.12.20)

³⁹⁷ Göka, a.g.e., s.52.

³⁹⁸ Tekin, a.g.t., s.40-42.

³⁹⁹ Ocak, a.g.e., s. 87-89.

içinde yaşayan saray halkının kendi çıkarları peşinde koşarken tehlikeyi göz ardı etmesi gibi sebeplerden kaynaklanmış görünmektedir. Sosyal ve ekonomik nedenlerle başlayıp İsmailî propagandanın etkilenen⁴⁰⁰ hareket, huzursuz yerli heterodoks Hıristiyanların da katılımıyla⁴⁰¹ kendine dini-ideolojik bir temel bulmaya çalışmıştır. 1240 yılında yaklaşık 2,5 ay süren bu isyan iki taraf için de oldukça yıkıcı olmuş, nihayetinde Baba İlyas idam edilerek başı Amasya kalesinde sergilenirken, Baba İshak ve destekçileri Kırşehir yakınındaki Malya ovasında paralı Hıristiyan askerler tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Baba İlyas'tan çekinen Selçuklu ordusundaki Türkmenler saldırıya yanaşmamıştır.⁴⁰² Babai ayaklanmasının sert bir şekilde bastırılması Türkmen isyanlarının son bulmasını sağlamamıştır. Aksine peş peşe gelen Türkmen isyanları Anadolu Selçuklu Devleti'ni belki de Moğol istilasından daha çok yıpratacak kadar çoğalmıştır.

Bu isyanlardan bir diğeri 1249'da patlak veren Türk Ahmed isyanıdır. Denizli yöresinin kastedildiği zannedilen uç bölgesinde başlayan bu isyanda, Sultan Alâeddin'in oğlu olduğunu iddia eden Türk Ahmed, çevresinde 20.000 kişiyle Konya'ya kadar gelmiştir.⁴⁰³ İsyanı bastırmak için askerlerini gönderen vezir Sahip Şemseddin'in, isyancıların sayısının fazla olması üzerine Suriye'den gelen Harizmî, Kürt ve Kıpçak paralı askerlerinden oluşan bir destek kuvveti daha oluşturmaya rağmen isyan, Lampron senyörünün de yardımı alınarak ancak 3 ayda bastırılabilmiştir.⁴⁰⁴

1249'da uç bölgelerden gelen başka bir isyan dalgası ise Oyuz (Ayvaz) Melik tarafından liderlik edilen Türkmenlerin Moğol tahakkümü altındaki üçlü Selçuklu saltanatının⁴⁰⁵ yetersizliğinden duyduğu memnuniyetsizlikten kaynaklanmıştır.⁴⁰⁶ Bundan başka Maraş ve Malatya çevresinde yaşayan ve ormanlık alanlarda

---

⁴⁰⁰ Tekin, a.g.t., s.43.

⁴⁰¹ Ocak, a.g.e., s.84.

⁴⁰² Tekin, a.g.t., s.47.

⁴⁰³ Mehmet Suat Bal, Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C.1, S.19, 2006, s.283.

⁴⁰⁴ Bal, a.g.m., s.283.

⁴⁰⁵ 1249-1254 yılları arasında üç kardeş olan II. İzzeddin Keykâvus IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd Moğol etkisi altındaki Selçuklu tahtını paylaşmışlardır. Faruk Sümer, "Kılıçarslan IV", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilicarslan-iv> (19.12.2020).

⁴⁰⁶ Züriye Çelik, Moğol İstilas ve Türkiye Selçuklu Devleti, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya, 2014, s.129.

yaşadıkları için Ağaç-Erleri olarak anılan Türkmenler Selçuklu tahtının güçsüzlüğünü fırsat bilip özellikle Hıristiyan köylere akınlar düzenlemiş hatta yol kesmeye başlamışlardır. 1257’de Ali Bahadır komutasındaki Selçuklu gücü Ağaç-Erleri yıpratırsa da daha sonra Baycu Noyan şehri aldığıında Ali Bahadır Maraş’ı geri alabilmek için onlardan yardım istemek zorunda kalmıştır. 1260’da Hülâgü 20.000 kişilik bir orduyu üstlerine gönderdiği halde Ağaç-Eriler’i ortadan kaldırmayı başaramamış, 14.yüzyılda kendilerinden yeniden bahsolunmaya başlanmıştır.⁴⁰⁷

Moğol Komutanı Baycu Noyan, II. İzzeddin Keykavus’u tahttan indirip yerine IV. Kılıç Arslan’ı çıkarmıştır. Bunun üzerine Keykavus’u destekleyen Türkmen Beyleri huzursuz olmuş, Moğolların istirahatını fırsat bilerek Konya önlerine kadar gelmişlerdir. Sayıları bir anda 20.000’i aşan atlı ve zırhlı Türkmenler, Gavele kalesi önünde 1262’de çarpıştırlarsa da başarılı olamamışlardır.⁴⁰⁸ Üstelik bürokrasideki Müstevfi Sadr Necibeddin, Müşrif-i Mülk Sadr Kivameddin Erzincanî, Sivrihisarlı Kadiasker Celâleddin, Seyfeddin Has Kayiaba, Kerimeddin Alişîr, Emîr-i Silâh Bedreddin Gühertaş ve Üstâdüddâr Eminateddin Yakut gibi Keykavus’u destekleyen devlet adamları vezir Pervane tarafından tutuklandıktan sonra idam edilmeleri için Alıncak Noyan’a teslim edilmiştir.⁴⁰⁹ II. İzzeddin Keykavus’un taraftarlarının ortadan kaldırılması sürecinde Ahi teşkilatı da etkilenmiş, tekke, zaviye ve medreseler ile esas teşkilatlanma birimi olan işyerlerinin kapatılması veya el konulması gibi devletin temelindeki Türkmen unsurların tasfiyesi niteliğinde operasyonlar yapılmıştır. Ahi şeyhinin yerine Mevlana getirilmiş, Türkmen etkisinden çekinen devlet adamları ve Moğollar kendi hâkimiyetlerinde bir dini lider seçmek istemişlerdir.⁴¹⁰ Bütün bu baskılar üzerine Ahi Evren “Ağaz ü Encam” adlı eserinde şöyle yazmıştır:

⁴⁰⁷ Faruk Sümer, Ağaç-Eriler, Belleten, C.26, S.103, 1962, s.521-528.

<https://www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/dergi/belleten-cilt-xxvi-sayi-102-yil-1962-nisan-2/>
(20.12.20)

⁴⁰⁸ Tekin, a.g.t., s.57.

⁴⁰⁹ Mehmet Suat Bal, Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyanları (1243-1262), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.2, 2005, s.60-68.

<https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?recid=6180&pdf=0006170> (09.04.21)

⁴¹⁰ Bal, a.g.m., s.65.

“Zamanımızın kurt tıynetli yöneticileri insanların varisleri olsa bile mal ve terekesini zorla ellerinden almaktalar. Şeriatın hükümleri büyük ölçüde kalktı. İslâm'dan sadece bir ad kaldı.”⁴¹¹

Ahilerin bu duruma uzun süre sessiz kalmayacakları kısa zamanda ortaya çıkmıştır. Aksaray, Kırşehir, Ankara, Sivas, Çankırı, Karaman, Tokat gibi illerde isyan hareketleri başlamıştır.⁴¹² Bu isyanlar zor da olsa bastırılmış, Ahi Evren dâhil bir çok Türkmen öldürülmüştür.⁴¹³ Anlaşılan Türkmenlerin diğer isyanları gibi bu dönemde de kendi geleneklerinden uzaklaşan ve başka bir milletin tahakkümü altına giren yöneticilerden hoşlanmayan Türkmenler, tahta geçebilecek bir Selçuklu şehzadesi etrafında toplanmayı tercih ettilerse de başarılı olamamışlardır. Türkmenlerin Moğollara karşı verdiği mücadeleyi kaybetmelerinin en önemli sebebi Selçuklu sarayının sadece temsili olarak Moğolların dediğini yapmalarından öte, samimi fikirleri de Türkmenlere karşı olmasıdır.⁴¹⁴

Gerek Büyük Selçuklu gerekse Anadolu Selçuklu devletlerinde Türkmenler ile hanedan arasındaki anlaşmazlıkların kökeni, halk ile devlet arasına yabancı unsurların girmesi olmuştur. Fars bürokratların konargöçer Türkmenleri aşağı gören bakış açısı zamanla onların yetiştirdiği Selçuklu şehzadelerine sirayet etmiş, küçük yaşlardan itibaren bu bürokratların etkisi ile sarayda kendi halkından bağlantısız bir yaşam süren şehzadeler iki sonuçtan biriyle karşılaşmışlardır. İlki samimiyetle düşünce şekli olarak daha çok benzerliğe sahip oldukları bu yabancı unsurların yanında yer alarak kendi halkını düşman görmek ve neticesinde düşman olarak görülmektir. İkincisi ise tahtta bulunan kardeşlerine karşı Türkmenler tarafından alternatif görülmek ve kendi kardeşi ile bir ölüm kalım mücadelesi içine girmek olmuştur.⁴¹⁵ Özellikle Anadolu Selçuklu döneminde saraydaki Moğol ve Fars etkisini azaltabilecek ve Anadolu gibi bereketli bir toprağı kısa süre içinde baştanbaşa fetheden Türkmen akınlarını devletin fetih politikaları doğrultusunda

---

⁴¹¹ Bal, a.g.m., s.66.

⁴¹² Bal, a.g.m., s.66.

⁴¹³ Çelik, a.g.t., s.161.

⁴¹⁴ Sümer, a.g.e., s.158.

⁴¹⁵ Sümer, a.g.e., s.111; İbn-i Bibi, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Selçukname), Çev.Nuri Gencosman, Haz. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, Uzluk Basımevi, 1941, s.250-254; Kayhan, a.g.m., s.217-219.

yönlendirebilecek güçlü bir hükümdarın çıkmamış olması, geniş kaynaklara ve güçlü Türkmen boylarına sahip devletin ömrünün kısa sürmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak görünmektedir.⁴¹⁶

3.3. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

13. yüzyılda Anadolu'da Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke, Hamid, Karaman, Germiyan, Umur gibi Türkmen beyliklerinden başka Selçuk şehzadelerinden Gazi Çelebi'nin başında bulunduğu bir beylik ve üzerindeki sayısız manastırdan ötürü Türklerin Keşiş Dağı dedikleri bugünkü Uludağ'ın eteklerinde Bizans'a sınır komşusu olan Osman Gazi'nin mütevazı beyliği bulunmaktadır.⁴¹⁷ Osmanlı ailesi Oğuzların en muteber boyu sayılan Kayı boyuna mensup olup, Kayı boyundan Kaya Alp'in oğlu Süleyman Şah 50.000 kişi ile Horasan-Mahan'dan Cengiz zamanında yola çıkmış ve 1224 yılında Erzincan-Ahlat civarına yerleşmiştir. Süleyman Şah'ın vefatının ardından oğullarından Sungur Tekin ve Gündoğdu Halep'e dönmüş, Ertuğrul ile Dündar ise yanlarındaki 400 aileyle Pasin (Erzurum) ovasına göçerek Anadolu maceralarına devam etmişlerdir.⁴¹⁸ Hammer'in aktardığına göre Sultan Alâüd-din kısa sürede dikkatini çeken Ertuğrul Gazi'ye Domaniç'i yaylak ve Söğüt'ü kışlak olarak tahsis etmiştir.

3.3.1. Kuruluş Yılları

Kuruluş yıllarında Osmanlılar'ın en önemli rakipleri elbette ki Anadolu'daki diğer Türkmen beylikleri olmuştur. Özellikle Sivas merkezli Eretna beyliği ile Orta Anadolu'da çok güçlü konumda olan ve Selçuklu başkenti Konya'yı dahi idaresine almış Karaman beyliği bunlar arasında öne çıkmaktadır.⁴¹⁹ Osmanlı'nın bu Türkmen beyliklerine üstün gelip onları kontrol altına alması kuruluş yıllarının en önemli meselesi olarak görünmektedir. Zira o tarihlerde Rumeli coğrafyasında Sırp devleti

---

⁴¹⁶ Salim Koca, Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.25, 2009, s.4.

⁴¹⁷ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-1. Cilt*, İstanbul, Üçdal Neşriyat-Ikra Okusan, 1985, s.70.

⁴¹⁸ Hammer, a.g.e., s.72.

⁴¹⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s.33.

zayıflamış⁴²⁰, Bizans ise 8.yüzyıldan beri Anadolu'ya yapılan kesintisiz akınlarla oldukça yıpratılmıştır.⁴²¹ Osmanlı devletinin önündeki gerçek engel en az onun kadar genç, dinamik ve savaşçı soydaşları gibi görünmektedir.

Bu konuda Wittek⁴²² ve İncalcık'ın yorumları⁴²³ Osmanlılar'ın kuruluşunu Gaza anlayışına dayandırırken, İncalcık coğrafyanın avantajını da görmezden gelmemektedir. Bu coğrafyanın seçilmesinin planlı olup olmaması belirsiz olsa da avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Bizans'a karşı mücadele eden bu uç beyliğine diğer beyliklerden birçok gazi gelmiş,⁴²⁴ böylece Osmanlı beyliğinin kendine has özellikleri diğer Türkmen boyları arasında erken dönemde tanınmaya başlamıştır. Türkmenler arasında Bizans ile mücadele eden bu gazi beyliğin ünü yayılmış, bugünün uluslararası ilişkiler tabiri ile yumuşak gücü diğer beyliklere bağlı Türkmenler üzerinde oldukça hissedilir olmuştur. Üstelik Osmanlı ilk dönemde yönünü batıya çevirmiş, Rumeli'de fethedilen topraklara yerleştirdiği konargöçer Türkmenlerin boy yapısını askeri bir teşkilatlanmaya çevirerek Rumeli'deki varlığını emniyete almıştır.⁴²⁵ Böylece gücünü Türkmenlerle mücadele ederek harcayan diğer beyliklerin durumuna düşmekten kurtulmuş, aksine Anadolu'nun bu zor zamanında Rumeli fetihleriyle hem askeri hem mali gücünü artırmayı başarmıştır.⁴²⁶

Osmanlı'nın kuruluş hadisesi oldukça geniş açıklamalara ihtiyaç duysa da Türkmenlerin kuruluştaki yerini anlayabilmek için Divitçioğlu'nun Dumezil'in Üçlü İşlev hipotezinden yola çıkarak ve bu teorinin üstüne katarak hazırladığı Osmanlı'nın kuruluşundaki sosyal grupları ve işlevlerini belirten çizelgeye bakmak yararlı olacaktır.

---

⁴²⁰ Faroqhi, a.g.e., s.34.

⁴²¹ Sevim, a.g.e., s.17.

⁴²² Bkz.: Paul Wittek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Basımevi, 1947.

⁴²³ Halil İncalcık, Devlet-i Aliyye, C.I, 61.Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.24-26.

⁴²⁴ Faroqhi, a.g.e., s.36.

⁴²⁵ Faroqhi, a.g.e., s.36.

⁴²⁶ İncalcık, a.g.e., s.14-15.

	KUTSALLIK (EGEMENLİK/DİN)	SAVAŞ/ SİYASET	BEREKET/ DOĞURGANLIK (İKTİSAT)
ULU BEY	İl tutmak, devlet kurmak	Fütûhat	Yeniden Bölüşüm ve İskân
URUK BEYLERİ	---	Akın, Ilgar	Toprak, Haraç
GAZİLER	Gaza	Akın, Ilgar	Toprak, Ulca, Esir
ALPLER/ TÜRKMEN BEYLERİ	---	Akın, Ilgar ⁴²⁷	Toprak, Ulca ⁴²⁸ , Esir
AHİLER	---	---	Zanaât, Kolluk Görevleri
ABDALLAR/ BACILAR	Heterodoks Mevlevi	---	---
GÖÇER EVLER	---	Akın, Ilgar	Hayvancılık, Ulca, Esir
YERLEŞİK RUMLAR	---	---	Tarım, Zanaât, Ticaret

Tablo 9: Divitçioğlu'na Göre Osmanlı'nın Kuruluşunda Rol Oynayan Sosyal Gruplar Ve İşlevleri ⁴²⁹

Divitçioğlu'nun bu sınıflandırmasını kendisinin açıklamalarından ⁴³⁰ yola çıkarak şu şekilde özetlemek mümkündür: Öncelikle *Ulu Bey*, kurucu beyler olan Osman Bey ve Orhan Bey'dir. *Uruk beyleri* Osman'ın ailesinden olup yönetimde yardımcı olan iç beylerdir: Dündar Bey, Gündüz Alp gibi. *Gaziler* herhangi Müslüman yahut Türkmen savaşçıdan ayrılan yalnızca gaza amacına yönelik olan tarikat özellikleri gösteren bir savaşçı grubudur. *Alpler*, gazilerden farklı olarak bağımsız olarak savaşmayı meslek edinen, Müslüman yahut Tengrici, beye töre buyurduğundan bir ant ile bağlı olan ve savaşta kahramanlık yapıp ganimet elde etme amacıyla olan savaşçılardır. Beylerin Alplere olan itimadı göze çarpmaktadır. *Türkmen beyleri* olarak anılan boy beylerinin amacı da Alpler gibi ganimet, şan ve tımar elde etmektir. *Ahiler* yerleşim yerlerindeki zanaatkârları birleştiren ve kolluk görevini yerine getiren bir kuruluş olmakla birlikte özellikle Moğol istilasından sonraki Türkmen dayanışması anlamında önemli rol üstlenmiştir. *Abdallar ve Bacılar* ise Babalık, Taptuklu, Baraklı Kalanderiyesi, Cavlakiye ve Bektaşilik gibi sufi tarikâtlere mensup konargöçer Türkmenlerin genel adıdır. *Türkmen göçer-evler* mevsimlik göç yollarını takip eden, hayvancılık, avcılık ve halıcılık ile ilgilenen konargöçerlerdir ve Dündar Bey yerine Osman'ı bey seçen bu Türkmenlerdir. *Rum*

⁴²⁷ Ilgar: *Atla ansızın yapılan doludizgin saldırı. (TDK Güncel Türkçe Sözlük)*

<https://sozluk.gov.tr/?q=%C4%B1lgar&aranan> (28.12.20)

⁴²⁸ Ulca: *Pay, ganimet. (TDH Türkçe Kökenli Adlar Sözlüğü)*

<https://www.turkceindirilisi.com/sozluk/ulca-s174356.html> (28.12.20)

⁴²⁹ Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1996, s.35.

⁴³⁰ Divitçioğlu, a.g.e., s.35-59.

köylülerin kuruluşa katkısı iki türlüdür: (1) Gelirlerini akınla sağlayan Türkmenlerin kendilerine tahsis edilen yaylak ve kışlak arasında kısa mesafe gidip gelirken yerleşiklere akın düzenlemeleri uzun vadede sonlarını getireceğinden iyi ilişkiler geliştirmişlerdir ve Rumlar burada ticari ortak rolü üstlenmişlerdir. (2) Topraklarını bırakıp giden Rumların yerleşik malları Türkmenlerin zenginleşmesine neden olmuştur.

Oğuzlardan gelen bu boyun kan bağı olarak sorgulanması diğer hiçbir insan topluluğunda olduğu gibi sağlıklı bir şekilde mümkün olmayacağı gibi, bir siyasi tarih çalışması için de etik olmayacaktır. Burada bahsolunan Türkmenlik artık bir kültür birliğidir. Yukarıda Divitçioğlu'nun açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, Türkmenler siyasî, dinî, malî ve askerî alanlarda doğal bir işbölümü ile Osmanlı beyliğinin kuruluşunda rol almışlardır. Türkmenlerin kuruluş sırasında üstlendikleri rollerin mahiyeti Osmanlı tarihinin ilerleyen safhalarında isyanların kökenlerinde ya da gerçekleşme şekillerinde etkili olduğu görülecektir.

3.3.2. İsyandar

Fetret devrinde kardeşleri Edirne ve Bursa üzerinde hâkimiyet için mücadeleye girişmişken Çelebi Mehmet'in Amasya ve çevresindeki Türkmenler ile anlaşip bu bölgeyi üs haline getirerek kardeşlerine karşı giriştiği mücadelelerde Türkmen gücünü kullandığı bilinmektedir. Aydınogullarından Cüneyd Bey ise şehzadeler arası mücadelede sıkça taraf değiştirmiş, karışıklıklardan faydalanarak kendi hâkimiyetini genişletmeye çalışmıştır. Fakat I. Mehmed tahta tek başına çıkmasının ardından kendisine karşı diğer şehzadeleri destekleyen beyleri cezalandırarak Anadolu'daki potansiyel muhalefeti ortadan kaldırmak isteyince 1414'te Cüneyd'i mağlup ederek Aydınogullarının topraklarını Osmanlı'ya katmıştır. Ancak Niğbolu sancağına gönderilen Cüneyd Bey daha sonra Düzmece Mustafa olayıyla I.Mehmed'i bir kez daha rahatsız etmiş, hatta Makedonya'da harekâta girişmiş fakat neticede I.Mehmed'in "devlet eski gücünü kazanana kadar Bizans ile ılımlı olma politikası" neticesinde Mustafa ile birlikte Bizans topraklarında hapiste tutulmuştur.⁴³¹ I. Mehmed'in vefatının ardından Düzmece Mustafa ile yeniden harekete geçen Cüneyd

---

⁴³¹ İnalçık, a.g.e., s.83-91.

Bey, II. Murad'ın beyliğini geri verme vaadiyle Mustafa'yı terk etmiştir. Aydınogullarının topraklarını geri alıp yerli-yabancı ittifaklara girişince II. Murad'ın emriyle 1426'da Anadolu beylerbeyi Hamza Bey tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁴³²

Osmanlı hâkimiyetinin başladığı Batı Anadolu'da olması sebebiyle Osmanlı aleyhine tüm girişimlerde bulunan Cüneyd Bey'in oldukça pragmatist olduğu anlaşılmaktadır. Önce İzmir'e hâkim olmak için Aydınoglu Musa Bey'i ortadan kaldırmış sonra Umur Bey ile anlaşıp kendisi için savaşa giren Süleyman Çelebi'ye sırt çevirmiş, Umur Bey'in ölümüyle Aydın-iline hâkim olmuştur. Babası bir zamanlar Osmanlı'ya bağlı bir subaşı olan Cüneyd Bey sırasıyla Germiyan Beyliği, Karaman Beyliği, Süleyman Çelebi ile tekrar ittifaklar kurmuş, bir kez I.Mehmed, bir kez de II.Murad tarafından canının bağışlanmasına rağmen Düzmece Mustafa ile Osmanlı tahtını sallamaya çalışmıştır.⁴³³ Muhakkak ki güçlendiği zamanlarda bütün Anadolu beyliklerini hâkimiyeti altına alan Osmanlı o günün şartlarında diğer beylikler için eşitler arasında eşitliği bozan taraf olarak görülmüş ve hoş karşılanmamıştır.

Şüphesiz Türk tarihinde dini, siyasi ve sosyal sonuçları bakımında en çok iz bırakan isyanlardan biri Şeyh Bedreddin isyanıdır. Rumeli fethindeki ilk 7 şehitten biri sayılan⁴³⁴ Abdülaziz'in oğlu İsrail'in Dimetoka Rum beyinin kızı Melek ile olan evliliğinden⁴³⁵ 1361 veya 1362 yılında Simavna'da doğan Bedreddin Mahmud, kimi kaynaklara göre son Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubat'ın soyundan gelmektedir.^{436 437} Farklı yıllarda farklı kişilerden Bursa, Konya, Kahire ve Tebriz'de mantık, felsefe, ilahiyat, astronomi dersleri almıştır.^{438 439}

Kahire'de tanıştığı ve şeyhi kabul ettiği Ahlatlı Şeyh Seyyid Hüseyin ile birlikte Sultan Berkuk'un himayesinde yaptıkları sohbetler sultanın hoşuna gidince

⁴³² Feridun Emecen, "Cüneyd Bey", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuneyd-bey> (31.03.2021).

⁴³³ Emecen, "Cüneyd Bey".

⁴³⁴ Eroğlu, a.g.e., s.66.

⁴³⁵ Mustafa Cezar, Mufassal Osmanlı Tarihi, C.1, 1.Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010, s.254.

⁴³⁶ Cezar, a.g.e., s.254.

⁴³⁷ Eroğlu, a.g.e., s.65.

⁴³⁸ Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedreddin-simavi> (31.03.2021).

⁴³⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.1, 5.Baskı, Ankara, Türk Tarih kurumu Basımevi, 1988, s.362.

Cazibe ve Meryem adlı iki kardeş cariyeye ile evlendirilmişlerdir. Burada baldızı Meryem ile yaptığı sohbetler sonucu önceleri karşı olduğu tasavvuf ile ilgilenmeye başlamış ve Ahlatlı Şeyh'e tabi olmuştur. Uzunçarşılı'ya göre ise Tebriz ziyareti sonrası Kazvin'e uğramış ve orada Bâtini inançlar ile dolmuştur.⁴⁴⁰ Birden başlayan ağır bir hastalığın üzerine şeyhinin tavsiyesi ile Tebriz'e gitmiş, orada ilmi ile Timur'un gözüne girmişse de şeyhülislamlık teklifini reddedip Ahlatlı Şeyh'e dönmüştür.⁴⁴¹ Şeyhin ölümünden sonra onun yerine şeyhlik yapmış fakat Kahire'de müritlerle anlaşamayınca Edirne'ye dönmek üzere Türkmenlerin yoğun olduğu bölgeler üzerinden irşat dolu bir Anadolu yolculuğuna çıkmıştır.⁴⁴²

Bazı rivayetlere göre dönüş yolunda Türkmenler ona hürmet etmiş hatta Halep'te bin kadar Türkmen şeyhi karşılayıp misafir etmek istemişlerdir.⁴⁴³ Bu ilgiye pek çok sebep gösterilmektedir. Öncelikle Şeyh Bedreddin'in saz çalmayı ve şarap içmeyi serbest bırakarak İslama henüz geçen ve önceki geleneklerinden kopamayan heterodoks grupların desteğini kazandığı belirtilmektedir.^{444 445} Bir başka sebep önce Babaî isyanları ve Moğol istilası ile başlayan, Selçuklu'nun dağılmasıyla devam eden ve Osmanlı'nın kuruluş yıllarında geçici bir süre birlik ve sakinlik sağlanmış olsa da Ankara Savaşı'nın ardından Timur'un Anadolu siyasi birliğini tekrar dağıtmasıyla derinleşen siyasi, sosyal ve en etkilisi de ekonomik buhran olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorlu şartlar altında Türkmenlerin bir kurtarıcıya ihtiyacı olduğu görünmektedir ve Şeyh Bedreddin de ortak mülkiyet anlayışı ile bu umudun adresi olmuştur. Çünkü özellikle Bayezid zamanında yerleşen Osmanlı toprak rejimi köylü ve asker sınıfına bir gelir sağlamış fakat bundan yararlanamayan konargöçer Türkmenler sistemden daha çok dışlanmış hissetmişlerdir.⁴⁴⁶

Musa Çelebi abisi Süleyman Çelebi'yi mağlup edip de Rumeli'nde hâkimiyet sürmeye başlayınca güven meselesinden ötürü yakınındaki mevkilerde bulunan kişileri değiştirmeyi uygun görmüş, uç beylerinden Gazi Mihaloğlu Mehmet Beyi

---

⁴⁴⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s.362.

⁴⁴¹ Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvî".

⁴⁴² Uzunçarşılı, a.g.e., s.362.

⁴⁴³ Eroğlu, a.g.e., s.67.

⁴⁴⁴ Eroğlu, a.g.e., s.83.

⁴⁴⁵ Cezar, a.g.e., s.255.

⁴⁴⁶ Eroğlu, a.g.e., s.83.

Beylerbeyi⁴⁴⁷, Şeyh Bedreddin'i ise Kazasker tayin etmiştir.⁴⁴⁸ Öz'e göre Musa Çelebi ile Şeyh Bedreddin'in ilişkisinin temeli aynı dünya görüşünü paylaşmaları olmuştur. Musa Çelebi'nin halk hareketi Türkmen-Devşirme çekişmesinde alt tabakayı oluşturan Türkmenlerden yana, din ayrımı gözetmeyen, sınıfsız bir toplumu amaçlayan devrimci ve anti-feodal niteliktedir ve bu durum Şeyh Bedreddin ile Musa Çelebi'yi doğal müttefikler yapmış görünmektedir.⁴⁴⁹ Öz, Musa Çelebi'nin Türkmen yanlısı olmasına Koyun Musa adlı Türkmen'e olan muhabbetini örnek vermiştir. Ne var ki İncılık'ın Ahmedî'den aktardığına göre ise Koyun Musa, Süleyman Çelebi'yi boğarak öldürttüğü adamıdır.⁴⁵⁰

Süleyman Çelebi gayrimüslim devletlerle iyi geçinip gaza yolunu tıkamışken, Musa Çelebi gazaya öncelik veren bir politikayı geri getirmiştir⁴⁵¹ ki bu Türkmenler için ekonomik bir rahatlama anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu ikilinin bir arada olması herkes için avantajlı görünmektedir. Şeyh Bedreddin nüfuzunu artırmış,⁴⁵² Musa Çelebi hâlihazırda desteklenen bir dini önderin müritlerinin desteğini kazanmış, Türkmenler ise onlar için hayati önemi haiz olan akınlar yapma şansına yeniden kavuşmuşlardır. Mehmed Çelebi'nin Amasya'dan başlayan hareketi, diğer beyler gibi Musa Çelebi'nin aşırılıklarından rahatsız olan Çandarlı'nın desteğiyle büyümüş ve sonunda I.Mehmed tahta geçince Şeyh Bedreddin'i ailesine ve âlimliğine saygısından ötürü 1000 akça maaşla⁴⁵³ İznik'e memur etmiştir.⁴⁵⁴

Burada yüzyıllarca okutulacak Cami'u'l-Fusûleyn⁴⁵⁵ adlı eserini tamamlayan Bedreddin, hac bahanesiyle yola çıkıp İsfendiyar Beyine sığınmış fakat destek görmeyince gizlice Rumeli'ne, Deliorman'a yerleşmiştir.⁴⁵⁶ Burada kendisine Yahudi ve Hıristiyan müritlerin tabi olduğu rivayetleri vardır.⁴⁵⁷ Bedreddin Deliorman'da büyük bir topluluk oluşturmak ile meşgul iken kendisinden bağımsız

---

⁴⁴⁷ İncılık, a.g.e., s.95.

⁴⁴⁸ Cezar, a.g.e., s.232.

⁴⁴⁹ Baki Öz, Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları, 1.Baskı, İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s.92-93.

⁴⁵⁰ İncılık, a.g.e., s.96.

⁴⁵¹ İncılık, a.g.e., s.96.

⁴⁵² Cezar, a.g.e., s.254.

⁴⁵³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.362.

⁴⁵⁴ Cezar, a.g.e., s.237.

⁴⁵⁵ İncılık, a.g.e., s.229.

⁴⁵⁶ Cezar, a.g.e., 254.

⁴⁵⁷ Cezar, a.g.e., s.256.

mı yoksa bağlantılı mı olduğu konusunda bir kesinlik olmayan Dede Sultan lakaplı Börklüce Mustafa, Karaburun ve çevresinde bir görüşe göre beş bin⁴⁵⁸, diğer bir görüşe göre ise on bin⁴⁵⁹ takipçisiyle isyan başlatmıştır. Uzunçarşılı'ya göre Börklüce Şeyh'in halifesi⁴⁶⁰, Cezar'a göre en usta ve sadık adamı⁴⁶¹, Eroğlu'nun Neşri'den aktardığına göre müridi olarak⁴⁶² görüşlerini yaymak için faaliyet göstermektedir. Bu konuda farklı bir görüş ise Börklüce ile Bedreddin'in hem isyanların tarihi ve niteliği hem de kaynaklardaki çelişkilerden dolayı iki ayrı olay olarak kabul edilmesi gerektiği yönündedir.⁴⁶³ Ancak bu görüşte belirtilen Bedrettin'in siyasi hedefi varken Börklüce'nin dini temelli yaklaşması hususu Börklüce'nin mürit olmasından kaynaklı bir tabiyetten de doğmuş olabilir.

Börklüce kadınlar ve fakirlik dışında her şeyin ortak olmasını savunduğu ve Müslüman-Hıristiyan ortak yaşamını desteklediği, Sakız adasındaki din adamlarıyla yakın ilişki içinde olduğu bildirilen bir zattır.⁴⁶⁴ Başlattığı isyanda önce İzmir sancak beyi Aleksandr öldürülmüş, ardından Timurtaş Paşazade Ali bey Manisa'ya kaçarak canını zor kurtarmıştır.⁴⁶⁵ Kimilerine göre Bedreddin'in Rumeli'ye geçmek için kaçıışı bu isyandan sonra gerçekleşmiştir.⁴⁶⁶ I.Mehmed hakimiyeti sağlamak için veziriazam ve beylerbeyi Bayezid Paşa'yı ve oğlu şehzade Murad'ı Börklüce üzerine göndermiştir:

“Bayezid Paşa evvela yollardaki büyük, küçük asi grupları temizledi ve nihayet bunların sığındıkları dağa vardı ve mukavemet edemiyerek Börklüce ve diğer asi kuvvetleri teslim oldular; fakat Bayezid Paşa bu muvaffakiyetini elde etmek için çok kuvvet kaybetmişti. Bayezid Paşa, teslim olanları Ayasuluğ'a getirdi, sorguya çekti ve işin başını anladı; asiler Dede Sultan Börklüce'nin gözü önünde boğazlandı; bunlar ölürlerken “yetiş Dede Sultan” diye bağıryorlardı. Dede Sultan elleri

⁴⁵⁸ Uzunçarşılı,a.g.e., s.363.

⁴⁵⁹ Eroğlu, a.g.e., s.74.

⁴⁶⁰ Uzunçarşılı,a.g.e.,s.363.

⁴⁶¹ Cezar, a.g.e., s.254.

⁴⁶² Eroğlu, a.g.e.,s.70.

⁴⁶³ Fatih Sarıkaya, Şeyh Bedreddin İsyanı İle Karıştırılan Bir Ayaklanma: Börklüce Mustafa İsyanı, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.26, 2017, s.796-818.
<https://doi.org/10.14520/adyusbd.329090> (09.04.21)

⁴⁶⁴ Sarıkaya, a.g.m., s.802.

⁴⁶⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.364.

⁴⁶⁶ Eroğlu, a.g.e., s.71.

tahtaya mihlanmış bir surette deve üzerine konulup şehirde teşhir edildikten sonra katledildi.”⁴⁶⁷

Üç bin kişiyle ayaklandığı konusunda ittifak olan Torlak Kemal ise Paşa ve Şehzade'nin ordusu tarafından Manisa'da bastırılmış, bunu duyan Şeyh Bedreddin'in müritleri ise dağılmaya başlamıştır.⁴⁶⁸ Eflak voyvodası Mircea'nın da destek vermesine rağmen Şeyh Zağra'da yakalanıp Serez'deki I.Mehmed'e getirilmiştir.⁴⁶⁹ Fakat Rumeli fatihinin evladı, alim ve mütefekkir olduğu için hemen öldürülmemiş, sorgu ve fetva beklenmiştir.⁴⁷⁰ Şeyh Bedreddin hakkında herkesin ittifakı eşsiz bir âlim olduğu yönündedir. Yapılan sorguda Sultan I.Mehmed, şeyhülislam Herathlı Mevlana Haydar, Bayezid Paşa ve şehzade hocası Fahrüddin'i şer'i tüm konularda açık ara geçen Şeyh Bedreddin, dini düşüncelerinde suçsuz bulunmasına rağmen, isyan eyleminin sabit olmasından ötürü idamına dair fetva çıkarılmıştır: “Katli helal, malı haramdır”⁴⁷¹ idam edilerek Serez'de pazar yerinde asılı bırakılmış, malları varislerine dağıtılmıştır.⁴⁷²

Şeyh Bedreddin gerek ekonomik anlamda ortak mülkiyet fikirleri⁴⁷³, gerek dini konulardaki genel Sünni yorumlara ters düşen inançları⁴⁷⁴, gerekse siyasi anlamda iktidarı ele geçirme amacıyla⁴⁷⁵ Türkmenlerin merkez-çevre ikileminde kendine bir yer bulmuş, sosyo-ekonomik nedenlerden etkilenen halkı etkilemeyi başarmıştır. Sünni-merkezi-devletçi güce karşı sufi-sınır-konargöçer Türkmen çevresini bir güç unsuru haline getirmiş, bu hareketin bastırılmasının ardından sarayda şeriatın ve Sünnileşmenin etkisi hızla artmıştır.⁴⁷⁶ Üstelik tartışmasız ilim adamlığı⁴⁷⁷ ile halen anlaşılamayan bir dini şahsiyettir. İnalçık dervişleri ikiye ayırmakta, devletin yanında olan dervişlerden ayrı olarak Bedreddin'i devlete karşı, bağımsız ve isyana hazır

---

⁴⁶⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s.364.

⁴⁶⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.364-365.

⁴⁶⁹ İnalçık, a.g.e., s.88

⁴⁷⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s.365.

⁴⁷¹ Eroğlu, a.g.e., s.73.

⁴⁷² İnalçık, a.g.e., s.88.

⁴⁷³ Eroğlu, a.g.e., s.75.

⁴⁷⁴ Cezar, a.g.e., s.255.

⁴⁷⁵ Eroğlu, a.g.e., s.70.

⁴⁷⁶ İnalçık, a.g.e., s.229.

⁴⁷⁷ Cezar, a.g.e., s.255.

(non-conformist) olarak tanımlamaktadır.⁴⁷⁸ Şeyh Bedreddin'in Türkmenler üzerindeki etkisi, 200 yıl sonra 1613'te Sivas kadılarına gönderilen ve "Kızıl başlık kullanan Simavnalıların tespit edilip cezalandırılmasını" isteyen bir emirde görmek mümkündür.⁴⁷⁹ Anadolu'da kendinden sonra gelen hemen her muhalif harekette bir yönüyle örnek alınmış bir muhalefet modeli olmuştur.

Şeyh Bedreddin'den 100 yıl sonra, bu kez Safevilerin etkisiyle, Anadolu'da Türkmenleri etkisi altına almış dini görünümlü fakat aslen siyasi başka bir hareket başlamıştır. Türkmenler ekonomik faaliyetlerini engelleyen, yaşadıkları coğrafyaya karışan aşiret geleneklerine saygı duymayan Osmanlı'yı baskıcı bir rejim olarak görmekte, hatta bazı boy beyleri Osman oğlu dediği padişahı kendiyile eşit saymaktadır.⁴⁸⁰ Safevi tarikatının kurucusu Şah Haydar'ın halifesi Şahkulu Hasan Korkuteli'nde bir mağarada veli görünümünde yaşamış, Antalya'dan Rumeli'ye kadar olan bölgede Şah Haydar'ın propagandasını yapmıştır. Haydar'ın oğlu Şah İsmail'in adamı Nur Halife ise Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum dolaylarında aynı görevi yürütmüştür. Bayezid devlet işlerini vezirlere bırakıp, oğulları arasında çekişmeler başlayınca Safevi propagandası tehlikeli bir hal almış, fakat nedense merkez gerekli ilgiyi derhal göstermemiştir.⁴⁸¹ Merkezi iradenin zayıflamasını fırsat bilen Şahkulu'nun "*Min bad* (bundan böyle) *devlet ü saltanat benimdir*" sözüyle Şehzade Korkut'un Manisa'ya doğru harekete geçmesini fırsat bilerek kısa sürede 10 bin kişi toplamış, Antalya pazarını talan etmiş, kadıyı idam etmiş ve şehzadenin hazinesini ele geçirmiştir.⁴⁸²

Anadolu Türkmenlerinin pirleri saydığı⁴⁸³ Şah İsmail'in dini etkisi Osmanlı merkezine olan muhalefet ile ciddi bir siyasi tehlikeye dönüşmüştür. Şehzade Korkut haber alınca Hasan ağayı üstüne göndermiş fakat sipahilerde Şahkulu'na katılmış ve kaçmayı başarmışlardır. İsyancılar Burdur, Keçiborlu, Korkuteli, Isparta, Gölhisar ve Sandıklı'ya yürümüş⁴⁸⁴, Kütahya önlerinde Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet

---

⁴⁷⁸ İncalcık, a.g.e., s.22.

⁴⁷⁹ Öz, a.g.e., s.132-133.

⁴⁸⁰ İncalcık, a.g.e., s.134.135.

⁴⁸¹ Yaşar Yücel ve Ali Sevim, Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanunî, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 115.

⁴⁸² Eroğlu, a.g.e., s.134-135.

⁴⁸³ İncalcık, a.g.e., s.136.

⁴⁸⁴ Yücel, a.g.e., s.116.

Paşa'yı 1511 Nisan ayında öldürmüşlerdir.⁴⁸⁵ Kütahya'yı talan ettikten sonra Bursa'da peşlerinden gönderilen Hasan ağayı da katletmişler, Bursa kadısının merkeze yazdığı uyarı mektubu üzerine gönderilen veziriazam Hadım Ali Paşa'yı Sivas yakınlarında öldürmüşlerdir (Temmuz 1511).⁴⁸⁶ Bu mücadeleden sonra olanlar hakkında bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bir görüş veziriazam öldürülse de Şahkulu'nun kuvvetlerinin dağıldığı ve bu şekilde mücadelenin bittiğini bildirirken⁴⁸⁷, diğer bir görüş şehzade Ahmed peşlerine düşmediği için isyancıların Şah İsmail'in yanına kaçtığı fakat huzursuzluk çıkacağından çekinen Şahın bu kişileri katlettiği yönündedir.⁴⁸⁸ Şehzade Ahmed'in bu isyandaki rolü hakkında da fikir ayrılığı vardır. Yücel ve Sevim, Şehzade Ahmed ve oğlu Murad'ın Şah İsmail'in adamlarının elinden taç giydiği ve hatta isyanın başına bunların geçtiğini aktarmakta, Eroğlu ise Şehzade Ahmed'in tahtı sağlama almak için maktul Ali Paşa ile isyanı bastırmaya çalışsa da paşanın katlinin ardından korkup kaçtığını, bu nedenle de yeniçeri desteğini kaybettiğini bildirmektedir.⁴⁸⁹

Şehzade Selim bu karışıklığa karşı ve bu karışıklıktan faydalanarak babasını tahtan indirip önce rakip kardeşleri sorununu halletmiş, ardından Avrupalı devletlerle sulh etmiş ve son olarak Şah'ın Anadolu'daki taraftarlarını tespit ve idam ettirmiştir.⁴⁹⁰ Tüm bunlar Türkmenler üzerinde etkili olarak Osmanlı hanedanını tehdit eden Safevileri ortadan kaldırmak için yaptığı hazırlıklardır. Nihayetinde bunun dini değil Türkmenler üzerinde kontrolü sağlamaya dönük siyasi amaçlı bir mücadele olduğu Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail'in kişisel husumetlerinden de belli olmaktadır.

Osmanlı döneminde en çok bilinen hareketlerden bir diğeri ise Celali isyanlarıdır. Esasen devletin yönetimine veya hanedana değil, devletin memurlarına ve sistemdeki bozukluklara karşı bir hareket olduğundan ve devlet ricalinin de bizzat katkısıyla genişlediğinden isyan adlandırmasının doğruluğu tartışmalı olsa da Osmanlı tarihinin en zorlu yılları olduğu gerçektir. Celali isyanları Kanuni zamanında bürokrasinin büyüdüğü ve sultanın zayıfladığı dönemde başlamış, II.

---

⁴⁸⁵ Eroğlu, a.g.e., s.135.

⁴⁸⁶ Yücel, a.g.e., s.116.

⁴⁸⁷ Yücel, a.g.e., s.116.

⁴⁸⁸ Eroğlu, a.g.e., s. 138.

⁴⁸⁹ *Karşılaştığımız*: Eroğlu, a.g.e., s. 136-138; Yücel, a.g.e., s.116.

⁴⁹⁰ İnalçık, a.g.e., s.137-138.

Selim döneminde şiddetlenmiştir. İsyanın sosyal, ekonomik, dini, politik birçok sebepleri bulunmakla birlikte konumuz açısından hareketin karakterindeki Türkmen unsurlarla ilgili olan kısımları ele alınacaktır.

Selçuklu, Moğol ve Osmanlı devlet yapısının aşiretlere yönelik politikalarını karşılaştıran Togan 3 aşama olduğunu belirtmiştir: 1-) Konargöçerleri yeni bir sınır bölgesine aktarmak, 2-) Önce askeri sonra bürokratik sebeplerden dolayı bu topluluğu sınırda iskân ettirmek, 3-) Konargöçerleri ve aşiretleri merkeze itaat ettirmek. Vergilendirmeyi araç olarak kullanan Osmanlı 3. aşamada başarılı olan tek devlet gibi görünmektedir.⁴⁹¹

1473'ten 1514'e kadar Anadolu'daki Osmanlı rakipleri olan Akkoyunlular, Karamanlılar ve Safevilerin mağlup edilmesiyle Osmanlı devletine katılan konargöçer Türkmenlerin iskânı Osmanlı'nın Anadolu'daki en büyük sorunu olmuştur. 1548'de Yeni-il Türkmen kazasının kurulması ve vergi toplaması zor olan konargöçerleri aşiret halinde vergiye bağlamak için başlarına Türkmen voyvodası (mültezim) atanması ile Türkmenler üzerinde vergi baskısı başlamıştır. Voyvodaların başlıca görevleri: kendisine bağlı aşireti bir arada tutmak, asayişini sağlamak, vergi kaydını tutmak ve merkeze bu aşiretlerden hayvan temin etmektir. Türkmenler kıymetli bir vergi kaynağı olarak görülmüş ancak voyvodalar konargöçer hayvancılığın şartlarını göz önünde bulundurmadan sürekli daha fazla vergi talep eder olmuştur.⁴⁹² Üstelik yaylak ve kışlak yerlerinin tayin edilerek konargöçerlerin yaşam alanlarının kısıtlanması⁴⁹³, bazı bölgelerin kurak ve yaşamaya elverişli olmaması nedeniyle Türkmenlerin geçim kaynağı olan sürülerin azalmasına neden olması ve halkın fakirleşmesi⁴⁹⁴, zulmeden kapıkulunun bölgesinden dahi kaçmaya izni olmaması gibi fiziki sınırlamalar Türkmenlerin Oğuz boyu yıllarına dayanan 1000 yıllık geleneksel yaşam tarzını kaybetme korkularını yeniden uyandırmıştır. Bir başka açıdan ise dönemin uluslararası sorunu olan hızlı nüfus artışına karşı gelirlerin yetersiz kalması, Türklere özgü ilmiye sınıfına mensup olmak için gidilen

---

⁴⁹¹ Onur Usta, Celaliliğin Türkmen Cephesi: XVII. yüzyıl Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi , S.33, 2012, s.50.

⁴⁹² Usta, a.g.m., s.58.

⁴⁹³ Kayhan, a.g.m., s.221.

⁴⁹⁴ Usta, a.g.m., s.70.

medreselerde sistemin bozulmasına neden olmuştur. Medresedeki eğitim seviyesinin düşmesiyle öğrenciler eskiden beri süregelen heterodoks akımlardan daha kolay etkilenir hale gelmiş ve medrese mezunlarının işsiz kalmasına karşın yüksek kademe memurlukların Enderun'dan çıkan devşirmelere verilmesi huzursuzluk kaynağı olmuştur.⁴⁹⁵ Başlıca Yeşilirmak havzası, Kastamonu, Bursa-Balıkesir bölgesi, Afyon-Akşehir-Karaman bölgesi ve Batı Anadolu'nun genelinde çıkan bu medrese isyanları özellikle Türkmen-Türkmen karakterli yerlerde çıkmasıyla göze çarpmaktadır. Üstelik Türklerden oluşan ilmiye sınıfına mensup kadılar ile müderrisler ve tımarlı sipahi de bu medrese öğrencilerini kollamıştır.⁴⁹⁶ Bu açıdan bakıldığında da oldukça milli bir karakter taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

İnebahtı ve Kıbrıs gibi askeri operasyonlarda en fazla kaybı tımarlı sipahi vermiş, halka büyük yükümlülükler getirmiştir.⁴⁹⁷ Tımar ve zeametlerin kapıkullarına verilmesinden rahatsız sipahiler, tımarın değerinin düşmesi ile çift bozanlar yüzünden başıboş kalanlar ve Türkmen voyvodalarının baskısına karşı aradığı güvenliği ve adaleti bulamayanlar Celali birliklerinin kaynağını oluşturmuşlardır.⁴⁹⁸ Medreselilerin başlattığı ufak tefek isyanlar zamanla daha çok başıboş insanı yanına çekmeye başlamış, bunlara karşı sarayın isteği ile o bölgelerde eli silah tutan ama yine başıboş reayadan oluşan il-erleri denilen koruma birlikleri oluşturulmuştur. Ancak bu göreve bir ücret verilmediğinden zamanla bu gruplar da tıpkı diğerleri gibi soyguna başlamıştır.⁴⁹⁹ Savaşlarla meşgul olan ve zamanla sarayda gelişen devşirme bürokrasiye karşın görece olarak güç kaybeden sultan kapıkulunun keyfi vergileriyle ezilen reayaya yardım etmekte başarısız olmuş⁵⁰⁰, hatta III. Murad halka zalim memurlara karşı silahlanarak kendi kendilerini müdafaa etmelerini dahi salık vermiştir.⁵⁰¹ Tüm bu durum göz önüne alındığında Celali isyanlarının iki yönü bulunmaktadır: 1-) Türkmen voyvodalığı için ayrıcalığını korumak isteyen kapıkulu ve bu gelirden pay almak isteyen yeniçerilerin arasındaki

---

⁴⁹⁵ Akdağ, a.g.e., s.287.

⁴⁹⁶ Mustafa Akdağ, Celali İsyânlarının Başlaması, Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, C.4, S.1, 1946, s.34-35.

⁴⁹⁷ Akdağ, a.g.m., s.37.

⁴⁹⁸ Akdağ, a.g.e., s.287.

⁴⁹⁹ Akdağ, a.g.m., s.34.

⁵⁰⁰ Sencer Divitçioğlu, Ortaçağ Türk Toplumlari Hakkında, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s.72.

⁵⁰¹ Akdağ, a.g.e., s.286.

kar çatışmasının voyvodaların Celali liderleri olmasına yol açması⁵⁰². 2-) Anadolu'da siyasi, dini, sosyal, ekonomik bütün özgürlüklerini kaybeden Türkmenler için bu asi liderlere sekban olmanın, ayrıcalıklı Osmanlı askeri sınıfına dâhil olmak için tek yola dönüşmesi.⁵⁰³

Celali isyanları, çok boyutlu birden çok çekişmenin bir araya gelmesiyle yaklaşık 100 yıl devam eden bir karmaşa ortamını tanımlayan genel bir terime dönüşmüştür. İsyanların olduğu bölge Türkmen/Türkmen nüfusunun olduğu bölgeler olduğundan bu olaylar Türkmen başıbozukluğu olarak tanımlanmış ve genellikle gittikçe Sünnileşen merkezin dini bir bakış açısıyla değerlendirdiği isyancılar dinsiz olarak etiketlenmiştir. Hatta III.Murad döneminde işsiz kalan Türkmenlerin Yeniçeri ocağına alınmasının ilerleyen dönemde ocağın bozulmasının sebebi olduğu yaygın olarak kabul edilmiştir.⁵⁰⁴ Fakat kanaatimizce bu gibi değerlendirmelerde 'cum hoc ergo propter hoc' yanılığısı bulunmaktadır. 'Cum hoc ergo propter hoc' aynı anda var olan iki olaydan birinin diğerinin nedeni olarak algılanması anlamına gelen bir mantık hatasıdır. Olayların birbiriyle bağlantılı olması birinin diğerinin sebebi olduğu anlamına gelmemektedir. Neden-sonuç ilişkisinin kurulması için ayrıca ispatlanması gerekmektedir. Dolayısıyla olayların Türkmen ve Türkmenlerin yoğun olduğu bölgede olmasını isyanın sebebi varsaymak bilimsel bir çıkarım olmayacaktır. Ayrıca burada bir öncelik/sonralık yanılığısı da görülmektedir: Celali isyanları Türkmenler yaşadığı için, Türkmenlerden dolayı mı o bölgede gerçekleşti? Yoksa Celali isyanlarının gerçekleşmesine neden olan olayların (örneğin Türkmenlerin koyun vergisinin mukataa vergiler içinde %12 gibi büyük bir orana sahip olması⁵⁰⁵ ve bu pastadan kar elde etmek isteyen kapıkulunun mültezimlik mücadelelerinin) o bölgede görülmesinin nedeni Türkmenlerin o bölgede yaşaması mıydı? Üstelik Celali isyanları payitahtta değil, Türkmen yerleşim yerlerinde olmuş, en çok Türkmenlere zarar vermemiş miydi?⁵⁰⁶ 17.yüzyılda Celali liderleri sultanın tahtına, iktidara göz diktiklerinde Türkmenler bu hareketten çekilerek, isyanın bitmesini sağlamamışlar mıydı?⁵⁰⁷

---

⁵⁰² Usta, a.g.m., s.63.

⁵⁰³ Usta, a.g.m., s.79.

⁵⁰⁴ Akdağ, a.g.e., s.287.

⁵⁰⁵ Usta, a.g.m., s.78.

⁵⁰⁶ Usta, a.g.m., s.77.

⁵⁰⁷ Akdağ, a.g.e., s.289.

Oğuz göçlerinden önce yerleşik bulunan halk hem Rumeli’de hem Anadolu’da Osmanlı öncesi dönemden daha iyi şartlara kavuşurken Türkmenlerin, özellikle gazalar durduktan sonra, devletten dışlanması ve sistematik olarak yabancıların eline geçen sarayın Türkmenleri hayvan ve vergi kaynağı olarak görüp hayat tarzlarına müdahale ederek Türkmen kimliğinin ayrılmaz iki parçası olan konargöçerlik ve özgürlük kavramlarına dokunması kendinden öncekiler gibi Celali isyanlarının da sebeplerinin genel aksını oluşturmaktadır. Ahmet Refik tarafından yayına hazırlanan⁵⁰⁸ 16.-18.yüzyılda Türkmen aşiretlerinin sorunlarına dair Divan-ı Hümayun kararlarında görüldüğü üzere merkezi yönetimin Türkmen ve Türkmenlere dair ifadeleri genellikle aşağılayıcı, kınayıcı ve emredici şekildedir. Oysaki kararların konusu ve içeriği incelendiğinde Türkmenlerden duyulan rahatsızlık onların hayat tarzından ibarettir. Geleneksel sosyal, dini, ekonomik ve siyasi yapısını korumak kısacası kendi gibi yaşamak isteyen halkın bu nedenle yönetimden dışlanmanın ötesinde aşağılanmasına mukabil isyanların Türkmen bölgelerinde çıkması daha doğru kurulabilecek bir neden-sonuç ilişkisi gibi görünmektedir.

Türkmenlere karşı güdülen siyaset, sultanların kendi görüş ve bakış açısı zaman zaman farklı olsa da, temelde kalemiye ve seyfiye sınıfının değişmeyen görüşlerine ve ayrıcalıklarına dayanmaktadır. Örneğin sık sık meyhaneleri basarak kapıkulunu teftiş eden, ödemeleri bizzat kontrol eden ve kapıkulunun savaşdaki performansından memnun olmayan sultan II. Osman⁵⁰⁹, devlet üstündeki devşirme etkisini azaltmak için Anadolu’dan sekban toplamak niyetiyle hacca gitmek isteyince ayrıcalığını kaybetmek istemeyen kapıkulu tarafından katledilmiş, saray ise bu katliamı engellememiştir.⁵¹⁰

Özetle Türkmen muhalefetinin Osmanlı dönemindeki yansımaları hayat tarzlarına, özgürlüklerine ve merkezden çevreye doğru itilmelerine tepki olarak genellikle bürokrasiye karşı olmuş, bu durum bazen şeyhler bazense kapıkulu tarafından iktidarı ele geçirmek için kullanılmıştır. Özgürlüklerini, inançlarını ve

⁵⁰⁸ Ahmet Refik, Anadolu’da Türk Aşiretleri, Ankara, La Kitap, 2017.

⁵⁰⁹ Feridun Emecen, "Osman II", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-ii> (03.04.2021).

⁵¹⁰ Usta, a.g.m., s.75.

hayat tarzlarını tehdit eden Anadolu'daki Moğol, Bizans ve fars gerçekliğine muhalefet ederek Osmanlı'yı kuran ve büyüten Türkmen unsuru gerektiğinde kendilerine aynı tehditleri yönelten Osmanlı sistemine de anılan çeşitli isyanlarda muhalefet etmiştir. 20.yüzyıla gelindiğinde Türkmenlerin alınmadığı yönetimin neredeyse 300 yıldır süren yanlış politikalarının sonucunda yıkılan imparatorluğun enkazının altında yalnızca Türkmenler kalmış, Osmanlı hanedanlığı ise Türkmenlerle arasına yerleştirdiği yabancıların gidişi üzerine Türkmen muhalefetine son hedefi olarak ortadan kaldırılmıştır.

3.4. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ

3.4.1. İlk Yıllar

İmparatorluğun çöküş sürecinde azınlıklar yavaş yavaş bağımsızlıklarını almış, geriye bir avuç toprak ve Sevr hükümleri kalınca, milli mücadelenin ideolojik altyapısı eski İttihatçı kadrolardan, askeri, ekonomik ve manevi gücü ise Anadolu'nun Türkmenlerinden sağlamıştır. Jön Türkler, imparatorluğun çöküş yıllarında Osmanlı'nın alt sınıf aydın ve bürokratlarını harekete geçiren, saltanat ile hiç ortak noktası olmayan, alt sınıfların yukarı hareketi için bir yol açan devrimci bir harekete mensupturlar. Osmanlılık olarak başlayan ideolojik hayatları zaman içinde olaylardan etkilendiği ölçüde anti-emperyalist, devletçi ve milliyetçi bir karaktere bürünmüştür. Bu mirasın genç cumhuriyete kalması ise Kurtuluş Savaşı kadroları sayesinde olmuştur. Başlarında çoğunlukla eski İttihatçıların bulunduğu direniş hareketleri milli bir mücadeleye dönüşmüş, Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak ve yine İttihatçılardan kalan Karakol cemiyetleri mücadelenin örgütsel altyapısını oluşturmuştur.⁵¹¹ Milli mücadelenin zorlu yıllarının ardından savaş sonrası durum ile ilgili fikir ayrılıkları mecliste baş göstermiştir. 1921'de Yunan tehdidi atlatıldıktan ve İngilizlerin Malta'ya gönderdiği sürgünler yurda döndükten sonra mecliste muhalefet artmaya başlamıştır. Temmuz 1922'de kurulan İkinci Grup'takilerin tek ortak noktası Mustafa Kemal'de gördükleri artan mutlakiyet ve köktencilığe karşı ortak muhalefetleridir.⁵¹²

⁵¹¹ Karpas, a.g.e., s.14-17.

⁵¹² Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 7.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.232-234.

Hükümetle ilişkisi olan asker ve bürokrat seçkinlerden oluşan Birinci Grup, ilerlemenin önünde engel olarak gördükleri geleneksel kurumları ve kültürü yukarıdan aşağıya doğru bir hareketle değiştirmek istemiştir. Kültürel açıdan yenilikçi ve ilerici iken toplumsal ve ekonomik açılardan tutucu oldukları göze çarpmaktadır. Geleneğin muhafaza edilmesini isteyen taşralı liderlerden oluşan İkinci grup ise ekonomik faaliyetlerin önündeki engellerin kaldırılmasıyla kalkınmanın gerçekleşebileceğini düşünmüştür. Karpat'a göre Birinci Grup Avrupaî düşünce tarzıyla kendi toplumuna üstün bakıp ve onu kendisi tarafından kurtarılmayı bekleyen bir halk olarak tanımlarken, İkinci Grup toplumun kimliğini ve varlığını tehdit edebilecek bir kültürel değişim değil ekonomik bir kalkınma talep etmektedir.⁵¹³ Koçak ise İkinci Grubun yönetici kadro içinde sivrilecek bir tek adam yönetimine karşı "milli hâkimiyet" ilkesini öne çıkardığını belirtmektedir. Birinci Grup için ise İkinci Grup gerici durmaktadır.⁵¹⁴ Başlarında Kazım Karabekir'i görmek isteyen⁵¹⁵ İkinci Gruba karşı Birinci Grup, Kurtuluş Savaşı sırasında oluşan konsensüste sözü edilmeyen laikliği, kalkınma ve uygarlaşma için kaçınılmaz bir zorunluluk olduğu inancında olan küçük bir grubun baskısıyla en önemli ilke haline getirmişlerdir.⁵¹⁶ Karabekir, "*barıştan sonra diktatörlüğün milli birliği sarsacağını ve fikir hürriyetini hurpalayacağını*" söylese de yine de mecliste sert gruplaşmalardan yana olmamış, grupların arasını bulmaya çalışmıştır.⁵¹⁷

Mart ayında Mustafa Kemal'in muhafız alayı komutanı Topal Osman'ın İkinci Grup'tan Ali Şükrü Bey'i öldürmesiyle mecliste gerilim tırmanmıştır. Gelişmeler üzerine İkinci Grup Mustafa Kemal'in seçilmesini engelleyecek şekilde milletvekillerinin seçtikleri bölgede en az 5 sene oturmaları şartını getirmek istediğinde Mustafa Kemal derhal meclisi feshetmiş⁵¹⁸ ve yaz aylarında yapılacak seçimlere girecek adayları bizzat tahkikattan geçirmiştir. Seçimlerde İkinci Grup'tan çok az kişinin seçilmesiyle çoğunluğu alan Birinci Grup, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin tüm örgütünü ve varlığını devralan Cumhuriyet

---

⁵¹³ Karpat, a.g.e., s.26.

⁵¹⁴ Cemil Koçak, Siyasal Tarih: 1923-1950, Der. Sina Akşin, Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s.88-89.

⁵¹⁵ Uğur Mumcu, Kazım Karabekir Anlatıyor, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 1999, s.66.

⁵¹⁶ Karpat, a.g.e., s.30-31.

⁵¹⁷ Mumcu, a.g.e., s.67.

⁵¹⁸ Koçak, Siyasal Tarih: 1923-1950, s.88-89; Karpat, a.g.e., s.29.

Halk Fırkasına dönüşmüştür.⁵¹⁹ Batıcı-modernistlere karşı halkçı-gelenekçiler kaybetmiştir.⁵²⁰

Kaybeden gelenekçilerin Türkmen muhalefetinin tipik özelliklerini, kazanan modernistlerin ise Türk devletlerinin genel bakış açısını barındırdıkları hemen göze çarpmaktadır. Merkez yönetimi ve ekonomiyi kontrol etmek istemiş, çevre ise düşünce, inanç ve ekonomik özgürlükleri konusunda muhafazakâr davranmıştır. 1924 anayasası seçkinlerin tasarladığı bir gelecek için dönüşüm aracı olarak hazırlanmış⁵²¹, 1925 Tahrir-i Sükûn kanunu ile politik muhalefetin önü rejimi korumak adına da olsa tıkanmıştır. Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan ve kadroları milli mücadelenin öncülerinden oluşan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulduktan 6 ay sonra kapanmış ve bağlantılı olduğu düşünülen, İttihat ve Terakki Partisinden arta kalan kişilerle beraber pasifize edilmiştir.⁵²²

1925'ten sonra vergiler yükselmiş, kalkınma gerçekleşmemiş ve muhalefet artmıştır. 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile muhalifler bir çatı altında toplanmış ve partinin kapatılmasıyla birlikte bu muhalefet girişimi de tasfiye edilmiştir. 1930-45 arası değişiklikler reformları desteklemek dışında seçkinlerin politik sistemdeki yerlerinin pekiştirilmesi amacına da hizmet etmiştir.⁵²³ Bu değişikliklerden biri anayasada laikliğin pekiştirilmesi şeklinde olmuştur. 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye'nin "*Türkiye Devletinin dini, Dini İslâmdır; resmî dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir.*" ikinci maddesi önce 1928 yılında "*Türkiye Devletinin resmî dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir.*" olarak değiştirilmiş ardından 1937 yılında "*Türkiye Devleti, Cümhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir.*" ifadesiyle 1924 anayasasında son şeklini almıştır. Yine 1928'de mebusların yeminini belirten

---

⁵¹⁹ Zürcher, a.g.e., s.232-234.

⁵²⁰ Karpat, a.g.e., s.29.

⁵²¹ Karpat, a.g.e., s.32.

⁵²² Eric Jan Zürcher, Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928, Çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.168.

⁵²³ Karpat, a.g.e., s.27-35.

16.maddede “*vallahi*”⁵²⁴ ifadesi çıkarılarak “*namusum üzerine söz veririm*” ifadesi eklenmiştir.⁵²⁵

Ayrıca bu yıllarda meclis denetimini ele geçiren partinin aşırı laik-milliyetçi bir kesimi ilerleyen yılların sorunlarının tohumlarını atmaya başlamıştır. Öyle ki Recep Peker’e göre eski ve geleneksel olan her şey yıkılmalıdır.⁵²⁶ Bu, geleneğini korumak için binlerce yıl mücadele etmiş bir toplumda, o toplumun iyiliği gözetiliyor olsa dahi kolay olmayacak bir siyasi hedeftir. Nitekim ne zaman geleneğin yıkılmak istendiği tek-parti düşüncesine muhalif bir parti kurulsa halkın büyük bir teveccüh gösterdiği görülmüştür.

Anadolu’daki konargöçerlerin iskânı için 1917’de kurulan komisyon savaş yılları nedeniyle başarısız olmuş, bu komisyonun raporları 1922’den itibaren değerlendirilmek üzere yeniden ele alınmıştır. TBMM 1925 yılında bu raporların ışığında konargöçerlerin iskânı için Dâhiliye Vekâletine yetki vermiş, ilki 1927-28 yıllarında ikincisi 1932-34 yıllarında olmak üzere iki girişim gerçekleştirilmiştir. Erdal’ın verdiği rakamlara göre bu dönemde toplanabilen raporlarda yaklaşık 69.500 kişinin İçel, Adana-Aydın, Isparta, Kütahya, Bilecik-Çorum, Tokat, Ordu ve civarı, Kayseri, Niğde ve Aksaray yörelerine yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.⁵²⁷ Türkiye’nin temel iskân yasası 1934’te çıkarılan 2510 sayılı İskân Yasası’dır.⁵²⁸ Bu kanunun uygulaması ile ilgili 5 Şubat 1948’de çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararında iskân politikasında Türkmen konargöçerlere özel bir madde ayrıldığı göze çarpmaktadır. 3.maddenin A bendi Türkmen konargöçerlerin iskânını şu şekilde planlamaktadır: “*Hiç bir yerde devamlı oturmayan ötedenberi göçebeliği itiyat edinmiş bulunan Türk soyundan ve anadili Türkçe olan göçebeler, İçişleri ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarınca tesbit edilecek yerlerde toplu veya dağınık bir*

⁵²⁴ *Vallahi*: ‘Tanrı’yı tanık tutarım, Tanrı hakkı için’ anlamında kullanılan bir yemin sözü. (TDK Güncel Türkçe Sözlük)

⁵²⁵ Teşkilat-ı Esasiye, Kanun no:491, Kabul tarihi: 20.04.1340 (Miladi 20.06.1924) . <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> (03.04.2021) ; Karpaz, a.g.e., s.35.

⁵²⁶ Karpaz, a.g.e., s.37.

⁵²⁷ İbrahim Erdal, “Cumhuriyet Döneminde Yörüklerin İskânı Konusu”, Ed. Hayati Beşirli ve İbrahim Erdal, Osmanlıdan Cumhuriyete Yörükler ve Türkmenler, Ankara, Phoenix Kitabevi, 2008, s.5-10. *Bu nüfusa, raporlarda verilen kişi sayılarına kişi sayısı yerine hane sayısı verilen raporlardaki hane sayısı 5 ile çarpılarak eklenmiş ve bu yöntemle ulaşılmıştır. Bu yöntem Erdal’ın eserinde başvurulan yöntem olduğu için seçilmiştir.*

⁵²⁸ T.C. Resmi Gazete, S. 2733, 21 Haziran 1934.

şekilde iskân edilirler.” C bendi ise bu iskânın olumsuz sonuçlarından korunmak için eklenmiş bir tedbir bildirmektedir: “Göçebelerin iskân işlemleri kendilerinin ötedenberi yaşayışları, iklim ve geçimi şartları gözönünde tutulmak suretiyle yapılır.” Aynı maddenin B bendinde “Bunlardan Türk soyundan olmayan ve anadilleri Türkçeden başka dil olanları, iskânı müsait bulunan Türk köylerinde birer aile halinde serpiştirme veya büyük köylerde esas nüfusun yüzde onunu geçmemek üzere ve serpiştirme suretiyle iskân edilirler” ifadesi dikkat çekmektedir. Kararın dikkat çeken diğer bir yanı ise iskân sahalarını öncelik sırasına göre kategorilendiren 6.maddede ilk kategorinin “Nüfus kesafeti pek düşük olan ve aynı zamanda coğrafi ve harsî bakımdan Türk kültür ve nüfusunun teksifine ihtiyaç bulunan” illerden oluşmasıdır.⁵²⁹ Bu maddeler Türkmenlerin cumhuriyet döneminde de kurucu unsur ve devlet otoritesinin dayandığı güç olma özelliklerini korumaya devam ettiklerinin göstergesi sayılabilir.⁵³⁰ Nitekim Milli Mücadele yıllarında develeriyle cephane taşımış, develerini satıp silah almış ve Kuvay-ı Milliye saflarına katılmış olan bu konargöçer Türkmenlerin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında buğday stoku yapmak için develerini devlete teslim ettiği yahut nakliyyeyi kendileri gerçekleştirdiği görülmektedir.⁵³¹

1960’lardan itibaren artan şehirleşme ile geleneksel konargöçerlik uygulanamaz hale gelmiş, göçler kısa mesafeli yayla göçleri haline dönüşmüş ancak konargöçerlik ruhu hayat algısının içinde varlığını devam ettirmiştir.⁵³² Eröz’e göre 1965’te yerleşmek istediği halde uygun imkân bulamayan yaklaşık 50 bin kişiden bahsedilebilir.1965-67 yılları arasında ise yalnızca Akdeniz bölgesinde 16.550 kişinin konargöçerliğe devam ettiği tespit edilmiştir.⁵³³ Bu yıllarda Türkmenlerin konargöçer ruhunun henüz kaybolmadığını anlamak için Eröz’ün sözlü tarih çalışmasından şu satırları aktarmak yerinde olacaktır:

“30 çadır olarak yerleşiyorlar. 33 sene sonra (1961 de), ailelerin bölünmesi ve nüfus artışı sebebiyle 120 haneye çıkıyorlar. Şimdi çok çocuk yapmamak kararını

⁵²⁹ T.C. Resmi Gazete, S. 6857, 15 Mart 1948.

⁵³⁰ Erdal, Cumhuriyet Döneminde Yörüklerin İskânı Konusu, s.2.

⁵³¹ Ali Doğaner, Çukurova Bölgesi Konargöçerlerinde Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı, Doktora Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi SBE, 2013, s.41-43.

⁵³² Akın, a.g.t., s.220; Erdal, Cumhuriyet Döneminde Yörüklerin İskânı Konusu, s. 11.

⁵³³ Doğaner, a.g.t., s.43.

almışlar. “Yakında gene 400 hane oluruz. Amma geçim ne olacak bakalım? Şöyle ecdadımız gibi bir çalkalansak” diyerek, Anadolu ve Rumeli fütuhatinin İktisadî tarafına işaret elmiş oluyorlardı.”⁵³⁴

Konargöçerliğe devam eden Türkmenlerin bir kısmı ise 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında, harekâttan önce Rumların demografik yapıyı bozarak coğrafi üstünlüğü ele geçirmek için azaltmaya çalıştığı Türk nüfusunu desteklemek için Kıbrıs’a iskân ettirilmiştir.⁵³⁵

3.4.2. İlk Muhalefet Denemesi

Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kuruluşu ile önceki başarısız girişimlerin ardından Türkiye çok partili hayata kesin olarak geçmiştir. Kurucularını CHP içinden çıkararak bu parti bir anlamda İnönü’nün onayı ile hatta New York Times’a göre “majestelerinin sadık muhalefeti” olarak doğmuştur.⁵³⁶ Bir görüşe göre İnönü DP’nin bir muhalefet partisi olarak kurumsallaşabilmesi için Recep Peker’i başbakanlığa seçmiş⁵³⁷, kendisi de arabuluculuk rolünü üstlenerek çok partili hayatın güvenli şekilde yerleşmesini sağlamıştır. Demokrat parti programında ekonomik faaliyetlerde özel girişim ve sermayenin esas olması, demokrasinin, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi ve son olarak laikliğin dinsizlik olarak algılanmaması dışında CHP’den ayrılan başka bir yönü yoktur.⁵³⁸

Buna karşın CHP’nin 1947’deki VII. kurultayında geçmişiyle hesaplaşmaya gitmiştir. CHP’nin savaş günlerinden bu yana halkın sevgisini kaybettiğini, CHP’nin çalışmasından memnun olunmadığını ve partinin 6 temel ilkeyi dahi halka açıklamakta başarısız olduğunu delegeler samimi özeleştiriler şeklinde dile getirmişlerdir. Hatta Kayseri delegesi Nayman, “parti olarak yapılan hatalarımız, partinin askerce merkezden verilen emirlerle idare edilmiş olması keyfiyettir....yukarıdan gelen bir tazyikle parti yönetilemez ” diyerek partinin örgütlenme şekline atıfta bulunmuştur. CHP her ne kadar kendini muhalefetin

⁵³⁴ Eröz, a.g.e., s.266.

⁵³⁵ Doğaner, a.g.t., s.44.

⁵³⁶ Ateş, Recep Peker Başbakanlığı, s.137.

⁵³⁷ Ateş, Recep Peker Başbakanlığı, s.140-141.

⁵³⁸ Koçak, Siyasal Tarih: 1923-1950, s.141.

karşısında rejimin ve inkılâpların bekçisi olarak görmüşse de DP kadar kendisinin de yeniden yapılanması gerektiğinin farkındadır. Kocaeli delegesi Balkan bunun sebebini şu şekilde açıklamıştır: “*CHP diye bir zümre vardı. Fakat hiçbir şeye karışmazdı. Atatürk ne dilerse, İsmet İnönü ne dilerse o olurdu. Esasen CHP özleseydi de işlere karışamazdı. Çünkü ismi vardı, cismi yoktu...*”⁵³⁹

Tüm bu hesaplaşmaya rağmen CHP beklenen dönüşümü geçirememiştir. Özellikle Peker yönetimi tek parti alışkanlıklarını kolayca bırakamamış, hatta bazen muhalefete İstiklal Mahkemelerinin kanunen halen açık olduğunu dahi hatırlatmıştır.⁵⁴⁰

3.4.3. Osman Bölükbaşı

DP'nin meşhur 12 Temmuz beyannamesini kabul ederek partisinin aşırı yöntemler kullandığını zımnen onaylamasının ardından DP-CHP gerginliği azaltılmıştır.⁵⁴¹ İktidar- muhalefet arası uzlaşma bu çalışmanın temel noktası olan Türkmen muhalefetini ortaya çıkaran yeni bir yol ayrımına neden olmuştur. Beyanname yayınlanmadan önce DP'nin Ocak 1947'deki I. Kongresinde, kuruluştan itibaren taşra örgütlenmesinde çalışan bir isim olan Osman Bölükbaşı Köprülü ve Menderes'in isteğiyle adaylıktan vazgeçtiğini söylemek zorunda kalmış ve seçilememiştir.⁵⁴² Sert muhalefeti ile tanınan Bölükbaşı ve birkaç arkadaşı DP'nin taşrada kısa sürede örgütlenmesini sağlamış fakat henüz 1 yıl geçmişken partide istenmeyen isimler olmuşlardır. DP bu konuda CHP ile hem fikir olarak bu grubu aşırıları olarak tanımlamış ve aleyhlerine bir kamuoyu başlatmıştır. Anlaşılan yalnız CHP değil DP kurucuları da gerçek bir muhalefet beklememiş, günlük anlaşmazlıklardan öte bir ikilik yaratmak istememiştir. Ayrıca sert dili, kırsalın ekonomik talepleri, milli vurguları ve halkın problemleri ile gerçekten ilgilenmesiyle Türkmen muhalefetinin 20.yüzyıldaki portresi olan Bölükbaşı'nın, DP'nin tek parti

⁵³⁹ Hilal Akgül, DP Muhalefetine Bir Tepki Olarak VII.CHP Kurultayı: CHP'nin Özeleştirisi ve Parti İçi Demokratikleşmeye Yönelim, der. Ayşegül Komsuoğlu, Türkiye'de Siyasal Muhalefet, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s. 151-171. *Kurultayda yapılan geçmişe yönelik hesaplaşma Akgül'ün makalesinde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.*

⁵⁴⁰ Ateş, Recep Peker Başbakanlığı, s.145.

⁵⁴¹ Koçak, Siyasal Tarih: 1923-1950, s.149.

⁵⁴² Deniz Bölükbaşı, Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı, İstanbul, Doğan Kitap, 2005, s.56-57.

döneminde yetişmiş seçkinleri rahatsız etmiş olma ihtimali de yüksektir.⁵⁴³ DP içindeki eski-yeni muhalefet yöntemleri tartışmasında saf dışı bırakılan Bölükbaşı istifa mektubunda bu ayrılığı şöyle anlatmaktadır:

“...Demokrat Partiyi karanlıklar içinde parlayan bir meşale telakki etmiş ve ona doğru koşmuşdum. Bir buçuk seneden beri o meşale sönmesin diye hayatımın sönmesini bile çok kere göze almış, tehlike ve korku mefhumlarını kafamdan ve gönlümden silmişdim. Nefesimle alevlendirmeye çalıştığım o meşale evvela benim gözlerimi kör etmeye çalıştı. ‘Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem/ Fetvayı hun-ı na-hakkımı yazdı iptida’ diyen şairin hisleri içindeyim. Siyasetin koparamayacağı bağ, söndüremeyeceği ümit ve kirletmeyeceği hava meğer yokmuş....sizlerden hareketlerinizin zaruri bir neticesi olarak ayrılmaya mecbur olurken...şeklen de olsa davanız diyebileceğim işinizde sizlere candan muvaffakiyetler ve davayı tehlikeye koyan bir zihniyetin esiri olan çünkü bazı arkadaşlara intibah temenni eder saygılarımı sunarım.”⁵⁴⁴

“Şeklen de olsa davanız” sözüyle ifade edildiği gibi CHP-DP arasında neredeyse bir fark kalmadığı DP iktidara geldikten sonra daha iyi anlaşılacaktır. DP programındaki ekonomik istekler CHP iktidarının son yıllarında hali hazırda gerçekleşmiş⁵⁴⁵, bunun dışındaki konularda muhalefet etmeye ise DP cesaret edememiştir. Yine de 1950’de gerçekleşecek DP iktidarı Türkiye’de seçkinlerin nüfuzunu kısa süreliğine olsun kırabildiği içindir ki⁵⁴⁶ bunun intikamı 27 Mayıs’ta alınmıştır.

1911 yılında Türkmen kimliğinin yaşatıldığı bir bölge olan Kırşehir’in Mucur ilçesinde dünyaya gelen Bölükbaşı, anne tarafından Bayındır boyuna bağlı Akkoyunlu aşiretine, baba tarafından Bayat boyuna bağlı Karacakurt aşiretine mensuptur. Bu aşiretler 13.yüzyıldan beri bildikleri Orta Anadolu bölgesine

---

⁵⁴³ Bölükbaşı, a.g.e., s.53-85.

⁵⁴⁴ Bölükbaşı, a.g.e., s.82-83. “Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem/ Fetvayı hun-ı na-hakkımı yazdı iptida” Anlamı: Kendi elimle kesip sevgiliye verdiğim kalem, ilk önce hakkım olmayan ölüm fermanımı yazdı.

⁵⁴⁵ Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, 7.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.313-314.

⁵⁴⁶ Karpat, a.g.e., s.78.

17.yüzyıl itibarıyla yerleşmeye başlamışlardır ve Deniz Bölükbaşı'na göre yerleştikleri sırada aşiret reisi babasının büyük dedesidir.⁵⁴⁷ 1937'de Nancy Üniversitesi matematik ve fizik bölümünden mezun olan Bölükbaşı⁵⁴⁸, İstanbul Üniversitesi asistanlık sınavında sonucun CHP tarafından belirlendiğini anlayarak, Kandilli Rasathanesindeki görevlerinden istifa edip siyasete atılma amacıyla köyüne dönmüştür.⁵⁴⁹ 1946 yılında DP'ye katılmış, Orta Anadolu taşrasını örgütlemiş, DP'nin örgütlenmesini engellemeye çalışan tek parti döneminin bürokratları nedeniyle hapse dahi girip çıkmıştır. Kendi sözlerinden anlaşılacağı üzere CHP'ye karşı verdiği mücadeleden daha çok DP ile yollarını ayırmak ağır gelmiştir.

Temmuz 1948'de Fevzi Çakmak ile birlikte Millet Partisi'ni kurmuş⁵⁵⁰, en önemli iddiası ise DP'nin CHP ile danışık olduğu ve gerçek bir demokrasi için gereken muhalefetin CHP'ye karşı yürütülmediği yönünde olmuştur.⁵⁵¹ Seçimlere 6 ay kala Bölükbaşı ve arkadaşı Arna sonradan asılsız olduğu anlaşılan bir suikast iddiasının olası sanıkları olarak tutuklanmış, olaylardan kötü etkilenen MP 1950 seçimlerinde yalnız 1 sandalye kazanabilmiştir.⁵⁵² Bu iddia ve bunun gibi muhaliflere yöneltilen onlarca asılsız suçlama o dönemde oldukça yaygın görülmektedir. Bunun sebebi Fiedler'in belirttiği gibi, meşru bir muhalefete izin verilmeyen neredeyse mutlakiyetçi bir rejimin kaçınılmaz sonucu olarak görülen suikastların, cumhuriyetin ilk yıllarında da sıkça adından bahsettirmesi, siyaset arenasında var olan isimlerin ekserisinin bir şekilde silahlı kuvvetlerin bir mensubu olmuş kişiler olarak fiziki saldırıya yatkın görülmesi ve önceki dönem başarısız muhalefet girişimlerinin de suikast suçlaması ile başarıyla ortadan kaldırılma tecrübesidir.⁵⁵³ Diğer konularda anlaşamadıkları izlenimi veren CHP ve DP'nin MP konusunda ortak hareket ettiklerine dair emareler de halen oturmayan muhalefet anlayışına örnek teşkil etmesi bakımından dikkate değerdir. Bir çok suçlama ile karşılaşan⁵⁵⁴ Bölükbaşı'nın en önemli özelliği hepsine daha sert muhalefet ile cevap vermesidir. “*Anadolu'nun boz*

---

⁵⁴⁷ Bölükbaşı, a.g.e., s.23-32.

⁵⁴⁸ Artvinli,a.g.e., s.15.

⁵⁴⁹ Bölükbaşı, a.g.e., s.34.

⁵⁵⁰ Zürcher, a.g.e., s.505.

⁵⁵¹ Artvinli,a.g.e., s.42.

⁵⁵² Zürcher, a.g.e., s.352.

⁵⁵³ Fiedler, a.g.e., s.14.

⁵⁵⁴ Bkz.: Fatih Artvinli, Osman Bölükbaşı: Seraba Harcanmış Bir Ömür, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2007. *Fatih Artvinli'nin eseri Bölükbaşı'nın siyasi hayatı nezdinde dönemin siyaset anlayışını yansıtan aydınlatıcı bilgiler içeren basılmış bir yüksek lisans tezidir.*

toprağının uşağıyım, benim sarayım çalı dibidir” sözleriyle hareket etmiş, zaten varsıl bir ailenin mirasçısı olarak siyaseti gelir kaynağı değil gerçek bir demokrasi ve özgürlük davası olarak gördüğünü her konuşmasında belirtmiştir.⁵⁵⁵

1953'te partisinin kapatılmasının ardından 1954 yılında Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurmuş, 1954 seçimlerinde %4.8 oy ile memleketi Kırşehir'den 5 milletvekili çıkarmıştır.⁵⁵⁶ CHP ve DP'ye olan sert muhalefetinden asla ödün vermemiş ve her iki tarafı da antidemokratik olmakla suçlamış, siyasal ve ekonomi politikalarını acımasızca eleştirmekle tanınmış⁵⁵⁷ ve adeta mecliste istenmeyen insana dönüşmüştür. Nicelik bakımından etkili olamasa da DP'yi zaman zaman CHP'ye karşı yumuşak politikasından ayrılmak zorunda bırakarak nitelik olarak etkili olmuştur.⁵⁵⁸

Dönemin en çarpıcı siyasal olaylarından biri, Kırşehir'in ilçe yapılması olayı, tanıkların yıllar sonraki ifadeleri ve Menderes'in bizzat kendi konuşmalarından anlaşılmıştır ki bütün olanlara rağmen Kırşehir'in ısrarla Bölükbaşı'na oy vermesi nedeniyle gerçekleşmiştir. Menderes kanunun görüşüldüğü komisyonda şöyle söylemiştir: *“Türkiye'nin hiçbir vilayetinde %3'ten fazla oy almayan bir partiye mensup milletvekilini iki seçimde de seçen Kırşehir'in, bir içtimai ve siyasi bünye itibariyle anormallik göstermekte olduğunu inkâr etmek mümkün değildir, evet biz açık konuşuruz.”* MP'lilerin ve kanunun uygunsuzluğunu belirten diğer DP'lilerin itirazlarına rağmen kanun 7 Temmuz 1954'te Resmi Gazete'de yayınlanmış, Kırşehir ilçe yapılarak ilçeleri çevre illere dağıtılmış, bunun üzerine Kırşehirililer Adnan Menderes'e ünlü telgrafi çekmişlerdir: *“Kırşehir'i değil ilçe, köy haline getirseniz bile, elimizden hiçbir şey gelmezse de Osman Bölükbaşı'nı yine de muhtar seçeriz. Saygılarımızla.”*⁵⁵⁹

---

⁵⁵⁵ Artvinli, a.g.e., s.202.

⁵⁵⁶ Zürcher, a.g.e., s.325.

⁵⁵⁷ Karpat, a.g.e., s.99.

⁵⁵⁸ Koçak, Siyasal Tarih: 1923-1950, s.152.

⁵⁵⁹ Bölükbaşı, a.g.e., s.183-194; Artvinli, a.g.e., s.189.

Toplumun ileri gelenleri manda fikirleri ile ilgilenirken⁵⁶⁰ ülkenin kurtuluşu için top yekûn mücadele eden ve hatta bunun için fetva ile kâfir ilan edilen, her dönem ağır vergiler ödeyen, seçkinlerin sahip olduğu eğitim ve sağlık hizmetlerinden bihaber olan Anadolu taşrasının en kalabalık unsuru, Türkmenler, cumhuriyet döneminde de yönetimin dışında kalmışlardır. DP'ye verdikleri destek ile tek parti dönemine kızgınlığını yansıtan ve geleceğe dair umutlar yeşerten halk, DP iktidarında da eğitim ve söz hakkını kullanamamış, inanç özgürlüğünü elde etmekle yetinmiştir. CHP'nin kurallarını belirlediği demokrasi oyununda oyunbozanlık yapan⁵⁶¹ Bölükbaşı ve Orta Anadolu taşrası, DP iktidarı tarafından açık açık cezalandırılmaktan ve dışlanmaktan yana payını almıştır. Kendisine yapılan asılsız suçlama ve gereksiz engeller için Bölükbaşı “*vehimlerini şahit ve ihtiraslarını hâkim yaparak MP hakkında hüküm verme hastalığına yakalanmışlardır*” demiştir. DP müdahalesi öyle hale gelmiştir ki arkadaşı Arna'nın mahkemesini izlemek için İstanbul'a giden Bölükbaşı'nı istasyonda karşılamak valilik tarafından yasaklanmış, trenden vapura 300 kişilik bir polis koridoru ile geçmiştir.⁵⁶² Bunun üzerine Halkçı gazetesinde Bülent Ecevit dönemin siyasi atmosferini çok net aktardığı için tamamı verilen şu satırları kaleme almıştır:

“Partisine, Partisinin fikirlerine inanmayanların bile inandıkları, dürüst ve değerli bir insan.. Bütün suçu da zaten dürüst ve değerli oluşunda, doğru söyleyişinde, ve doğruyu güzel söyleyişinde.. Bunların üstünde suçtan büyük bir de günahı var: Bir muhalefet partisinden milletvekili seçilmiş olması! Bu insan,

⁵⁶⁰ “Orta Doğu halkları üzerinde Wilson İlkelerinin Amerika'nın çıkarlarına hizmet etmesi için mandacılığın tesisi için bizzat Amerikan Başkan T. Woodrow Wilson tarafından ‘Amerikan King-Crane Komisyonu’ kurulmuştu. Bu komisyon heyetinin 1919 yaz aylarında İstanbul'a gelmeyi planladığı günlerde İstanbul'da ve Anadolu'nun değişik yerinde birçok Türk aydını, devlet adamı, asker ve siyasetçi kişileri Amerikan mandasını sempati ile bakmaya başlamıştı. Erzurum Kongresine Amerikan mandacılığı lehinde telgraflar gönderenler bile oldu. İstanbul'da birçok gazetede yüksek insancıl ilkeleriyle Doğu halklarının dostu olan Amerikalıların Türkiye'yi ulusal yıkımdan kurtaracağına ilişkin gürültülü bir kampanya yürütülüyordu. Ancak Anadolu'daki Türk basınında, İstanbul'daki gazetelere bir tepki olarak, mandacılığın iyi bir tercih olmayacağı anlatılmıştır. Mandacı devletlerden bize bir manda teklifi gelmeden mandacılığın neden peşince kabullenildiği eleştirilmiştir. Falih Rıfkı Atay, Halide Edip, Yunus Nadi (Abahoğlu), Ahmet Emin (Yalman), Celal Nuri, Necmettin (Sadak), Velid Ebuuzziya, Ali Kemal, Refik Halit gibi isimlerin İstanbul'da ‘Türk Wilsoncular Birliği’ adında bir dernek kurduklarını, bu kişilerin de Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'a bir mektup yazarak (5 Aralık 1918) Amerika'nın Türkiye'yi manda yönetimi altına almasını istediklerini yazmaktadır” Bkz.: Lütfi Arslan, Milli Mücadele Döneminde “Manda ve Himaye” Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.64, 2019.

⁵⁶¹ Artvinli, a.g.e., s.187.

⁵⁶² Bölükbaşı, a.g.e., s.197-198.

Cumhuriyetçi Millet Partisinin Meclis Grubu Başkanı, cezalı Kırşehir ilinin milletvekili, Osman Bölükbaşı'dır. Bir yaz günü İstanbul'a gitmek istemiştir. Kendisini sevenler Osman Bölükbaşı'yu Haydarpaşa Garında karşılamaya hazırlanmışlardır. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığında emir alan İstanbul Valiliği, C.M.P. İl İdare Kurulu üyelerini Vilâyete çağırarak, Osman Bölükbaşı için karşılama töreni yapılırsa buna zabıta kuvvetleriyle engel olunacağını bildirmiştir. Ve ertesi gün Garda Osman Bölükbaşı'yu dostlarından çok polis karşılamış, ve bir il halkının Büyük Millet Meclisine seçtiği, kanunun dokunulmazlık verdiği bu milletvekili, trenden indikten sonra, 300 kişilik bir polis kordonu içinden geçerek vapura binebilmiştir. Bu işte Osman Bölükbaşı'ya acınmaz! Olsa olsa, doğru söylemek, doğruyu güzel söylemekle tanınmış bir insan karşısında böylesine korkan, böylesine telâşlanıp kendi kendini gülünç duruma düşüren bir İktidara acınır. Bu iktidar, Kırşehir halkına yaptığı zulmün ne kadar büyük bir zulüm, ne kadar büyük bir haksızlık olduğunu bilmeseydi, ancak kendini suçlu hissedenlerde görülebilen vehim ve endişelere kapılıp böyle paniğe uğramazdı. Vatandaşa kanunlarla tanınmış hakları resmî makamların, hele vatandaş haklarını korumakla mükellef emniyet makamlarının bu kadar hiçe saymasına en ağır baskı altındaki memleketlerde bile rastlanmadığı; suçsuz olan, bir suçtan sanık bile olmıyan bir insanın 300 kişilik polis kordonu ile çevrili seyahat etmesini tarihin belki ilk defa yazdığı; en geri memleketlerde bile resmî makamların bir vatandaşa, üstelik de dokunulmazlığı olan bir vatandaşa, böyle bir muamele yapamayacağı söylenebilir. Bunların hepsi doğrudur. Bu hâdiseyi sıfatlandırmak için dilimizin ucuna kadar gelen fakat kanunların geri ittiği başka bütün sözler de belki doğrudur. Fakat şu da doğrudur ki bu türlü muamelelere zemin hazırlayanlar bizleriz, öyle olmasa idi, gazete sütunlarında olsun sesimizi yükseltir, itiraz eder, hesap sorardık. Fakat, hürriyet müdafiliklerine toz kondurmıyan gazetelerimizden bir çoğunun sayfalarını karıştırın, bu çirkin hâdiseye ilgili, değil bir itiraz, değil bir şikâyet, bir haber bile bulamazsınız! Biraz sıkıştırırsanız, özürleri de hazırdır: Osman Bölükbaşı'nın vaktiyle irticai desteklediği iddia edilmiş bir partide üye olduğunu, onun için böyle bir muameleyi hak ettiğini söyleyeceklerdir. Böyle bir muamelenin kanunları hiçe saymak, vatandaş haklarını hakir görmek, demokrasiyi kökünden söküp atmak, ve Türkiye'de kanunların üstünde bir polis devleti kurmaya teşebbüs etmek olduğunu bilmezlikten, düşünemezlikten gelecektir. Oysa ki hepsini bilirler, hepsini

*düşünebilirler, ve üstelik bir vatandaşa böyle bir muamelenin yapılabildiği bir memlekette Atatürk devrimlerinin özü olan İnsan Haklarından da söz edilemeyeceğini akıl edebilecek kadar zekidirler. Ne var ki onların kahramanlığı karanlıkta boşluğa pala sallamaktan, ve hürriyet müdafiliği, birer papaz tavrı takınıp, eli kolu bağlı suçsuz mahkûmları nedamet getirmeye zorlamaktan ileri geçemez. Bugün eğer memleketimizde kısılmadık bir damla hürriyet kaldı ise, bize o bile çoktur. Hürriyet, hürriyete inananların, hürriyetsiz yaşamıyanların hakkıdır.*⁵⁶³

Tüm olanlara rağmen Bölükbaşı 1973'te siyasetten ayrılana kadar sert muhalefetini bırakmamış, memleketi de ona oy vermeye devam etmiştir. İlerleyen yıllarda koalisyonda yer alan ve ılımlı eleştiriler yapan arkadaşlarından zaman zaman ayrılıp müstakil partiler kurmaya devam etmiş, iktidara güvenmeyen, her iktidardan şikâyetçi, inatçı ve müzmin bir muhalefet anlayışı ile bir simge haline gelmiştir. Onun örgütlediği Orta Anadolu daha sonra sağcı-milliyetçi-muhafazakâr partilerin (CKMP-MHP) seçmen tabanını oluşturmuştur. Sürekli muhalefette kalıp, diğerlerinin söyleyemediklerini söyleyerek siyaset ve demokrasinin niteliğine dair eleştirilerde bulunmuştur.⁵⁶⁴ 1965'te Amasya, Yozgat ve Nevşehir'de %20'nin, memleketi Kırşehir'de %50'nin üzerinde oy almış olsa da⁵⁶⁵ genel olarak 27 Mayıs sonrası düzende şans bulamamış, muhafazakârlar Milli Nizam Partisi'ne, milliyetçiler CKMP ve ardından MHP'ye, sağ-liberaller AP'ye kaymış, Bölükbaşı taşranın sınırlarını aşamamıştır.⁵⁶⁶ Bu gidişat Türkmenler arasında, Türkmenlerin devlet kademesinde ilerlemesine devletin izin vermeyeceğine dair Osmanlı'dan kalma inanca, bugünkü adıyla öğrenilmiş çaresizlik sendromuna uygun düşmektedir.⁵⁶⁷ Türkmen muhalefetinin vücut bulmuş hali olan Bölükbaşı bahsini kendisinin şu sözleriyle kapatmak yerinde olacaktır: "*Kudret ve ikballerinin mağruru*

⁵⁶³ Bülent Ecevit, Bize Bu Kadar Hürriyet Bile Çoktur, Halkçı, 07.08.1954.

<http://ecevityazilari.org/items/show/290> (06.04.21)

⁵⁶⁴ Artvinli, a.g.e., s. 192-193.

⁵⁶⁵ Koçak, Siyasal Tarih: 1923-1950, s.217.

⁵⁶⁶ Artvinli, a.g.e., s.191.

⁵⁶⁷ Bkz.: *Bu sendromun varlığına Yozgat'taki YİMPAŞ örneğini veren Mustafa Çiftçi'nin BBC Türkçe röportajı*, 20.03.2019.

https://www.youtube.com/watch?v=IAwE0ywiXM&ab_channel=BBCNewsT%C3%BCrk%C3%A7e (06.04.21)

olanlar, bu memlekette manen teslim alamayacakları iman kaleleri bulunduğunu daima hissedeceklerdir. Ve onların bu hüsrânı, milletin ümidini yaşatacaktır.’⁵⁶⁸

3.4.4. Süleyman Demirel

MP’nin ısrarla engellenmesi üzerine Türkmen seçmeni yeni bir seçenek olarak 27 Mayıs sonrası dönemde Türkmen, milliyetçi-muhafazakâr ve sağ kimliği ile öne çıkan Süleyman Demirel’in liderliğine yönelmiştir. Süleyman Demirel 1924’te Isparta’da dünyaya gelmiş, inşaat mühendisi olarak İTÜ’den mezun olmuştur.⁵⁶⁹ Ders verdiği ODTÜ’de devam eden yerleşke inşaatında Amerikan Morrison şirketi ile çalışmış, kendi deyimiyle “para kazanan, önu açık” bir gençtir.⁵⁷⁰ Erken yaşta siyasete atılmaya karar verdiğinde saygı duyduğu hocası Hilmi Dilmen ile aralarında geçen konuşma çalışmanın konusunu iki cümlede aktaracak kadar önemlidir:

“Hilmi Dilmen: Ispartalı sadrazamlar Halil Hamid ve Hüseyin Avni paşaların akıbetini biliyor musun?

Süleyman Demirel: Memleket işlerini artık benimsememiz gerekmiyor mu? Bunları bize siz öğretmişsiniz.’⁵⁷¹

Demirel’in hocasının mesajı net olduğu kadar Demirel’in cevabı da nettir. Gerçekten de Süleyman Demirel 7 kez iktidara gelecek kadar halk tarafından benimsenmiştir. Kendisinin iktidarından sonra ülkeyi çiftçiler, zanaatkârlar, küçük esnafların seçtiği insanlar yönetmiştir. Her ne kadar Zürcher bu durumun 1950’den

⁵⁶⁸ Bölükbaşı, a.g.e., s.552.

⁵⁶⁹ Süleyman Demirel Kimdir? <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5530/suleyman-demirel> (09.04.21)

⁵⁷⁰ Süleyman Demirel Nasıl Başbakan Oldu?, 32.Gün Arşivi, 15.06.18.

<https://www.youtube.com/watch?v=K4B72-vcMeA> (09.04.21)

⁵⁷¹ Süleyman Demirel, Duru Yapım, 17.05.16.

<https://www.youtube.com/watch?v=yv26tthm0yA> (09.04.21). *Gerek Halil Hamid gerekse Hüseyin Avni Paşa kendi imkânlarıyla sadrazamlığa kadar yükselmiş Anadolulu ender kişiler olmakla birlikte her ikisi de devletin kötü gidişatını durdurmak için orduyu islah etmeye çalışmış, hanedanın bu gidişattaki rolünü çok iyi kavramışlardır. Üstün hizmetlerine karşın Halil Hamid Paşa ansızın azledilip idam edilirken, Hüseyin Avni Paşa arkadaşlarıyla birlikte ülkenin kurtuluşu olarak gördüğü Abdülaziz’in ölümünü planlamıştır. İslahatçıların maruz kaldığı bütün hayati tehlikeleri göze alarak, askeri teknolojiyi yakından takip edip orduyu güçlendiren ve hatta askeri tıp eğitimlerinin Türkçe olmasını sağlayan bu paşaların sonu idam olmuştur. Bkz.: Ali İhsan Gencer, "Hüseyin Avni Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-avni-pasa> (07.04.2021); Kemal Beydilli, "Halil Hamîd Paşa", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil-hamid-pasa> (07.04.2021).*

sonra geçerli olduğunu söylese⁵⁷² ve hatta oy veren seçmen kitlesi aynı olsa da varlıklı bir ailenin Amerikan koleji mezunu oğlu olan Menderes'in yerlerine geldiği seçkinlerden bir farkı yoktur. *“Taşra çocuğu olmanın gerçeğini ayağında bir zincir gibi taşımak yerine aklının tacı yapan”*⁵⁷³ Demirel ise, Birand'ın tabiriyle modern görünüşüne zıt köylü şivesiyle halkla iletişim kurmakta hiç zorluk çekmemiştir.⁵⁷⁴

Ragıp Gümüşpala'nın vefatı ardından 1964'te Adalet Partisi'nin genel başkanlığına seçilen Demirel⁵⁷⁵, yola çıkarken hedeflerini şu şekilde sıralamıştır: Hürriyet ve refah, refahı halk tabanına yaymak, halkı fakirlikten kurtarmak, yeni iş imkânları, medeni hizmetleri bütün vatan sathına ulaştırmak. Yönetimi boyunca askeri vesayeti ensesinde hisseden, kendi tabiriyle *“7 defa gelip 6 kere giden”* Demirel⁵⁷⁶, her şeyin mecliste çözülmesine ve demokratik değerlere olan inancını şu sözlerle ifade etmiştir: *“Devlet güçlüdür. Ama bizim ispatlamaya çalıştığımız şey, demokratik devlet de güçlüdür.”*⁵⁷⁷ Yönetimi, sürekli rejimi korumak bahanesiyle halkın seçtiği hükümetlerden devralan ve esasen görünürde yalnızca ordu olsa da orduyu destekleyen seçkin sınıflara karşı bir başarı hikâyesi olan hayatını ve cumhuriyete güvenini Fikret Bila'nın aktardığı şu anıda bulmak mümkündür:

“Süleyman Demirel'in, Atatürk, cumhuriyet ve demokrasi sevgisini doğduğu köy olan Isparta'nın İslamköyü'nde kendi ağzından dinlemiştim. Baba evini bize gezdirirken, başımızı eğerek girdiğimiz kerpiç odaya bir göz gezdirdikten sonra şöyle demişti: “İşte ben bu odada kardeşlerimle yaşadım. Elektrik yoktu. Gaz lambasıyla okur-yazardık. Köy okulunu bitirdim. Ortaokul yoktu. Ortaokula gitmek için her sabah kilometrelerce yürür, kasabaya giderdik. Sonra Afyon Lisesi. Eğer bana Cumhuriyet nedir, diye sorarsınız. Size cevabım şudur: Cumhuriyet benim işte!”

⁵⁷²Eric Jan Zürcher, Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928, Çev. Ergun Aydınoglu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.178.

⁵⁷³ Süleyman Demirel, Duru Yapım.

⁵⁷⁴ Süleyman Demirel Nasıl Başbakan Oldu?, 32.Gün Arşivi.

⁵⁷⁵ Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, s.509.

⁵⁷⁶ İslamköy'den Çankaya'ya Süleyman Demirel, TRT Avaz, 20.01.15.

https://www.youtube.com/watch?v=JgJSTrR_4-4&t=52s

⁵⁷⁷ İslamköy'den Çankaya'ya Süleyman Demirel, TRT Avaz.

*İslamköy'den çıkmış bir köylü çocuğunu cumhurbaşkanı yapan, Cumhuriyet'tir. Cumhuriyet budur. Bunu Büyük Atatürk'e borçluyuz.*⁵⁷⁸

Demirel'in köylü geçmişi, onun özel sektörde yükselişi esasen Anadolu insanının umutlarının bir temsili gibidir.⁵⁷⁹ Kendisi de bunun farkındadır. İlk kez başbakan olduğunda Cumhurbaşkanlığından gelen yazıya dair arkadaşlarına şunları söylemiştir: *“Beyler, bu zarf 50 gram ağırlığında, belki o kadar da değil, ama bir milletin umudunu, inançlarını, beklentilerini, her şeyini içinde taşıyor.”*⁵⁸⁰ Ülke genelinde %52.9 gibi ciddi bir oy oranına ulaşan Demirel⁵⁸¹, sonradan gururla tasvir ettiği üzere *“Anadolu delegesini ayağa kaldıracak fırtına gibi konuşmaları irticalen”* yapmış, konuştuğu Anadolu meydanlarını dolduran insanların mahalli ihtiyaçlarını öğrenerek kürsüye çıkmış ve halka onları önemseydiğini ve anladığını hissettirmiştir.⁵⁸² “Çoban Sülo” olarak başladığı siyasi yaşamında “Barajlar Kralı” olan Demirel'in Keban Barajı açılışında ziyaret ettiği Elazığ'da *“Süleyman Şah Fırat'ta boğulmuştu, Süleyman da Fırat'ı boğmaya geldi”*⁵⁸³ şeklinde pankartlarla karşılanması, halkın hafızasında yer etmiş bir Türkmen Beyi olan Süleyman Şah ile karşılaştırılması da oldukça ilginç bir anekdotdur. Demokratik özlemleri anlayan ve fakat devam eden askeri vesayetle eski DP'li köktencilerin arasını yapacak kadar zeki olan Demirel⁵⁸⁴ bu ılımlı tavrını şu sözlerle açığa kavuşturmuştur: *“7 defa geldim, 6 defa gittim. Gelip gitmek doğaldır. Yeter ki kansız, kavgasız, hilesiz, entrikasız ve milletin hür iradesiyle gelinip gidilsin. Yeter ki! Türkiye sevgisi kimsenin tekelinde değildir.”*⁵⁸⁵

⁵⁷⁸Fikret Bila, Cumhuriyet Benim İşte!, Milliyet, 17.06.2015.

<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhuriyet-benim-iste-2075098> (06.04.21)

⁵⁷⁹Zürcher, a.g.e., s.365.

⁵⁸⁰Süleyman Demirel, Duru Yapım.

⁵⁸¹Zürcher, a.g.e., s.364-365.

⁵⁸²Süleyman Demirel Nasıl Başbakan Oldu?, 32.Gün Arşivi.

⁵⁸³Süleyman Demirel, Duru Yapım.

⁵⁸⁴Zürcher, a.g.e., s.365.

⁵⁸⁵İslamköy'den Çankaya'ya Süleyman Demirel, TRT Avaz.

3.4.5. Bülent Ecevit

Eski bir gazeteci olan Bülent Ecevit, CHP içinde önce Turhan Feyzioğlu'nu daha sonra İsmet İnönü'yü tabiri caizse devirerek CHP genel başkanı olmuştur.⁵⁸⁶ Bu başarıyı CHP'nin darbeye karşı durması gerektiği fikri ile kazanan Ecevit, solun taşradaki görünüşü değiştireceğinin sinyallerini vermiştir. Ülke çapında tüm ilçe ve köylerdeki CHP örgütlerini gezerek seçkinci solu halkın solu yapmaya çalışmıştır.⁵⁸⁷ “Ortanın solu” ya da “Anadolu solu” olarak tabir ettiği yeni yerli bir sol anlayışla bir sol partinin Türkiye’de aldığı en yüksek oy oranlarını yakalamıştır.⁵⁸⁸ Nitekim anlaşılmıştır ki, Thomas O’Neill’in dediği gibi “*tüm siyaset yereldir.*”⁵⁸⁹

Taşralı olmayan bir ailenin Robert Kolejinden mez un ve Birleşik Devletler’de eğitim alıp çalışmış oğlu olan Bülent Ecevit her ne kadar halkın içinden biri olmasa da DP ve AP başarısını gazetecilik ve meclis yıllarında iyi tahlil etmiş⁵⁹⁰, halkın CHP’ye olan soğukluğunun nedenlerini tespit etmiştir. Türkiye’ye özgü demokratik bir sol olarak nitelediği yeni görüş ile 1950’li yıllarda başlayan kırdan kente göç ve onun sonucu olarak gecekondulardaki işçi aileleri hedef almıştır. Önceleri CHP’ye olan önyargılar sürse de sonrasında ABD ambargosuna karşı Kıbrıs harekâtı ve haşhaş yasağını kaldırması gibi milli dış politikada cesur davranarak, milli kaygılarla sola temkinli yaklaşan halkın gönlünü kazanan Ecevit, Türk solunda hatırlanan tek lider olarak tarihe geçmiştir.⁵⁹¹

3.4.6. Cumhuriyet Döneminde Alevi-Bektaşî Toplumu

Ecevit’in başarısı göstermiştir ki manevi değerlerine ve geleneklerine saygı gösterildiği sürece Anadolu taşrası demokratik bir sola çok uzak değildir. Üstelik özellikle sağ partilerin halkın dini değerlerini öne çıkararak yaptığı siyaset, halk

⁵⁸⁶ Başrol. Bülent Ecevit, HaberTürk, 20.10.18.

https://www.youtube.com/watch?v=wDHZGGz2ksw&t=830s&ab_channel=Habert%C3%BCrkTV (09.04.21); Gürçan Bozkır, Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.4, S.11, 2005, s.242.

⁵⁸⁷ Bozkır, a.g.m., s.234.

⁵⁸⁸ Zürcher, a.g.e., s.368-369.

⁵⁸⁹ Andrew Heywood, Siyaset, Ankara, Liberte, 2012, s.213.

⁵⁹⁰ Başrol: Bülent Ecevit, HaberTürk.

⁵⁹¹ Meclis Bülteni, S.130, Kasım 2006, s.48-50.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_bulteni.sayfa?psayi=130&psayfa=48

içinde mezhepsel ayrımları keskinleştirmiş, milliyetçi cephe döneminde Alevi halka karşı şiddet eylemleri gerçekleşmiştir.⁵⁹² Sağın Sünni görüntüsünden ve şiddet eylemlerinden çekinen Alevi-Bektaşî kültürüne mensup ve özellikle Türkmenlerle meskûn Ege ve Akdeniz kıyılarının bu tarihten itibaren sosyal demokrat partilere ve genellikle CHP'ye kayması bir dönüm noktası olarak öne çıkmıştır.⁵⁹³ 1950'lerde başlayan kente göç süreci Alevi toplumunda 3 farklı eğilim oluşmasıyla sonuçlanmıştır: 1-) Cemevi gibi yeni kurumlarla kent Aleviliğini kurma, 2-) Sünnileşme ve yerleşilen bölgeye göre Kürtçeyi benimseme, 3-) Kentte yayılan sol ve sosyalist ideolojilerle tanışma. 27 Mayıs'tan sonra Gürsel Alevilik ile ilgili bir kurumsallaşmaya gitmek istediye de sert tepkilerle karşılaşmış ve İslam'ın kurumsallaşması sürecinde Alevilik dışarıda bırakılmıştır. Bu Aleviliğin radikal sol muhaliflikle özdeşleştirilmesinin başlangıcı olmuştur.⁵⁹⁴

“*Alevilik sönmüştür*” ifadesinin sahibi İbrahim Elmalı'yı DİB yapan AP karşısında oylar CHP'ye kaymış, ardından Ecevit'in ortanın solu söylemiyle sosyal demokrat partilere kilitlenmiştir. YTP'nin de hem Alevi hem Kürt nüfustan oy alması üzerine siyasal bir Alevi-Kürt yakınlaşması izlenimi güçlenmiştir. Dolayısıyla muhalif Alevi kimliği ile sağda konumlanan ve genelde Türkmen coğrafyasına hâkim olan Türk milliyetçiliği arasında siyasal bir ayrılık söz konusu olmuştur.⁵⁹⁵ 1965 seçimlerinde Alevi nüfusun yoğun olduğu Amasya'da %5,75, Hatay'da %4,61, Tokat'ta %3,96, Yozgat'ta %5,28 ve Tunceli'de %5,84 oy alan TİP'in sosyalist söylemleri Alevilikle harmanlaması her ne kadar partiye oy kazandırıp Aleviliğin siyasal alanda görünürlüğünü artırsa da, radikal sol ile özdeşleşmek Aleviliği devlete daha da uzaklaştırmıştır.⁵⁹⁶

TİP'ten farklı olarak bir Alevi partisi olarak kurulan Türkiye Birlik Partisi ise Aleviliğin tüm simgelerini barındırmış, “Mezhebimiz Kemalizm, Kabemiz Anıtkabir” sözüyle Aleviler için radikal sola kayan TİP'e karşı bir alternatif olma çabası göstermiştir. 29 ilde girdiği 1969 genel seçimlerinde Amasya'da %23,6,

⁵⁹² Zürcher, a.g.e., s.383-384.

⁵⁹³ Fazilet Ahu Özmen, Politik Bir Gençlik Kuşağı: Post 80 Alevi Gençliği, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.3, S.1, 2011, s.15.

⁵⁹⁴ Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.334.

⁵⁹⁵ Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.335.

⁵⁹⁶ Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.336.

Çorum'da %16,9, Erzincan'da %13,1, Malatya'da %11,7, Sivas'ta %16,7, Tokat'ta %17,7, Maraş'ta %6,2, Yozgat'ta %5 ve Tunceli'de %6,9 oy almıştır. Tunceli'de görece düşük oy alması bölgedeki Türkmen aşiretlerinin zamanla Kürtleşmesi ve partinin Türkçü-Kemalist söylemleri ile bağdaştırılmıştır. Bu bilgilerin kaynağı olan Aktürk'ün çalışmasının şu bölümü oldukça dikkat çekicidir.⁵⁹⁷

“TBP aldığı oylarla bir bakıma Türkiye'nin Alevi coğrafyasını ortaya çıkarmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün 'Tokat ve çevresinin İslam nüfusunun %80'i, Amasya ve çevresinin de önemli bir bölümü Alevi mezhepli ve Kırşehir'de Baba Efendi hazretlerine çok bağlıdırlar...' diye başlayan 26.06.1919 tarihli telgrafından yarım yüzyıl sonra TBP bir Alevi partisi olarak en çok oyu Amasya, Tokat, Sivas, Çorum ve çevresindeki Orta Anadolu illerinden alabilmiş ve 50 yıl önce olduğu gibi 1969'da da bu destek Nevşehir'deki (Hacı Bektaş Dergâhı) 'Efendi hazretleri' (Çelebiler) soyundan gelenler (Ulusoylar) tarafından toplanmıştır. ”

TBP'nin bu bölgesel başarısı partililerin bir kısmının AP'ye destek vermesi geri kalanların ise gittikçe aşırı sola kaymasıyla bitmiştir. Bu değişimde şehirleşmenin Alevi-Bektaşî kültürünün hiyerarşik yapısını bozması ve sol düşüncenin sorgulamasıyla saygınlığının azaltılması nedeniyle olduğu düşüncesi yaygındır.⁵⁹⁸

1978-80 arasında yaşanan Maraş ve Çorum olaylarıyla çoğunluğu Alevilerden oluşan vatandaşlar planlı bir şekilde katledilmiş, Sünni-Alevi çatışması bölücü örgütler tarafından körüklenmiş ve bazı devlet görevlilerin de olaylara karışmasıyla ciddi ayrılıklara neden olmuştur.⁵⁹⁹ Tıpkı 27 Mayıs sonrasında cami, türbe yapımı ve bakımına ve din eğitimine özen gösterildiği gibi 1980 sonrasında da aynı politikalar uygulanmıştır. Bunun nedeni katı laik politikaların halkı marjinalleştirmesinden korkan devletin köylüye modern bir din anlayışı getirerek devlete yakınlaştırmaya

⁵⁹⁷ Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.338-339.

⁵⁹⁸ Aktürk, Türk Siyasetinde Alevi..., s.339.

⁵⁹⁹ Zeyyat Bandoğlu, Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım Modeli İle Analizi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, S.15, 2016, s.573-606.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/273740> (09.04.21)

çalışmasıdır.⁶⁰⁰ 1980 sonrası din eğitiminin Hanefi mezhebini temel alması da Alevilerin etnik kimlik oluşumunda etkili olmuş, kendilerini hedef alınmış hissetmelerine yol açmıştır.⁶⁰¹ Ayrıca 1979 İran İslam Devrimi'nin ve Şii-Caferiliğin Anadolu Aleviliği üstünde bir etki yarattığını da görmezden gelmemek gerekmektedir.⁶⁰² 1950'li yıllarda başlayan köyden kente göçler, 1970'lerin siyasal şiddeti ile Aleviler üzerinde daha etkili olmuş, 1980'lerin görece apolitik ortamında şehirde eğitim gören yeni bir Alevi aydın sınıf ortaya çıkmış ve sol düşünce ile otoritesi sarsılan Alevi hiyerarşisinin yerini aydınlar almıştır. Böylece dergi, kitap ve gazetelerle büyük oranda Alevilikteki adalet kavramı üzerine inşa edilen sol eğilimde bir Alevi literatürü ortaya çıkmıştır.⁶⁰³

2000'li yıllarda Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin Alevi Açılımı adıyla başlattığı bir dizi girişim ile Alevi kimliğinin sorunları yeniden gündeme gelmiştir. Yapılan Alevi çalıştayları gerek Alevi gerek Sünni otoriteleri bir araya getirmiş, Alevilerin karşılaştıkları gündelik problemleri, Türk devletinin geleneksel Sünni otoritesi karşısında “öteki” rolünü üstlenen Alevilerin toplumun geneliyle nasıl kaynaşması gerektiği ve hem Alevi hem de Sünnilerin ortak tarihlerine nasıl bakmaları gerektiği gibi temel sorunlar üzerinde karşılıklı görüş bildiriminde bulunma imkanı sağlanmıştır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından yasal zeminini kaybeden Alevi ocakları yahut dedelerinin otoritesinin sarsıldığı ve yeni şekillenen şehir Aleviliğinde yeni kurumların bunların yerini alarak Aleviliği dönüştürdüğü bilinse de genel olarak Alevilerin, 1925 tarihli Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun'a muhalif olmadıkları dikkat çekmektedir.⁶⁰⁴ Bunun sebeplerinden biri kendilerini sağcı, milliyetçi ve milli görüşçü politikalar izleyen yönetimler döneminde tehlikede görmeleridir diyebiliriz. Genel anlamda bakıldığında Alevilerin

---

⁶⁰⁰ Zürcher, a.g.e., s. 360.

⁶⁰¹ Özmen, a.g.m., s. 15.

⁶⁰² Ahmet Taşğın, 1980 Sonrası Alevilerin Farklı Bir Görüntüsü: Alevi Caferiler ve Aşura Dergisi, Dini Araştırmalar Dergisi, C.6, S.18, 2004, s.141-148.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/51774> (09.04.21)

⁶⁰³ Taşğın, a.g.m., s.143.

⁶⁰⁴ Alevi Açılımı Yeniden Gündemde, Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/alevi-acilimi-yeniden-gundemde/107700> (04.05.21)

öncelikli beklentileri diyanet ve zorunlu din derslerinin kaldırılması, cemevlerinin ibadet yeri olarak tanınması ve desteklenmesi yönünde olmuştur.⁶⁰⁵

Hükümetin bu açılım çalışmaları Alevi-Bektaşî toplumunda çok çeşitli olmakla birlikte temelde iki farklı görüşe yol açmıştır. Bir grup çalışmalara olumlu yaklaşır ve devletin Sünnî ibadethane ve din görevlilerine sağladığı imkânların Alevi toplumuna da sağlanması, örneğin Alevi dedelerine imamlar kadar maaş bağlanması gerektiğini savunurken⁶⁰⁶ diğer bir grup bu çalışmaları oy kaygılarına bağlı samimi olmayan vaatler şeklinde değerlendirmiştir. Dedelerin maaşa bağlanması konusunda ise Hacı Bektaş Veli Dergâhı Postnişi⁶⁰⁷ Veliyettin Ulusoy şu sözleri sarf etmiştir:

“Dedelik kurumuna müdahale edilmesi, bu kurumun kendi inançsal meşru meşruiyetini ve bu meşruiyet dâhilinde varlığının anlamını bütünüyle imha edecek ve yerine devlet merkezli bir kurumsallaşmaya yer verilecektir. Böyle bir girişim, laiklik ilkesi ile tümüyle çelişeceği gibi, bir inancın kurumsal yapısının devlet eli ile düzenlenmesi kabul edilemez. Yapılması düşünülen böyle bir düzenleme olsa olsa mevcut eşitsizliğin, yanlışların ve ayrımcılığın daha da ağırlaşmasına katkısı olur.”⁶⁰⁸

Alevi Bektaşî Federasyonu Başkanı Ali Balkız ise açılım sürecindeki çalıştaylara katılanlardan biri olarak süreci samimi bulmamakta ve sürecin gerçekten işlemesi için *“öncelikle Alevilere yöneltilen karalamaları, önyargıya dayalı suçlamaları, nefret söylemleri ve ötekileştirmeleri, ayrımcı her türlü uygulamayı önleyip kalıcı olarak ortadan kaldıracak bütün yasal, idari, fiili önlemleri derhal almaları, etkili mekanizmaları derhal oluşturulması”* gerektiğini belirtmektedir.⁶⁰⁹

⁶⁰⁵ Talha Köse, Alevi Kimlik Siyaseti ve AK Parti'nin Alevi Açılımı, 2008. <https://www.setav.org/alevi-kimlik-siyaseti-ve-ak-partinin-alevi-acilimi/> (04.05.21)

⁶⁰⁶ Alevi dedeler isyan etti: İmamlar kadar maaş almak istiyoruz, Milliyet, 2016. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/alevi-dedeler-isyan-etti-imamlar-kadar-maas-almak-istiyoruz-2222272> (04.05.21)

⁶⁰⁷ Postniş/postnişin: Postta oturan, tekkenin şeyhi olan kimse. (TDK Güncel Türkçe Sözlük)

⁶⁰⁸ Alican Uludağ, Dedelere maaş Alevileri terbiye etmektir, Cumhuriyet, 2016. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dedelere-maas-alevileri-terbiye-etmektir-460494> (04.05.21)

⁶⁰⁹ Ali Balkız, AKP hükümeti 'Alevi Açılımı' yapabilir mi?, Al Jazeera, 2014.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/akp-hukumeti-alevi-acilimi-yapabilir-mi> (04.05.21)

Günümüzde Türk toplumunda, Sünni ve Alevi nüfusu birbirine karşı saygı ve hoşgörü çerçevesinde sosyal bağlarla bağlı iken, Alevi toplumunun devletle kurduğu ilişkide siyasal taleplerinin olduğu görülmektedir.

3.4.7. Cumhuriyet'in Türkmenleri

Türk topluluklarında genel olarak görüldüğü gibi Türkmenler de evcil hayvanlarına otlak bulmak amacıyla sürüleri ile birlikte göçerek yürüttükleri ekonomik faaliyete dayalı bir yaşam biçimi sürdürmüşlerdir.⁶¹⁰ Söz konusu konargöçerleri az gelişmiş bölgelere iskân ettirerek üretim faaliyetlerini düzenleme amacı Osmanlı devletinden Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır.⁶¹¹ 1926'daki iskân programına göre 50.000 nüfusun üzerinde olan 44 Türkmen aşiretinin yerleştirilmesine çalışılmışsa da tam anlamıyla başarı sağlanamamıştır. 240 haneli Karateke aşireti gibi sınır dışı kalan aşiretlerin gönüllü iskânları söz konusu iken, yaşadıkları bölgeye zarar veren aşiretlerin zorunlu iskânları da görülmüştür. 1926'dan 1934'e kadar yapılan yerleştirmelerde konargöçerler İçel, Adana, Aydın, Isparta, Kütahya, Bilecik, Çorum, Tokat, Ordu, Kayseri, Niğde ve Aksaray bölgelerine iskân ettirilmişlerdir.⁶¹²

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan ekonomik değişimler ile konargöçerlik bir geçim kaynağı olmaktan çıkmıştır. Ayrıca cumhuriyetçi devlet yapısı içinde konargöçerliğin bir işlev edinmemesi de bu kurumun tedricen kaybolmasına yol açmıştır.⁶¹³ 1960'lardan itibaren şehirleşme ve tarım alanlarının artışı ile konargöçer aşiretlerin faaliyet alanları daralmıştır.⁶¹⁴ Eröz, 1960'lı yıllarda yaptığı araştırmalar üzerine Yörük göçlerinin eski saltanat ve debdebesini kaybettiğini ve iktisadi zorluğun ve fakirliğin yarattığı bir perişanlık olduğunu kaydetmiştir.⁶¹⁵ Eğitim gibi toplumsal etmenler veya terör gibi bölgesel etmenler de konargöçerlerin

---

⁶¹⁰ Muhtar Kutlu, Yaşayan Bir Atlı-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü, Milli Folklor Dergisi, S.14, 1992, s.17.

⁶¹¹ Cem Zafer, Türkiye'de Konargöçer Kültürü, Muhakeme Dergisi, C.1, S.2, 2018, s. 109.

⁶¹² İbrahim Erdal, Atatürk Dönemi Nüfus Politikasına Göre, Konargöçer Aşiretlerin İç İskan Uygulamaları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, S.21, 2016, s.102-105.

⁶¹³ Zafer, a.g.m., s.109.

⁶¹⁴ Zafer, a.g.m., s.110.

⁶¹⁵ M. Said Doğan ve Cihangir Doğan, Yörüklerin Hayat Tarzı, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, C.0, S.49, 2005, s.699-700.

yerleşmesinde etkili olmuştur.⁶¹⁶ 1933'te yalnızca Antalya bölgesinde 3 bine yakın konargöçer aile tespit edilirken Eröz'e göre 1965'te Türkiye'de 100 bin nüfustan oluşan 7-8 bin çadırılık 15-20 bin aile konargöçer yaşamı sürmeye devam etmektedir.⁶¹⁷

Bugün şehir yaşamının coğrafi olarak yaygınlaşması ve sanayileşme ile bu yaşam tarzının ekonomik sürdürülebilirliği kalmamıştır. Örneğin 20.yüzyılın başında bir Yörük ailesinin geçimini sağlaması için 50-60 küçükbaş hayvanın yeterli olduğu tespit edilirken bugün bu sayı en az 268 olarak hesaplanmıştır.⁶¹⁸ Bu kültürü günümüzde sürdürenler Akdeniz'de Toroslar, Karadeniz'de dik yamaçlı dağlar ve doğuda yüksek yaylaları tercih etmektedirler.⁶¹⁹ Akdeniz ve Toroslarda aynı anda 2 iklimin yaşanması hayvancılık faaliyetleri açısından vazgeçilmez olmuştur.⁶²⁰ Özellikle Akdeniz bölgesinde sayılı obalar halinde varlığını sürdüren konargöçerler için şehir yaşamı kışlak olurken yazın yayla kültürü devam etmektedir.⁶²¹ Gündüz'e göre ise Türkiye'nin son konargöçer aşiretleri Bahşişli, Boynuinceli ve Sarıkeçili aşiretleri olmuştur.⁶²² Bugün Türkiye'nin hemen her yerinde eski Türkmen aşiret, boy ve oymak isimlerinin bu grupların yerleştiği yerlerde köy, kasaba ve ilçe isimlerinde yaşadığını görmek mümkündür. Örneğin Osman Gümüşçü 2002'de yayınlanan çalışmasında yalnızca 23 Oğuz boyunun isminden oluşan 1428 köy, mezra, çiftlik ve kasaba adı tespit etmiştir.⁶²³ Diğer bir örnek olarak ise yalnızca Samsun'un Kavak ilçesinde ismini bir Türkmen boyu, cemaati, oymağı veya aşiretinden alan 42 yerleşim yeri bulunmaktadır.⁶²⁴ Devam eden konargöçer hayata dair bir örnek olarak Antalya'nın Serik ilçesinde Karahacılı, Honamlı, Saçıkaraklı, Karakoyunlu, Eskiyörük ve Çakal aşiretlerinin iskan edildiği bilinmekle birlikte bu aşiretlerin şehirde yerleştiği mahalleleri kışlak olarak kullanıp yazın yayla hayatını

⁶¹⁶ Zafer, a.g.m., s.110.

⁶¹⁷ M. Said Doğan ve Cihangir Doğan, Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler, Sosyoloji Konferansları Dergisi, C.0, S.30, 2004, s.24.

⁶¹⁸ M. Said Doğan ve Cihangir Doğan, Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler, s.25.

⁶¹⁹ Kutlu, a.g.m., s.17.

⁶²⁰ Metin Özkul ve Adem Öter, "Yörük Kültüründe Meydana Gelen Değişmeler", 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, 2018, s.481.

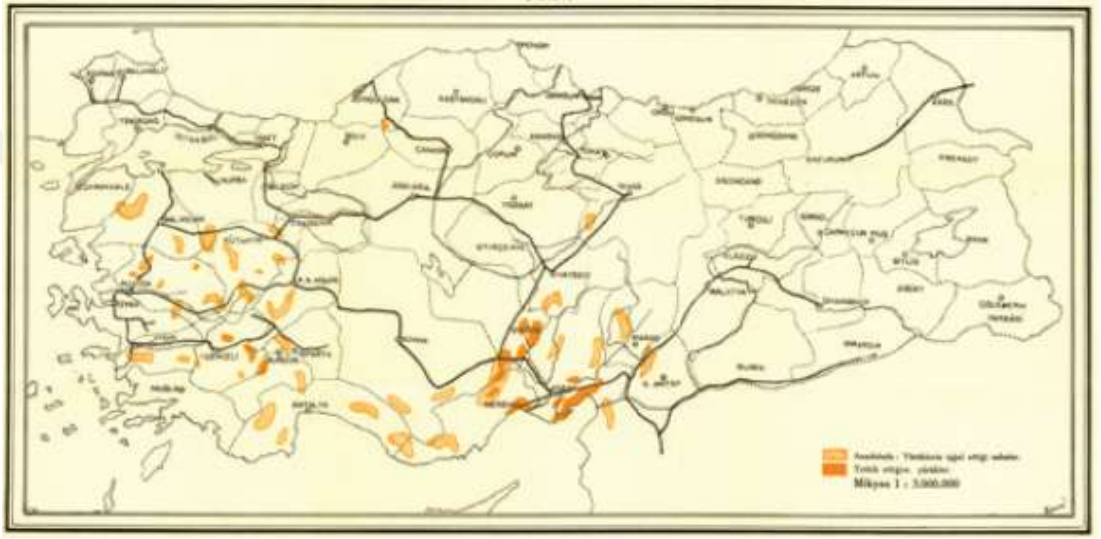
⁶²¹ Zafer, a.g.m., s.110.

⁶²² Tufan Gündüz, "Konargöçer", TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/konar-gocer> (25.05.2021)

⁶²³ Mehmet Süme, Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu'daki İzleri, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.18, S.1, 2018, s.269.

⁶²⁴ T.C. Kavak Kaymakamlığı, Tarihçe. <http://www.samsunkavak.gov.tr/tarihce> (25.05.2021)

devam ettirdiği ve yine aynı ilçe sınırları içinde 200 civarı konargöçerin bulunduğu tespit edilmiştir.⁶²⁵ Türkiye topraklarının her köşesinde mikro iklim hareketlerine uyum sağlayarak yerleşen Türkmenlerin konargöçer hayat tarzını yalnızca coğrafi imkanlardan faydalanarak Akdeniz ve Ege bölgesinde küçük gruplar halinde sürdürebildiği görülmektedir. Cumhuriyetin üretim faaliyetlerini değiştirmesi ve geliştirmesi ile birlikte büyüyen sanayi ve hizmet sektörlerinin de bu yaşam tarzının terk edilmesinde payı vardır.

Harita 2: Anadolu'da Yaşayan Yörüklerin Yaşam Sahaları⁶²⁶

Kızılırmak'ın doğusunda kalan ve genellikle Safevi Devleti'nin dağılmasının ardından Osmanlı toplumuna katılan Türkmen grupları cumhuriyet döneminde bir grup davranışı göstermemekle birlikte halen belirli bölgelerde kendilerini Türkmen olarak tanımlamaktadır. Türkmenlerin Alevi-Bektaşî inançlara sahip kesimi bir önceki bölümde anlatıldığı üzere Alevî etnik kimliğini benimseyerek siyasal bir kimlik oluşturma yoluna giderken, Sünnileşen Türkmenlerin etnik Türk kimliğini benimsediği görülmektedir. Böylece kurucu unsuru oldukları cumhuriyetin ortak ve yaygın kimliğini benimseyerek ve sahip çıkarak devlet içindeki konumlarını da belirlemektedirler. Aynı anlama gelen Yörük ve Türkmen kimliklerinin coğrafi farklılaşması Büyükşehir Sayılır tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

⁶²⁵ T.C. Serik Kaymakamlığı, Yörükler. <http://www.serik.gov.tr/yorukler> (25.05.2021)

⁶²⁶ Metin Özkul ve Adem Öter, "Yörük Kültüründe Meydana Gelen Değişmeler", s.482.

“Sistemi düzeltmek isteyen Osmanlılar, Yörük ve Türkmenleri toprağa bağlamak, onları kayıt altına almak maksadıyla iskân etmeye zorladı. Özellikle Türkmen oymakları arasında iskâna çok direniş gösterilmesine rağmen sonuçta onlardan büyük bir kısmı yerleşmek zorunda kaldı. Direnenler ise Anadolu’yu bir ağ gibi ören uzun göç yolları kesintiye uğradığı için yaylak veya kışlak mahallerine yakın yerlerde göçlerine devam edebildiler. Ancak bu bozkır göçerliğine ve esas kitleyle olan bağlarına ket vurmamak demektir. Yörükler ise, kısa menzilli dağ göçerliğinin getirdiği avantaj ile kısmen de olsa göçerliklerine devam edebildiler. Bu anlamda Yörük kimliği yaşatılabilir.”⁶²⁷

Türkmenler günlük yaşamlarının her alanında geleneklerini sürdürürken çeşitli şenlikler ve etkinlikler sayesinde kimliklerini hatırlamaktan geri kalmamaktadırlar. Türkiye genelinde yaklaşık 300 Türkmen-Yörük Derneği olduğu sanılmaktadır.⁶²⁸

Fotoğraf 1: Kırşehir’de Düzenlenen Karacakurt Türkmenleri Şenliği⁶²⁹

⁶²⁷ Şeyda Büyükcın Sayılır, Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, C.12, S.1, 2012, s.577.

⁶²⁸ Bkz.: Ayşe Hilal Tuztaş Horzumlu, Türkmen Kültürünü Tanıtmak: Dernekleşme Faaliyetleri Ve Türkmen Şenlikleri, Türkiyat Mecmuası, C.27, S.2, 2017, 239-255.

⁶²⁹ Geleneksel Karacakurt Türkmenleri Şenliği Düzenlendi, Kırşehir Valiliği, 2017. <http://www.kirsehir.gov.tr/geleneksel-karacakurt-turkmenleri-senligi-duzenlendi> (04.05.21)

Yerleşik hayata geçme politikaları ve cumhuriyetin sosyal ve ekonomik yapıyı dönüştürmesi ile sayıları hızla düşen konargöçer Türkmenler bugün Anadolu'nun en köklü gelenekleri yaşatmaya devam etmektedirler. Oymak yapılarını günümüze kadar koruyan Türkmenlerin kolları yerleşik hayata geçme, diğer etnik gruplarla karışarak kendi dilini unutmaya gibi⁶³⁰ sebeplerle yalnızca birkaç aile ile temsil edilir düzeyde kalmıştır. 1989 yılında yayınladığı çalışmasında konargöçer Türkmen nüfusunu tespit etmenin zorluğuna dikkat çeken Marcel Bazin, nüfusun düşüşü ile ilgili şu tespitte bulunmaktadır:

*“Bizzat konargöçer nüfusu içeren istatistik rakamlar olmadığı için, bu grupların özel yük taşıyan hayvanı deve sayısının azalması onu açıkça göstermektedir. Deve sayısı 1950 yılında 110.000'den, 1960'ta 65.000, 1970'te 31.000 ve 1982'de 9.000'e düşmüştür.”*⁶³¹

Fotoğraf 2: Sarıkeçili Türkmenleri'ne Ait Bir Çadırın İç Görünümü⁶³²

⁶³⁰ Faruk Sümer, “Karakeçili”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karakeçili> (04.05.2021).

⁶³¹ Marcel Bazin, Orta Toros Yörüklerinden Sarıkeçili Aşireti (Çev. H. Kara), Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.3, 1994, s.324.

⁶³² Konargöçerlik kültürünün bin yıllık temsilcileri: Sarıkeçili Yörükleri, TRT Haber, 2019. <https://www.trthaber.com/haber/yasam/konargocerlik-kulturunun-bin-yillik-temsilcileri-sarikeçili-yorukleri-411621.html> (04.05.21)

Bugün Türkmenlerin bilinen en büyük gruplarından biri olarak Sarıkeçili aşiretinin nüfusu 2019 tarihinde yapılan bir habere göre 153 haneye kadar düşmüştür.⁶³³ Her yıl develeriyle bin yıllık göç yollarını yeniden yürüten Sarıkeçili Türkmenleri keçi yetiştiriciliği üzerine kurulu geleneksel yaşam tarzlarını sürdürmektedirler.⁶³⁴

Yaşam tarzından mutfak kültürüne, geleneksel el sanatlarından hayvancılık ve tarım yöntemlerine kadar Türkmen kültürü bugün Türk kimliği içinde varlığını sürdürse de Yörük ve Türkmen adlarını yaşatan ve bu kimliklerini unutmayan çok sayıda insanı bir araya getiren birçok dernek bulunmaktadır. Bunlardan yalnızca Türk Dünyası Yörük Türkmen Birliği'ne kayıtlı derneklerin sayısı 70 ve federasyonların sayısı 10'dur. Kendi vizyonlarını "*Yörük Türkmenlerin buldukları şehirler ve ülkelerde ekonomi, sanat, edebiyat, kültür ve insan hakları alanlarında daha etkin olmalarını sağlamaya dönük bilgi alışverişi ile teknik işbirliğine imkân hazırlamak ve teşvik etmek, çıkarlarını belirlemek ve korumak*" olarak tanımlayan bu dernekler günümüzde Türkmen geleneklerini çeşitli etkinliklerle yaşatan başlıca sivil toplum kuruluşlarıdır.⁶³⁵

---

⁶³³ Yavuz Çolak, Toroslarda dumanı tüten kara çadırın son sahipleri: Sarıkeçili Yörükleri, Türk Tarım ve Orman Dergisi, 2019. <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/261/toroslarda-dumani-tuten-kara-cadirin-son-sahipleri-sarikecili-yorukleri> (04.05.21)

⁶³⁴ Engin Özekinci, Sarıkeçili Yörükleri'nin Tarihi Yolculuğu Başladı, Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/sarikecili-yoruklerinin-tarihi-yolculugu> (04.05.21)

⁶³⁵ İstatistiklerle Yörük Türkmen Birliği. <https://yorukturkmenbirligi.org/index.php> (04.05.21)

SONUÇ

Göktürk ve Uygur döneminde Çin, Selçuklu ve Osmanlı döneminde İslam, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde Batı kültür çevrelerinin ve siyasi-bürokratik sisteminin etkisi altına giren Türk devletlerinde yönetici sınıfın, geleneksel yapısını muhafazakâr dili ve teşkilatçı yapısı sayesinde koruyan Türkmenler ile girdiği yerleşik-konargöçer, milli-medenî, Sünnî-Alevî, modern-muhafazakâr ve devletçi-liberal çatışmaları günün siyasi değerlerine göre şekil değiştiren bir mücadeledir. Mücadelenin ve devlet erkine muhalefetin özüne bakıldığında bu devletlerin kurucu ve hâkim gücü olan Türkmenlerin karakteri göze çarpmaktadır. Türkmen siyasi arenada kendi ideolojisini üretecek bir soyut düşünceye sahip değildir. Konargöçer Türkmenlerin dünyası somuttur ve bu durum modern kapitalizmin geldiği noktayı “Tarihin Sonu” olarak niteleyecek kadar üstün görülen maddeci bir dünya görüşünde ilkellik olarak görülecek değil ancak övünülecek bir şey olarak değerlendirilebilir.

İlk dönem Türk devletlerinde Çin’den yerleşiklik ilkesini, Selçuklu döneminde Fars bürokrasi geleneğini ve Osmanlı döneminde Bizans’ın imparatorluk anlayışının devşirilmesi şüphesiz Türk devlet kültürünü benzersiz bir yapıya getirmiştir. Bu devletlerin “en iyiyi bulup uygulama” anlayışı Türkmen kimliğinin konargöçerlikten gelen pratiklik ve uyum sağlama gücünden kaynaklanmaktadır.

Madalyonun diğer tarafında ise devlet doğası gereği hantal ve değişime direnen bir varlık iken Türkmen yaşam tarzı gereği sürekli bir değişim ve devinim içindedir. Devletin benimseyeceği en iyiyi uygulama süreci tamamlanmadan halkın ihtiyaç ve ruh hali çoktan değişmektedir. Doğal olarak kök salmak isteyen devlet kurumunun adını hareket etme anlamında kullanacak kadar (Yörük/yürümek) devinim içindeki bir toplum için dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi sürekli, değişmez ve sorgulanamaz bir kurum olarak görülemeyeceği bu nedenle oldukça açıktır.

Türkmenlerin teşkilatlı sosyal yapısı devlet kurma yeteneklerini geliştirmiş olsa da diğer yandan amacı kurullarla toplumu düzenlemek olan devlet kavramı,

kendiliğinden kurallı, hiyerarşik bir teşkilat yapısına sahip toplumsal yapı içinde varlık sebebi sıkça sorgulanan bir duruma düşmüştür.

Araştırmacılar Selçuklu iktâ ve Osmanlı tımar sistemini değerlendirir ve genellikle överken, mali bakış açısını kullanmış, devletle toprak arasındaki ilişkide halkın yerini görmezden gelmişlerdir. Oysaki siyasetin temel meselesi maddi kaynaklar değil insanların bunlar üzerindeki denetimidir. Dolayısıyla bu değerlendirmeler Türkiye'deki muhalefeti incelemeyi ve kökenini anlamayı zorlaştıran başlıca etmenlerden biridir. Bir imparatorluk tebaası olarak yeri geldiğinde kuvvet ile bastırılan ve çözülme döneminde hayatta kalma mücadelesi veren bir toplumun kendi iç dinamikleriyle kurduğu demokratik bir rejimde imparatorluk dönemiyle aynı siyasi eğilimde olmayacağı açıktır. Cumhuriyetin kuruluş ve rejimi sağlamlaştırma yılları görece siyasi baskı ile geride kaldığında çok partili hayat Anadolu'ya tarihsel bir muhalefetin siyasete demokratik bir formla dönüşünü sağlamıştır. DP'nin kuruluşu ile ortaya çıkan muhalefeti daima cumhuriyetin kuruluş yıllarına kültürel bir karşı devrim olarak yorumlama eğilimi vardır. Oysaki devletçi ekonomi politikalara karşı var olan yüzlerce yıllık tepkiler hâkim sınıfların tahakkümünden henüz kurtulmaya çalışıldığı bu yıllarda yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Konargöçer bir hayat tarzının tanınmadığı Avrupa'nın merkezinde olduğu küresel paradigma içinde 19.yüzyıla kadar yerleşik hayata geçmeye çalışan Türk toplumundaki bu yerleşiklik-konargöçerlik çatışması bir anlam kazanamamıştır. Doğu'ya ait olan her şeye aşağılayıcı anlamlar yükleyen bu anlayışta söz konusu çatışma sınıfsal algılanmış, homojen bir çoğunluk mu heterojen bir çoğulculuk mu gerektirdiği henüz çözülemeyen ulus-devlet yapısında bir kimlik meselesine dönüştürülmüştür.

Mücadeleci hayat tarzıyla Türkmenler kendilerine dayatılan siyasal sistemi kabul edecek kadar uysal değildir. Bu nedenle gelişmişlikle gelişmemişlik, Doğu ile Batı, laiklik (İslam karşıtlığı değil) ile muhafazakârlık (köktendincilik değil) arasında olduğu gibi güçlü bir merkezîyetçilik ile özgürlük ve demokrasi arasında da kendine özgü bir yol bulmuştur. Kendini dışarıda bırakan ve geleneklerini değiştirmek isteyen devleti (Göktürk kağanlığı) yıkmak ile yola çıkan Oğuzlar bir sonraki aşamada hedef tahtalarına devlet yerine Sultan'ı (Sencer) koymuşlar, Sultanları değiştirmenin işe

yaramadığını görünce devlet erkine karşı isyana (Celali) girişmişler ve bu durum 1908 ihtilâli ile zirve yapmıştır. Cumhuriyetin Türkmen karakterine uygun yapısı henüz demokrasinin tam anlamıyla ve bütün kurumlarıyla çalışmadığı günümüzde dahi Türkmenleri sakinleştirmeyi başarmıştır. Sonunda başından beri talep edilen eşit, hür ve bağımsız yaşam tarzını koruyabilirken aynı anda devlet yönetimine da dâhil olma sisteminin kurulmasıyla Türkmen muhalefeti de tarihsel süreçteki görevini tamamlamaya yakın görünmektedir.

Cumhuriyet döneminde demokratik arenada Türkmen muhalefeti karakterinde ortaya çıkan sayılı kişi ve vaka görülmüştür. Tıpkı Bölükbaşı gibi nüktedanlığı ile öne çıkan Demirel'in farkı olaylara daha esprili ve yumuşak yaklaşmasıdır. Doğudaki Türkmen coğrafyasının zorluğu ve yerleşik hayata geçişin geç gerçekleşmesi Bölükbaşı'yı bozkır havası kadar sert bir Anadolu rüzgârı yaparken, Demirel verimli Batı Anadolu toprağında yetişmiştir. Coğrafyanın yaşam tarzı ve hayatı algılayış üzerindeki etkisi bu kişilerin siyasi karakterine yansımış olabilir. Ecevit'in ortanın solu politikası ise kırsalı sol düşünce ile tanıştırmasıyla öne çıkmaktadır.

Çalışmanın konusu bakımından Anadolu Türkmen kimliği tarihten gelen farklılıklarına cumhuriyet döneminde yenilerini eklemiş, her zaman istisnalar olmak üzere genel olarak iki kutup arasına yerleşmişlerdir: 1-) DP geleneği olarak da bilinen fakat esasen AP döneminde yerleşmiş ekonomik anlamda liberal, gelenekleri açısından muhafazakâr genellikle Sünni-Hanefi inancına mensup, düşünce ve inanç özgürlüğü arzulayan, milliyetçi gruplar. 2-) Tarihsel açıdan merkezin Sünni etkisine karşı mezhepsel aidiyetini koruyan, bunu korumak için de baskın olan Sünni gruplara karşı laik seçkincilerle kendini özdeşleştiren ve 1960'lardan itibaren çoğunlukla sol akımlara ilgi duyan, evrensel değerlere daha yakın Alevi-Bektaşî gruplar. İlk grup kendini rejimin koruyucusu ilan eden laik-devletçi seçkinlere muhalefetle milliyetçi-muhafazakâr sağ partileri destekler ve çoğunlukla iktidara getirirken, diğer grup kendini çoğunluğa karşı rejimin laiklik ilkesinin koruması altına almak adına sol veya sosyal demokrat partilere eğilim göstermektedir.

Siyasi Tarih kitapları Türk devrimini ve cumhuriyet yönetimini Avrupa’da eğitim görmüş seçkin sınıfın kendi iradeleriyle yukarıdan aşağıya yaptığı bir devrim olduğunu yazmakta ısrar etseler de Türkmenler, 6.yüzyılda Barlık nehri kıyılarında başladığını bildiğimiz özgürlük, hayat tarzını koruma, inançlarını istedikleri gibi yaşama mücadelelerini her devirde sürdürmüş, kurdukları devletleri dönüşüm geçirmeye zorlayarak nihayet özlemini duydukları demokrasiye ulaşmışlardır. Çin, Fars, Arap, Avrupa etkilerinde kalan yönetici sınıfın her dönem Etrak-ı Bi-idrak nitelemesine karşı *“Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir.”* diyen yahut Türklerin aşağılayıcı anlamda köylü olarak tanımlanmasına karşılık *“Köylü milletin efendisidir”* diyen Mustafa Kemal Atatürk’ün portresinin bugün devletin her kurumunda asılı olması yalnızca devrimin kişi kültüne bağlı bir durum değil, bir milletin bin yıldan uzun süren mücadelesinin bir kişide vücut bulmasının sonucu olarak görülebilecektir.

Her ne kadar partisi ve iktidarı döneminde seçkin politikalar güdülmüş olsa da ilkeleri arasında cumhuriyetçilikten sonra milliyetçiliği koyan Atatürk’ün bunları dönemin kaotik siyasi ortamının getirdiği zorunluluklar dolayısıyla yaptığı düşünülebilir. Türk Siyasi Tarihini uzun dönemli değerlendiren ve sorunları oldukça doğru tespit ettiği bugünden bakıldığında anlaşılan Mustafa Kemal, Türkmen karakterine en uygun yönetim şekli olarak cumhuriyeti, en az kendisi kadar vatansever fakat bu değerlendirmeyi onun kadar yapamayan arkadaşlarının muhalefetine rağmen yeni devletin rejimi yapmakta ısrarcı olmuştur.

Nihayetinde Türkmenlerin devletin temel unsuru olduğunu belirtmek için *"Arkadaşlar, gidip Toros Dağlarına bakınız. Eğer orada bir tek Türkmen çadırı görürseniz ve o çadırda bir duman tütüyorsa şunu çok iyi biliniz ki bu dünyada hiçbir güç ve kuvvet asla Türk'ü yenemez."* demiş, devletin temel unsurunu cumhuriyet rejimi ile ilk defa yönetimin de ana unsuru yapmakta tereddüt etmemiştir.

KAYNAKÇA

1. *Kitap ve Kitap Bölümleri*

Ahmad, Feroz (2015). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmet Refik (2017). *Anadolu'da Türk Aşiretleri*. Ankara: La Kitap.

Akdağ, Mustafa (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Akgül, Hilal (2008). "DP Muhalefetine Bir Tepki Olarak VII. CHP Kurultayı: CHP'nin Özeleştirisi ve Parti İçi Demokratikleşmeye Yönelim." Şu kitapta: Haz. Ayşegül Komsuoğlu. *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*. İstanbul: Bengi Yayınları, 151-172.

Akın, Rıdvan (2011). *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Aksoy, Erdal (2002). "Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilatına Bir Bakış." Şu kitapta: Haz. Hasan Celal Güzel vd. *Türkler Ansiklopedisi II*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 316-320.

Aktürk, Şener (2008). "Türkiye Siyasetinde Alevi ve Kürt Talepleri: Anti-Etnik Bir Rejimde Etnik Muhalefet (1923-1980)." Şu kitapta: Haz. Ayşegül Komsuoğlu. *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*. İstanbul: Bengi Yayınları, 315-349.

Armaoğlu, Fahir (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları.

Armaoğlu, Fahir (2017). *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.

Artvinli, Fatih (2007). *Osman Bölükbaşı: Seraba Harcanmış Bir Ömür*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ateş, Ahmet Emre (2008). "Demokrat Parti'nin Muhalefetleşebilmesinde Recep Peker Başbakanlığı'nın Önemi." Şu kitapta: Haz. Ayşegül Komsuoğlu. *Türkiye'de Siyasal Muhalefet*. İstanbul: Bengi Yayınları, 135-150.

Ayan, Ergin (2007). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*. İstanbul: Kitabevi 321.

Aydın, Suavi (2017). "Türkiye'nin Etnik Yapısı." Şu kitapta: Haz. Faruk Alpkaya, Bülent Duru. *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 181-228.

Barthold, Vasiliy Vladimiroviç (2006). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (Çev.R. Özdem). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Basmacı, Göksel (2019). *Türk Siyasal Tarihi 1923-2018*. İstanbul: Urzeni Yayıncılık.

Bilgin, Gizem (2008). “İktidardan Ana Muhalefete Milliyetçi Cephe Karşısında CHP Politikaları.” Şu kitapta: Haz. Ayşegül Komsuoğlu. Türkiye’de Siyasal Muhalefet. İstanbul: Bengi Yayınları, 277-298.

Bölükbaşı, Deniz (2005). Türk Siyasetinde Anadolu Fırtınası: Osman Bölükbaşı. İstanbul: Doğan Kitap.

Buran, Ahmet, Berna Yüksel Çak (2019). Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar. Ankara: Akçağ Yayınları.

Cezar, Mustafa (2010). Mufassal Osmanlı Tarihi I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çaha, Ömer (2008). Türkiye’de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler. Ankara: Orion Kitabevi.

de Blocqueville, Henri de Couliboeuf (1986). Türkmenler Arasında (Çev. R. Akdemir). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Divitçioğlu, Sencer (1994). Oğuz’dan Selçuklu’ya Boy, Konat, Devlet. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Divitçioğlu, Sencer (1996). Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Divitçioğlu, Sencer (2004). Ortaçağ Türk Toplumlari Hakkında. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ebülğazi Bahadır Han (1970). Türklerin Soy Kütüğü (Çev. M. Ergin). İstanbul: Tercüman Yayınları.

Erdal, İbrahim (2008). “Cumhuriyet Döneminde Yörüklerin İskânı Konusu.” Şu kitapta: Ed. Hayati Beşirli ve İbrahim Erdal. Osmanlıdan Cumhuriyete Yörükler ve Türkmenler. Ankara: Phoenix Kitabevi.

Erdal, İbrahim (2020). “Tarihin Kimlik ve Kültür ile İlişkisi Bağlamında Cumhuriyet Dönemi Kurumsal Yapılarda Türk Kimliğinin İnşa Süreci.” Şu kitapta: Ed. Hayati Beşirli ve Zeynep Serap Tekten Sürmeli. Kültür ve Kimlik: Disiplinlerarası Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi, 87-104.

Eroğlu, Haldun (2016). Osmanlı’da Muhalefet. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Eröz, Mehmet (1991). Yörükler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Esin, Emel (1981). Milâdî 7.-10.Yüzyıllarda Sir-Deryâ Oğuzlarının Maddî Kültürü Hakkında Notlar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Faroqhi, Suraiya (2012). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Göka, Erol (2019). Türk’ün Göçebe Ruhü. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Gökalp, Ziya (2019). Türkçülüğün Esasları. İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Güngör, Erol (1999). Tarihte Türkler. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gürün, Kamuran (1981). Türkler ve Türk Devletleri Tarihi I. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Gürün, Kamuran (1982). Türkler ve Türk Devletleri Tarihi II. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Heywood, Andrew (2012). Siyaset (Çev. B. Özipek vd.). Ankara: Adres Yayınları.
- İbn-i Bibi (1941). Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (Çev. N. Gencosman, Haz. F.N. Uzluk). Ankara: Uzluk Basımevi.
- İnalcık, Halil (2018). Devlet-i Aliyye I. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, Halil (2018). Devlet-i Aliyye IV. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (2002). “Orun ve ‘Ülüş’ Meselesi.” Şu kitapta: Haz. Hasan Celal Güzel vd. Türkler Ansiklopedisi III. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (2017). Umumi Türk Tarihi Hakkında Tespitler, Görüşler, Mülahazalar. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karpat, Kemal (2015). Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi (Çev. C. Elitez). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, Cemil (1992). “Siyasal Tarih: 1923-1950.” Şu kitapta: Haz. Sina Akşin. Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980. İstanbul: Cem Yayınevi, 85-176.
- Kösebalaban, Hasan (2014). Türk Dış Politikası. Ankara: Big Bang Yayınları.
- Mumcu, Uğur (1999). Kazım Karabekir Anlatıyor. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2011). Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Orkun, Hüseyin Namık (1935). Oğuzlara Dair. Ankara: Ulus Basımevi.
- Orkun, Hüseyin Namık (2019). Eski Türk Yazıtları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öngül, Ali (2018). Selçuklular Devri Anadolu Beylikleri, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Öz, Baki (1992). Osmanlı’da Alevi Ayaklanmaları. İstanbul: Ant Yayınları.

Özbudun, S., Gülfem Uysal (2012). 50 Soruda Antropoloji. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

Özgüden, Mehmet (2017). “Türkiye’de Seçkinler.” Şu kitapta: Haz. Faruk Alpkaya, Bülent Duru. 1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara:Phoenix Yayınevi, 367-406.

Özkazanç, Alev (2017). “Türkiye’nin Etnik Yapısı.” Şu kitapta: Haz. Faruk Alpkaya, Bülent Duru. 1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara:Phoenix Yayınevi, 71-105.

Özkul, M., Adem Öter (2018). “Yörük Kültüründe Meydana Gelen Değişmeler.” Şu kitapta: 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, 475-506.

Rásonyi, László (1971). Tarihte Türklük (Çev. H. Koşar) Ankara, Türk Tarihini Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Riedler, Florian (2012). Osmanlı İmparatorluğunda Muhalefet ve Meşruiyet. İstanbul: Picus Yayıncılık.

Sakin, Orhan (2010). 16.Yüzyıl Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Anadolu’da Türkmenler ve Türkmenler; Boylar-Kabileler-Cemaatler. İstanbul: Ekim Yayınları.

Sander, Oral (2012). Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e. Ankara: İmge Kitabevi.

Savaşçı, Özgür (2004). “Alevi-Bektaşî İnancının Temel Kavramları.” Şu kitapta: Haz. İsmail Engin ve Havva Engin. Alevilik. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Sevim, Ali (1988). Anadolu’nun Fethi: Selçuklu Dönemi (Başlangıçta 1086’ya Kadar). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sevim, A., Erdoğan Merçil (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sevinç, Murat (2017). “Türkiye’de Anayasal Düzen: 1920-2012.” Şu kitapta: Haz. Faruk Alpkaya, Bülent Duru. 1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara:Phoenix Yayınevi, 107-159.

Sümer, Faruk (1972). Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Thomsen, Vilhelm (2019). Orhon Yazıtları Araştırmaları (Çev. V. Köken). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Togan, Zeki Velidî (1982). Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili. İstanbul: Enderun Yayınları.

Tolstov, Sergey (2017). Oğuz Şehirleri ve Oğuzlar (Çev. E. Şeremeteva). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Turan, Osman (2014). Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (1999). Milli Kimliğin Yükselişi: Niçin Milletleşme? İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Uslu, Bahattin (2017). Türk Mitolojisi. İstanbul: Kamer Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). Osmanlı Tarihi I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ünal, Tahsin (1998). Türk Siyasi Tarihi. İstanbul: Kamer Yayınları.

Ürer, Levent (2008). “Düzene Muhalif Bir Belge Olarak Lozan Antlaşması: Azınlık Tartışmaları ve Muhalefet.” Şu kitapta: Haz. Ayşegül Komsuoğlu. Türkiye’de Siyasal Muhalefet. İstanbul: Bengi Yayınları, 19-44.

von Hammer, Joseph (1985). Büyük Osmanlı Tarihi I. İstanbul: Üçdal Neşriyat-İkra Okusan.

Witteck, Paul (1947). Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Basımevi.

Wittgenstein, Ludwig (2008). Tractatus Logico-Philosophicus (Çev. O. Aruoba). İstanbul: Metis Yayınları.

Yücel, Y., Ali Sevim (1991). Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı Fatih-Yavuz-Kanunî. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Zürcher, Eric Jan (2000). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi (Çev.Y. Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Eric Jan (2005). Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928 (Çev. E. Aydınoglu). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

2. Makaleler, Tezler ve Diğer Basılı Yayınlar

Açıl, Murat (2020). “Başkanlık Sisteminde Koalisyonlar.” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0(149), 1-50.

Akça, G., İkbâl Vurucu (2010). “Çok Kültürlülük Tartışmaları, Toplumsal Bütünlük Kaygısı Ve Yeniden Milletleşme (Kazakistan Halkı Asamblesi Örneği).” Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(24), 13-42.

Akdağ, Mustafa (1946). “Celali İsyanlarının Başlaması.” Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi, 4(1), 23-50.

Akgün, Birol (2000). “Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi.” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1(4), 75-92.

Akın, Fatma (2020). Tanzimat Döneminde Anadolu’da Konargöçer Aşiretler (1839-1876). Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aktürk, Hamit (2014). “Değişen Etkisiyle Alevi Düşüncesinde Hacı Bektaş Veli.” The Journal of Academic Social Science Studies, 0(30), 225-235.

Albayrak, Mustafa (1997). “Atatürk ve Anti-emperyalizm.” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 0(20), 347-363.

Arslan, Lütfi (2019). “Milli Mücadele Döneminde ‘Manda ve Himaye’ Tartışmaları ve Mandacılık Yaklaşımları.” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 0(64), 1-38.

Bal, Mehmet Suat (2005). “Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyânları (1243-1262).” Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 60-68.

Bal, Mehmet Suat (2006). “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî.” Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 1(19), 265-294.

Bandeoğlu, Zeyyat (2016). “Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım Modeli ile Analizi.” Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 0(15), 573-606.

Bayındır, Abdullah (2018). “Türkiye Selçukluları Kuruluş Dönemi Kutalmışoğlu Süleyman-Şah (1075-1308).” Akademik Matbuat Dergisi, 2(2), 19-30.

Bazin, Louis (2015). “Oğuz ve Türk Sözlere Üzerine Notlar.” Çev. Ebru Kabakçı, Türk Dünyası Dergisi, 0(39), 33-40.

Bazin, Marcel (1994). “Orta Toros Türkmenlerinden Sarıkeçili Aşireti (Çev. H. Kara)” Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 0(3), 323-350.

Boratav, Pertev Nailî (1936). “Anadolu’da ve Türkmenler Arasında Köroğlu Destanının İzlerine Dair Yeni Notlar.” Türkiyat Mecmuası, 5(0), 79-86.

Bozkır, Gürcan (2005). “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi.” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 4(11), 231-248.

Büyükcân Sayılır, Şeyda (2012). “Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması.” Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12(1), 563-580.

Caferoğlu, Ahmet (1973). “Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Türkmen Üçlüsü.” İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, 5(0), 75-86.

Çakmak, Fatma Gamze (2015). Çok Partili Siyasal Hayatta Seçmen Tercihlerinin Sosyo-Kültürel Tabanı ve Sol Partiler. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çelik, Züriye (2014). Moğol İstilasası ve Türkiye Selçuklu Devleti. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çınar, Serhan (2017). “Osmanlı’da Geleneksel Oğuz Veraseti Üzerine.” Milet ve Nihal, 14(1), 312-334.

Demirbilek, Salih (2020). “Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı İle Orhon Yazıtlarında Bozkır Kültürüne Ait Unsurlar.” Milli Folklor, 16(125), 60-70.

Demirel, Demokaan (2017). “Eski Türklerde Devlet Sisteminin Mutlak Monarşik Modelden Ayrılan Yönleri.” Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 9(16), 425-450.

Dinç, Fasih (2020). “’Medenileştirme’ Aracı Olarak Osmanlı’nın İskân Politikası: Caf Aşireti Örneği.” e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, 12(3), 410-426.

Doğan, M.S., Cihangir Doğan (2004). “Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler.” Sosyoloji Konferansları Dergisi, 0(30), 15-29.

Doğan, M.S., Cihangir Doğan (2005). “Yörüklerin Hayat Tarzı.” Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 0(49), 677-708.

Doğaner, Ali (2013). Çukurova Bölgesi Konargöçerlerinde Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Durgun, Şenol (2020). “Türk Ulusal Kimliğinin Dönüşümü ve Yeni Osmanlılık.” Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2), 299-316.

Durmuş, İlhami (2017). “Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı.” Gazi Akademik Bakış Dergisi, 10(20), 37-47.

Ekici, Kansu (2005). “Anadolu Selçuklularında Türkmen İsyanlarının Nedenlerine İlişkin Tespitler.” Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(13), 89-102.

Erdal, İbrahim (2016). “Atatürk Dönemi Nüfus Politikasına Göre, Konargöçer Aşiretlerin İç İskan Uygulamaları.” Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 0(21), 99-111.

Gelekçi, Cahit (1999). Kırıkkale’de Yaşayan Türkmenlerin Etno-Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Pehlivanlı Aşireti Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma). Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gelekçi, Cahit (2004). “Türk Kültüründe Oğuz-Türkmen-Türkmen Kavramları.” Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 0(1), 9-18.

Gökçe, O., Birol Akgün, Süleyman Karaçor (2002). “3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik Ve Değişim.” Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2(4), 1-44.

Gömeç, Sadettin (2004). “Oğuz Kağan’ın Kimliği, Oğuzlar ve Destanlar Üzerine.” Tarih Araştırmaları Dergisi, 23(35), 113-121.

Gülsevin, Gürer (1998). “Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler.” Kardeş Ağzlar Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi, 0(7), 12-18.

Gümüş, Handan (2009). Türk Seçmen Davranışı ve AKP, CHP, MHP’nin Seçmen Tabanları. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

İnalçık, Halil (2014). “The Yörüks: Their Origins, Expansion And Economic Role.” CEDRUS The Journal of MCRI, 2(0), 467-495.

Kalafat, Yaşar (1998). “Tengricilik.” Diyanet Aylık Dergi, 0(91), 18-21.

Kalenderoğlu, İhsan (2009). “Türk Kimliği.” Türk Yurdu Dergisi, 0(261), 102-106.

Kapağan, Enver (2014). “Gök Tanrı İnancı ve Bu İnanç Sisteminin İçinde Alkış, Dua ve Dilekler.” Turkish Studies, 9(3), 801-810.

Kavas, İslam (2017). “Oğuz Kağan Destanındaki İktidar Yapısı.” Tarih ve Gelecek Dergisi, 3(1), 183-192.

Kaya, M., Fatih Demir, Abdülkadir Tıgılı (2016). “Türkiye’de 1980 Sonrası Ekonomik Büyüme ve Finansal Liberalizasyon Etkileşimi.” Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(27/3), 140-161.

Kayhan, Hüseyin (2011). “Selçuklulardan Safevilere Türkmen Meselesi.” International Journal of History, 3(3), 215-224.

Koca, Salim(2009). “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı.” Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 0(25), 1-36.

Koçak, Kürşat (2011). “İslamiyet’ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Orun ve Ülüş (Mevki Ve Pay).” Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 30-34.

Kontacı, Ersoy (2016). “Siyasî İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz.” Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 0(123), 33-59.

Kutlu, Muhtar (1992). “Yaşayan Bir Atlı-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü.” Milli Folklor Dergisi, 0(14), 16-22.

Merhan, Aziz (2014). “Özbek Bilgin Abdurauf Fitret’in ‘Kutadgu Bilig’ Yazısı.” Belleten Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, 62(2), 276-296.

Möngü, Bahtinur (2013). “Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı.” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2), 27-36.

Nalbant, Bilge (2010). “‘Oğuz’ Sözcüğünün Kökeni Üzerine Yeni Düşünceler.” Türkbilig Dergisi, 0(20), 47-59.

Özmen, Fazilet Ahu (2011). “Politik Bir Gençlik Kuşağı: Post 80 Alevi Gençliği.” Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(1), 11-22.

Öztürk, Murat (2013). “İslamiyet’ten Önce Türklerin Din Anlayışı ve Gök Tanrı Dini.” International Journal of History, 5(2), 327-346.

Parladır, Halil Saim (2011). “Heterodoksi, Türk Halk İslamı ve Evliya Kültü.” Sosyoloji Dergisi, 0(25), 125-133.

Resmi Gazete (21 Haziran 1934). İskân Kanunu, 2510.

Resmi Gazete (15 Mart 1948). İskân Kanunu, 5098.

Sarıkaya, Fatih (2017). “Şeyh Bedreddin İsyanı ile Karıştırılan Bir Ayaklanma: Börklüce Mustafa İsyanı.” Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0(26), 796-818.

Selçuk, Senem (2012). “Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: ‘Öteki’ ve ‘Ötekileştirme’.” Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 15(2), 77-99.

Süme, Mehmet (2018). “Türklerde Yer Adı Verme Geleneği ve Oğuz Boylarının Bolu’daki İzleri.” AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(1), 263-291.

Sümer, Faruk (1959). “Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler.” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 17(3-4), 359-455.

Sümer, Faruk (1962). “Ağaç Eriler.” Belleten, 26(103), 521-528.

Taşgın, Ahmet (2004). “1980 Sonrası Alevilerin Farklı Bir Görüntüsü: Alevi Caferiler ve Aşura Dergisi.” Dini Araştırmalar Dergisi, 6(18), 14-148.

Tekin, Şafi (2019). “Türklerde Devlet-Kimlik İlişkisi: Devlet Kimliği.” Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, 1(2), 78-102.

Tekin, Türkan Gökçe (2019). Selçuklu Tarihi Boyunca Ortaya Çıkan Türkmen İsyanları. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Tuztaş Horzumlu, Ayşe Hilal (2017). “Türkmen Kültürünü Tanıtmak: Dernekleşme Faaliyetleri ve Türkmen Şenlikleri.” *Türkiyat Mecmuası*, 27(2), 239-255.

Türkmen, Fikret (2011). “Oğuzların İdari Yapı ve Boy Teşkilatlarında Dikotomik Özellik.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 11-14.

Usta, Onur (2012). “Celaliliğin Türkmen Cephesi: XVII. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Türkmen Voyvodası ve Türkmenler.” *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 0(33), 49-85.

Vural, Timur (2018). “Türkülerdeki Göç Algısı.” *Sahne ve Müzik Eğitim - Araştırma e-Dergisi*, 0(6), 1-12.

Yıldırım, Rıza (2010). “Bektaşî Kime Derler?: “Bektaşî” Kavramının Kapsamı ve Sınırları Üzerine Tarihsel Bir Analiz Denemesi.” *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 0(55), 23-58.

Yıldız, R., Sakine Demir (2003). “Millî Kimliğin Oluşumunda Zihniyet.” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(8), 1-25.

Yıldız, Süleyman (2007). “Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği.” *Millî Folklor Dergisi*, 0(74), 9-16.

Yiğit, Hayrettin (2019). “Türkmen ‘Yörür Mü?’ Türkmen Kelimesinin Etimolojisi Üzerine Bir Deneme.” *Asia Minor Studies Journal*, 7(1), 15-23.

Yiğitbaşı, Hayrullah (1994). 7. ve 8. Yüzyıllarda Oğuzlar. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zafer, Cem (2018). “Türkiye’de Konargöçer Kültürü.” *Muhakeme Dergisi*, 1(2), 105-115.

3. Elektronik Kaynaklar

140journos (2017). 28 şubat’ta neredeydiniz? <https://140journos.com/28-%C5%9Fubatta-neredeydiniz-c20148b94585/> /08.04.21

32.Gün Arşivi (2018). Süleyman Demirel Nasıl Başbakan Oldu? <https://www.youtube.com/watch?v=K4B72-vcMeA> /08.04.21

Ahmetbeyoğlu, Ali (t.y.). Uygurlar. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/uygurlar.pdf / 09.04.21

Aksoy, Hasan (2003). “Mehmed Muhyiddin, Bezcizâde.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 28(0), 497-498. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-muhyiddin-bezcizade> /11.04.2021

Aktürk, Hamit (2020). Değişen etkisiyle Alevilik; Bir ilk: Alevilik Almanya'da kamu kurumu statüsü kazanıyor. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunyada-bir-ilk-alevilik-almanyada-kurumsal-statuz-kazandi-haber-1506866> /04.05.21

Altay Dilleri Teorisi (t.y.). <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/altay-dilleri-teorisi> / 09.04.21

Anadolu Ajansı (2014). Alevi Açılımı Yeniden Gündemde. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/alevi-acilimi-yeniden-gundemde/107700> / 04.05.21

Anadolu Ajansı (2019). Prof. Dr. Karagöl: 24 Ocak Kararları Türkiye hikâyesinin yönünü değiştirdi. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/prof-dr-karagol-24-ocak-kararlari-turkiye-hikayesinin-yonunu-degistirdi/1372227> /29.04.21

Azərbaycan Dili (2021). <https://azerbaijan.az/information/107> / 09.04.21

Azərbaycan Əhalisi (2021). <https://azerbaijan.az/information/103> /09.04.21

Balkız, Ali (2014). AKP hükümeti 'Alevi Açılımı' yapabilir mi?, Al Jazeera. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/akp-hukumeti-alevi-acilimi-yapabilir-mi> /04.05.21

Baykent, Sinan (2020). Türk milliyetçiliğinin ekonomi-politiğini inşa etmek: Siyasî kültür ve iradede yenilenme. <https://www.indyrturk.com/node/124946/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/t%C3%BCrk-milliyet%C3%A7ili%C4%9Finin-ekonomi-politi%C4%9Finin%C5%9Fa-etmek-siyas%C3%AE-k%C3%BClt%C3%BCr-ve> /28.03.2021

BBC Türkçe (2017). 28 Şubat Sürecinde Neler Yaşandı? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42439633> /26.03.2021

BBC Türkçe (2019). Mustafa Çiftçi röportajı. https://www.youtube.com/watch?v=IAwE0ywriXM&ab_channel=BBCNewsT%C3%BCrk%C3%A7e /06.04.21

Beydilli, Kemal (1997). “Halil Hamîd Paşa.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 15(0), 316-318. <https://islamansiklopedisi.org.tr/halil-hamid-pasa> / 07.04.21

Bila, Fikret (2015). Cumhuriyet Benim İşte!, Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhuriyet-benim-iste-2075098> /06.04.21

Çandarlıoğlu, Gülçin (2012). “Uygurlar.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 42(0), 242-244. <https://islamansiklopedisi.org.tr/uygurlar> / 10.12.20

Çevik, Cengiz (2014). περιφέρεια ya da periferi. <https://wp.me/s1sDsN-periferi> /27.04.21

Çolak, Yavuz (2019). Toroslarda dumanı tüten kara çadırın son sahipleri: Sarıkeçili Türkmenleri. <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/261/toroslarda-dumani-tuten-kara-cadirin-son-sahipleri-sarikecili-yorukleri> /04.05.21

Deutsche Welle Türkçe (2019). 28 Şubat'ı yaşayan kadınlar anlatıyor. <https://www.dw.com/tr/28-%C5%9Fubat%C4%B1-ya%C5%9Fayan-kad%C4%B1nlar-anlat%C4%B1yor/a-47723722> /26.03.2021

Dilbeyti (2017). Zahit Bize Tan Eyleme Hak İsmi Okur Dilimiz. <https://dilbeyti.com/gufteler/zahit-bize-tan-eyleme-hak-ismin-okur-dilimiz> / 09.04.21

Dindar, Bilal (1992). “Bedreddin Simâvî.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 5(0), 331-334. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedreddin-simavi> /31.03.21

Duru Yapım (2016). Süleyman Demirel. <https://www.youtube.com/watch?v=yv26tthm0yA> /09.04.21

Ecevit, Bülent (1954). Bize Bu Kadar Hürriyet Bile Çoktur, Halkçı. <http://ecevityazilari.org/items/show/290> /06.04.21

Ekici, Metin (2020). “Köroğlu.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/koroglu> /09.04.21

Elmalı, Murat (t.y.). Türk Dilinin Bugünkü Coğrafyası Ve Türk Dili Konuşan Halklar, 160-167. [https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=tu%CC%88rk-dili-i\[5164\].pdf](https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=tu%CC%88rk-dili-i[5164].pdf) /09.04.21

Emecen, Feridun (1993). “Cüneyd Bey.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 8(0), 122. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cuneyd-bey> / 31.03.21

Emecen, Feridun (2007). “Osman II.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 33(0), 453-456. <https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-ii> / 03.04.21

euronews (2021). ‘Postmodern darbe’ üzerinden 24 yıl geçti: 28 Şubat sürecinde neler yaşandı? <https://tr.euronews.com/2021/02/28/postmodern-darbe-uzerinde-22-yil-gecti-28-subat-surecinde-neler-yasandi> /26.03.2021

Gencer, Ali İhsan (1998). “Hüseyin Avni Paşa.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 18(0), 526-527. <https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-avni-pasa> /07.04.21

Genç, Mehmet (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Dönemde Devletin Ekonomiyeye Bakışı. https://www.youtube.com/watch?v=YAwDZCG69v8&ab_channel=TUR%C4%B0NGK%C3%9CLT%C3%9CRSANAT / 21.03.21

Göka, Erol (2007). Türk KonarKonarkonargöçerliğinin Osmanlı'daki Durumu, Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-gocebeliginin-osmanlidaki-durumu-6682950> /04.04.2021

Görkem, İsmail (2020). “Dadaloğlu.” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dadaloglu-cukurovali> /09.04.21

Gündüz, Tufan (2002). “Konargöçer.” TDV İslam Ansiklopedisi, 26(0), 161-163. <https://islamansiklopedisi.org.tr/konar-gocer> /25.05.2021.

HaberTürk (2018). Başrol Bülent Ecevit. https://www.youtube.com/watch?v=wDHZGGz2ksw&t=830s&ab_channel=Habert%C3%BCrkTV /09.04.21

İpek, Mehmet Semih (2016). Pazarlamanın Çevrecilikten Milliyetçiliğe Dönen Yüzü. <https://pazarlamasyon.com/pazarlamanin-cevrecilikten-milliyetcilige-donen-yuzu/> / 28.03.21

İstatistiklerle Türkmen Türkmen Birliği. <https://yorukturkmenbirligi.org/index.php> /04.05.21

Kaynar, Mete Kaan (2020). Ecevit, Popülizm ve Komünizmle Mücadelenin Sol Ayağı. <https://noktahaberyorum.com/ecevit-populizm-ve-komunizmle-mucadelenin-sol-ayagi-mete-kaan-kaynar.html> / 26.03.21

Kırşehir Valiliği (2017). Geleneksel Karacakurt Türkmenleri Şenliği Düzenlendi. <http://www.kirsehir.gov.tr/geleneksel-karacakurt-turkmenleri-senligi-duzenlendi> /04.05.21

Konda Barometresi Temalar: Otoriterlik ve Siyasi Kimlikler (2014). https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_1406_OTORITERLIK_VE_SIYASI_KIMLIKLER.pdf / 28.03.2021

Konda Barometresi Temalar: Siyasal Kimlikler (2010). https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_1007_SIYASAL_KIMLIKLER.pdf /28.03.2021

Konda, Toplumsal Yapı Araştırması (2006). <https://konda.com.tr/tr/rapor/biz-kimiz-toplumsal-yapi-arastirmasi/> /31.03.21

Köse, Talha (2008). Alevi Kimlik Siyaseti ve AK Parti'nin Alevi Açılımı. <https://www.setav.org/alevi-kimlik-siyaseti-ve-ak-partinin-alevi-acilimi/> /04.05.21

Language Family Trees: Altaic-Turkic, Ethnologue (2012). https://web.archive.org/web/20121022090956/http://www.ethnologue.com/show_family.asp?subid=48-16 / 09.04.21

Meclis Bülteni 130 (2006). https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_bulteni.sayfa?psayi=130&psayfa=48 /09.04.21

Mermer, Ahmet (2009). Türkçe'nin Tarihi Gelişimi. <https://www.kulturportali.gov.tr/mrepo/eKitap/eb-TurkceTarihiGelisimi/14/> / 09.04.21

MetroPoll'den seçim anketi: Siyasal kimliklerin toplumdaki oranı nasıl? (2020). <https://www.a3haber.com/2020/12/21/metropollinden-secim-anketi-siyasal-kimliklerin-toplumdaki-orani-nasil/> /28.03.21

MHP tarafından TBMM'ye verilen Gerekçeli Meclis Araştırması Önergesi (2012). https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/10-0238.pdf /09.04.21

Milliyet (2016). Alevi dedeler isyan etti: İmamlar kadar maaş almak istiyoruz. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/alevi-dedeler-isytan-etti-imamlar-kadar-maas-almak-istiyoruz-2222272> /04.05.21

Nesibli, Nesib (2020). Oğuz Türkleri Tarihi. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=7032> /09.04.21

Nişanyan Yeradları, Türkiye Yerleşim Birimleri Envanteri, <https://nisanyanmap.com> /19.12.20

Ocak, Ahmet Yaşar (1989). "Alevî." TDV İslâm Ansiklopedisi, 2(0), 368-369. <https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi> / 09.04.21

Ocak, Ahmet Yaşar (1992). "Bektaşilik." TDV İslâm Ansiklopedisi, 5(0), 373-379. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bektasilik> /04.05.21

Ocak, Ahmet Yaşar (1995). "Elvan Çelebi." TDV İslâm Ansiklopedisi, 11(0), 63-64. <https://islamansiklopedisi.org.tr/elvan-celebi> /04.05.21

Ocak, Ahmet Yaşar (1996). "Hacı Bektâş-ı Velî." TDV İslâm Ansiklopedisi, 14(0), 455-458. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli> /04.05.2021

Özekinci, Engin. Sarıkeçili Türkmenleri'nin Tarihi Yolculuğu Başladı, Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/sarikecili-yoruklerinin-tarihi-yolculugu> /04.05.21

Özkan, Abdullah (2010). Türkiye'de Seçmenlerin Oy Verme Davranışının Siyasal İletişim Perspektifinden İncelenmesi. <https://www.abdullahozkan.com/wp-content/uploads/2019/01/T%C3%BCrkiyede-se%C3%A7menler-nas%C4%B1l-oy-veriyor.pdf> / 09.04.21

Pehlivan, Gürol (2020). "Kul Nesîmî." Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kul-nesimi-ali> /09.04.21

Pulleyblank, Edwin G (2021). "An Lushan." Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/An-Lushan> /10.12.20

Süleyman Demirel Kimdir? <https://w3.sdu.edu.tr/sayfa/5530/suleyman-demirel> / 05.05.21

Sümer, Faruk (2001). “Karakeçili.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 24(0), 427-428. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karakeçili> /04.05.2021

Sümer, Faruk (2002). “Kılıçarslan IV.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 25(0), 404-405. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilicarslan-iv> /19.12.20

Sümer, Faruk (2007). “Oğuzlar.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 33(0), 325-330. <https://islamansiklopedisi.org.tr/oguzlar> / 12.12.20

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2020). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Önemli Tarihler (1959-2019). <https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/kronoloji-trkce-ocak2020.pdf> / 29.04.21

T.C. Kavak Kaymakamlığı, Tarihçe. <http://www.samsunkavak.gov.tr/tarihce> /25.05.2021.

T.C. Serik Kaymakamlığı, Yörükler. <http://www.serik.gov.tr/yorukler> /25.05.2021.

Taşığıl, Ahmet (2010). “Talas Savaşı.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 39(0), 501. <https://islamansiklopedisi.org.tr/talas-savasi> / 10.12.20

TBMM Meclis Araştırması Komisyon Raporu (2012), Sıra Sayı: 376. https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt2.pdf /09.04.21

TBMM, Hükümetler. https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukümetler.html / 04.05.21

TDH Türkçe Kökenli Adlar Sözlüğü. <https://www.turkceindirili.com/tdh-sozlukleri/turkce-kisi-adlari-sozlugu-h72822.html>

TDK Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

Teşkilat-ı Esasiye, Kanun No:491. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/> /03.04.2021

The 2019 Revision of World Population Prospects. [https://population.un.org/wpp/Download/Files/1_Indicators%20\(Standard\)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2019_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEX_ES.xlsx](https://population.un.org/wpp/Download/Files/1_Indicators%20(Standard)/EXCEL_FILES/1_Population/WPP2019_POP_F01_1_TOTAL_POPULATION_BOTH_SEX_ES.xlsx) /09.04.21

TRT Avaz (2015). İslamköy'den ankaya'ya Süleyman Demirel.
https://www.youtube.com/watch?v=JgJSTrR_4-4&t=52s / 05.04.21

TRT Haber (2019). KonarKonarkonarg cerlik kültürünün bin yıllık temsilcileri: Sarıkeçili Türkmenleri. <https://www.trthaber.com/haber/yasam/konargocerlik-kulturunun-bin-yillik-temsilcileri-sarikecili-yorukleri-411621.html> /04.05.21

TRT Haber (2021). Demokrasiye vurulan darbe: 28 Şubat.
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/demokrasiye-vurulan-darbe-28-subat-560251.html> /26.03.2021

TÜİK (2021). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-2020.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2020-37210> / 09.04.21

Türk Dili ve İçinde Yer Aldığı Dil Ailesi (2017).
<https://acikders.ankara.edu.tr/mod/page/view.php?id=18677> /09.04.21

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=3 /09.04.21

U.S. Department of Labor (1963). Labor Law and Practice in Turkey.
https://books.google.com.tr/books?id=aeMrAAAAIAAJ&pg=RA15-PA11&dq=ethnic+population+of+turkey&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwib2vyx5vPvAhW_wQIHU30A3YQ6AEwBXoECAyQAg#v=onepage&q=ethnic%20population%20of%20turkey&f=false /09.04.21

Uludağ, Alican (2016). Dedelere maaş Alevileri terbiye etmektir, Cumhuriyet.
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dedelere-maas-alevileri-terbiye-etmektir-460494> /04.05.21

 z m, İlyas (2002). “Kızılbaş.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 25(0), 546-557.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilbas> / 31.03.21

Yüce, Nuri (2007). “Oğuzca.” TDV İslâm Ansiklopedisi, 33(0), 323-325.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/oguzca> /09.04.2021

ÖZGEÇMİŞ

Büşra Sirkeci ilköğretimi Şanlıurfa'da çeşitli okullarda, ortaöğretimi Amasya Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2012 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimine başladı. 2018 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Siyasi Tarih Yüksek Lisans programına kayıt oldu. Bu programda kayıtlı iken bir yarıyıl Erasmus Değişim Programı ile Vilnius Üniversitesi'nde, bir yarıyıl Mevlana Değişim Programı ile Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde değişim öğrencisi olarak bulundu.

